भक्तिभ

कवि छोटालाल

તેમન

शास्त्री व्रजला

છપાવી પ્રિ

અમદા

મામાની હવેલીમાં યુના
એં૦ કંપની લિમિ
રણછોડલાલ ગંગા

સંવત ૧૯૩૭

મૂલ રૂ ૨

५७७८

भक्तिभास्कर ग्रंथ.

अथ भक्तिस्वरूप निरूपण.

દોહા.

શ્રી ગુરૂપદ પાથોજ રજ, શિરધરી કરી સુવિચાર;
રચવા ઇચ્છું ગ્રંથ શુભ, સકલાગમનો સાર. १
આગમ આર્યજનો તણું, પ્રથમ જાણિયે વેદ;
ધર્મજ્ઞાન ઉપાસના, તેમાં ત્રણે ભેદ. २
ત્રણ કાંડ છે વેદના, ધર્મ ભક્તિને જ્ઞાન;
ત્રણ મુનિયે તેહના, કિજા કર્યાં વ્યાખ્યાન. ૩
બ્રહ્મકાંડ વેદો વિષે, વ્યાસે કર્યો વિચાર;
બ્રહ્મસૂત્ર પોતે રચી, જ્ઞાન કર્યું નિર્ધાર. ૪
ધર્મવિષે શ્રુતિયો હતી, ધર્મકાંડની માંય;
જૈમિનિયે સૂત્રો રચ્યાં, ધર્મ જણાવા ત્યાંય. ५
ઉપાસનાના કાંડનો, કર્યો શાંડિલ્ય શોધ;
ભક્તિસૂત્ર પોતે રચ્યાં, થવા સર્વને બોધ. ૬
ત્રણ તત્વ એ વેદનાં, ત્રણે કર્યાં પ્રકાશ;
મહાપુરૂષના મનવિષે, રહે કરીને વાસ. ૭
ત્રણ તત્વ ભેળાં રહે, તો ફળદાયક હોય;
ગ્રહે એકેકું હઠ કરી, ફળ પામે નહિ કોય. ८
નેત્ર ચરણને કરવડે, શોભે આખું અંગ;
હીન હોયતો ત્રણમાં, તે કહેવાય અપંગ. ૯

ધારી રાખે જીવને, ધર્મ તે થકી નામ;
નહિ પડવા નરકમાં, ઠર્યા ચરણને ઠામ. ૧૦
હાથવડે આત્માતણું, પૂજન પ્રીત્યે થાય;
માટે ભક્તિ હાથ છે, રીઝે જગનો રાય. ૧૧
નિરાકાર પરબ્રહ્મને, જ્ઞાને જાણ્યો જાય;
જ્ઞાન નેત્ર તે કારણે, કહે મહામુનિ રાય. ૧૨
વેદ રૂપિયા પુરૂષનાં, અંગ ત્રણ છે એમ;
માટે નરને માનવાં, ત્રણ બરાબર તેમ. ૧૩
ત્રણ્ય મુખ્ય છે વિશ્વમાં, જોવાં સગળે ઠામ;
ત્રણ્યેની ત્રિપુટી વિના, કશું બને નહિ કામ. ૧૪
પૃથ્વી પાણી બીજનો, જોગ મળે જે વાર;
તાલ મેલવે ત્રણ્યનો, તે ફળ પામે સાર. ૧૫

છપો.

શક્તિ બ્રહ્મની ત્રણ ત્રણ ગુણ તેના લહિયે.
ત્રયમાત્રા ઓંકાર દેવ તો ત્રણજ કહિયે.
ગાયત્રી પદ ત્રણ વ્યાહૃતિ ત્રણ વખાણું.
ત્રણ લોક ત્રયકાલ તત્વપણ ત્રણ પ્રમાણું.
અગ્ની તે પણ ત્રણ છે, ત્રણ અવસ્થા જાણિયે.
ત્રણ ભેદ છે વેદમાં કહે છોટમ સત્ય પ્રમાણિયે. ૧

દોહા.

કોયક કેવળ ધર્મને, શ્રેષ્ટ ગણેછે સોય;
જ્ઞાનભક્તિ ભાવે નહી, હઠ કર્મ જડ હોય. ૧

ભાવે ભક્તી કોયને, તજે ધર્મ ને જ્ઞાન;
વિવેકથી વર્ત્તે નહી, ઉરમાંહે અજ્ઞાન. ૨
જ્ઞાન ગમેછે કોયને, તજે ભક્તિને ધર્મ;
અહંબ્રહ્મ માની ફરે, કરે વિગહિત કર્મ. ૩
એક અંગને માનતાં, અવર અંગ ખંડાય;
ખંડન લાગે વેદને, તે પાખંડ ગણાય. ૪
વિશ્વતણું પાલન કરે, પા શ્રુતિનું છે નામ;
તેનું જે ખંડન કરે, તે પાખંડ તમામ. ૫
ત્રિમુનિયે તો વેદનાં, તત્વ તારવ્યાં તેજ;
એકતણો આદર કરે, અલ્પમતીના એજ. ૬
વ્યાસે તો વેદાંતમાં, કહી ન ભક્તી કાંય;
પ્રસિદ્ધ કરી પુરાણથી, ઘણા શ્લોકની માંય. ૭
ઉપાસનાના કાંડનાં, રચ્યાં શાંડિલે સૂત્ર;
પરાભક્તિ તેમાં કહી, ક્રિયાભક્તિ સંજૂત. ૮
આચારજ સ્વપ્નેશ્વરે, રચ્યું તેજપર ભાષ્ય;
વળતી ભટ્ટાચારજે, વૃત્તી કરી પ્રકાશ. ૯
એ ગ્રંથોને આશરે, રચીશ પ્રાકૃતમાંય;
જો સંસ્કૃત સગળું લખ્યું, કોય ન સમજે કાંય. ૧૦
વિક્રમ સંવત તેરસે, આવ્યો જેણીવાર;
રાજ્ય થઈ ગયું યવનનું, વરત્યો હાહાકાર. ૧૧
પરદેશી જુલમી થયા, ભરતખંડ ભૂપાલ;
ઘણી અનીતી આચરી, વરતાવ્યો કળિકાળ. ૧૨

સંસ્કૃત કોઈ શીખ્યા નહી, દુખમાં બુડ્યા લોક;
વર્ષ પાંચસે વહિ ગયાં, સહ્યો ત્યાં લગી શોક. ૧૩
ગ્રંથો સહુ વિદ્યાતણા, તેછે સંસ્કૃતમાંય;
તે અભ્યાસ કર્યા વિના, કોય ન સમજે કાંય. ૧૪
તે માટે પ્રાકૃત વિષે, રચીશ રૂડો ગ્રંથ;
સમજાશે સર્વે થકી, પ્રેમભક્તિનો પંથ. ૧૫
વ્રજાચાર્યએ નામના, ભ્રાત અમારા જેહ;
આશય ભક્તી શાસ્ત્રનો, અમને કહેછે એહ. ૧૬
તે સુણી ગૂર્જર વાણિમાં, રચીશ ગ્રંથ રસાળ;
સુગમ રીતિયે સમજશે, સર્વ વૃદ્ધને બાળ. ૧૭
પુરૂષોત્તમ આચાર્યને, પ્રેમે કરી પ્રણામ;
રચવા ઈચ્છું ગ્રંથ આ, ભક્તિ ભાસ્કર નામ. ૧૮

ચોપાઈ.

કર્તા બ્રહ્મ સદા સુખકારી, એ પ્રભુ પૂરો આશ અમારી;
અંતરજામી ઉરમાં રેહેજો, સેવક જાણી બુદ્ધિ દેજો. ૧
વ્યાપક વિષ્ણુ સગળે જેહ, વાણી પ્રેરે સકલ ઘટ તેહ;
નિમિત્ત માત્રછે છોટમનામ, પ્રભુ સત્તાથી બોલે ચામ. ૨
જીવને બ્રહ્મ થઇ જવું જેહ, મુનિયો મુક્તી કહેછે તેહ;
ત્રિગુણાત્મક માયા કહેવાય, ગુણથી જીવને બંધન થાય. ૩
સાત્વિકગુણ નિર્મળછે સોય, ઉરમાં સુખ આસક્તી હોય;
સ્વર્ગાદિક સુખ લેવા સરે, ઉત્તમ કર્મ સદા આચરે. ૪
સુકરમથી સુખ લેવાપણું, તે બંધન સાત્વિક ગુણતણું;

રાજસગુણમાં તૃષ્ણા રહે, ચંચળ ચિત્ત સ્થિરતા નવિ ગ્રહે. ૫
સંસારી સુખ ઇચ્છે ઘણું, તે બંધન રાજસ ગુણ તણું;
ઉપજે તામસથી અજ્ઞાન, હોય મૂઢ મન પશુ સમાન. ૬
પ્રમાદ આળસ નિદ્રા જેહ, તામસ ગુણનું બંધન તેહ;
એ લક્ષણ ત્રણે ગુણ તણું, જાણો જીવને બંધનપણું. ૭
અનન્ય ભક્તી ઉપજી જાય, ત્રણે ગુણથી છુટો થાય;
જીવ બ્રહ્મની એકતા હોય, તેને બંધન ન રહે કોય. ૮
સ્ફટિક સદાછે ઉજ્વલ અંગ, કોય કોય રંગી કુસુમનો સંગ;
સંગે રંગ સમો દેખાય, અલગો પડતાં ઉજ્વલ કાય. ૯

સોરઠા.

તદાધ્યાસ ગુણસંગ, આત્માને આપે થયો;
લાગ્યો ગુણનો રંગ, પલટાયું પોતા પણું. ૧
ઉપજે ભક્તિ અનન્ય, ઉપાધિને અળગી કરે;
પાડે ગુણથી ભિન્ન, મોક્ષ તેહને માનવો. ૨
મોક્ષ ભક્તિયે થાય, ત્યાં શંકા કોઇને થશે;
જ્ઞાન વૃથા થઈ જાય, અજ્ઞાને મુક્તી કશી. ૩
એનો ઉત્તર એહ, જ્ઞાન ભક્તિ બે એકછે;
કરવો નહિ સંદેહ, તેજ ચક્ષુવત જાણિયે. ૪
ભક્તિ પ્રીતિનું નામ, જ્ઞાન નામ જાણ્યા તણું;
એ બે એકજ ઠામ, જો જ્યો જનના નેત્રમાં. ૫

છપો.

પહિલી ઉપજે જાણ્ય, પ્રીતિ પાછળથી થાશે,

જાણ વિના શી પ્રીતિ, કોણ કોને ઘર જાશે;
જાણી ઉપજે પ્રીતિ, પછી તેને નહિ ભૂલે,
રમી રહે મનમાંય, પ્રેમથી હઇયું ફૂલે;
માટે ધ્યેય ધ્યાતા વિષે, પ્રીતિનું કારણ ઘણું;
રાત્ય દિવસ હૃદયે રહે, તેજ કરે તન્મયપણું. ૧
ભક્તિ વિહૂણું જ્ઞાન, લવણ વિન ભોજન જેવું,
ભક્તિ વિહૂણું જ્ઞાન, સ્નેહ વિન સગપણ તેવું;
ભક્તિ વિહૂણું જ્ઞાન, ક્ષેત્ર ખાતર વિન કહિયે,
ભક્તિ વિહૂણું જ્ઞાન, તેજ વિન લોચન લહિયે;
એમ જ્ઞાન ભક્તિ વિના, તેજ રહિત જેવા મણી,
કહે છોટમજી જ્ઞાનની, ભક્તિ સહિત મોટમ ઘણી. ૨
જાણી બ્રહ્મ સ્વરૂપ, પ્રેમ ઉપજશે જ્યારે,
"સોહમસ્મિ" અખંડ, વૃત્તિ સ્થિર રહેશે ત્યારે;
પ્રીતિ વિનાનું જ્ઞાન, ભવિકજન જાશે ભૂલી,
વિષયોના સુખમાંહિ, વળી તે જાશે ડૂલી;
તે માટે વૈરાગ્યનું, ખરૂં પ્રયોજન જાણિયે,
મૃત્યુલોકને સ્વર્ગ સુખ, ક્ષણિક હૃદયમાં આણિયે. ૩
માયા ઉપર કાળ, ક્ષણે ક્ષણ દેખે ગળતો,
જન્મ મરણનો ત્રાસ, પાસ દેખે દવ બળતો;
જરા રોગ ભય શોક, દેહ ધારીને સહેવું,
તેથી થાવા મુક્ત, બ્રહ્મને શરણે રહેવું;
ભોગ સકળ વિષયો તણા, વિખ જેવા ભાસે વળી,

એ વૈરાગ્ય ઉપજે ભલો, વિકાર જાય સગળા બળી. ૪

સોરઠા.

ભક્તિ તણો અધિકાર, મળશે શુદ્ધ મુમુક્ષુને;
ઉપનિષદનો સાર, જોતાં એમ જણાય છે. ૧
જે દેવે આ જગત, કરવાની ઇચ્છા કરી;
આપે રહી અવ્યક્ત, બ્રહ્માને પેદા કર્યા. ૨
વળતી પ્રેર્યા વેદ, તે વિધિના મુખને વિષે;
ભાખ્યો સગળો ભેદ, જગરચનાને જાણવા. ૩
તેજ દેવને શરણ, અહં મુમુક્ષુ છું સદા;
થવું બ્રહ્મને શરણ, ભક્તિ નામ છે તેહનું. ૪

દોહા.

માનવને વળી દેવનાં, સુખને જે નવિ ચાહાય;
રાગ વિષયપર ના રહે, તો પ્રભુ શરણ થવાય. ૧
રાગ રહે નહિ જગતમાં, પ્રભુ સાથે અનુરાગ;
એવી ભક્તી ઉપજે, તે કહિયે મહાભાગ. ૨
જેવી વાહલી જોષિતા, જેવું વાહલું દામ;
તેથી પ્રભુ પ્યારા ઘણા, તેજ ભક્ત નિઃકામ. ૩
પ્રિયતમ પ્યારા પ્રાણથી, તૃણસમ તન ધન ધામ;
એવી ભક્તી ઉપજે, રીઝે તેથી રામ. ૪
રોમ રોમ પ્રભુને રટે, મનમાં મનન અપાર;
અષ્ટપ્રહર આનંદનો, લેશ ન તુટે તાર. ૫
સારી રીત્યે કોય નર, ભક્તિ કરતો હોય;

કુટિલ લોક ખોટું કહે, ટેક ન છોડે તોય. ૬
સુકૃત કોટિક જન્મનાં, સંચિત જ્યારે થાય;
આપે ભક્તી ઈશ તે, સિરસાટે લેવાય. ૭
કષ્ટ પડે જો કોટિધા, શત્રુ થાય સંસાર;
પણ ભક્તિ ભગવંતની તજે ન એક લગાર. ૮
સ્થાવર જંગમ સર્વમાં, દેખે દીનદયાળ;
ભયપામે નહિ કોઈથી, શિર સમરથ રખવાળ. ૯
જિજ્ઞાસા ભક્તીતણી, દૈવીજનને હોય;
દરસાવી મુનિ શાંડિલે, સાચી કરવી સોય. ૧૦
આગળથી પ્રભુ ઓળખે, વળતી ઉપજે રાગ;
તે માટે ભક્તી તણું, નામ ધર્યું અનુરાગ. ૧૧
કોઈ મુક્તી નથી માગતા, દેહ થાય તો થાય;
કરજોડી પ્રભુને કહે, ભક્તિ તમારી ન જાય. ૧૨

ચોપાઈ.

ઈશ્વરને ઓળખવા જેહ, શા લક્ષણથી લહિયે તેહ;
તે લક્ષણ સમજાવી કહું, જેવાં વેદ વદે છે બહુ. ૧
જડને જીવ પદારથ દોય, એથી અલગો ઈશ્વર સોય;
જગ ઉદ્ભવ પાલન લય કરે, તે કર્તા ઈશ્વર ઉચરે. ૨
કર્તૃત્વાદિ શક્તિયો સાર, અણિમાદિક ઐશ્વર્ય અપાર;
ઇચ્છા ક્રિયા જ્ઞાન વિવેક, એવી શક્તિયો ભરી અનેક. ૩
કર્તું મકર્તું મન્યથા કર્તું, સમર્થ છે પ્રભુએ મુનિમતું;
જડતનુમાં જીવ ચેતન ધરે, અદ્ભુત રચના ઈશ્વર કરે. ૪

ઈશ્વર તો સૃષ્ટા કહેવાય, ઈચ્છાથી સહુ સૃષ્ટી થાય;
આપ નિયંતા રહીને પ્રહુ, રચે અંડ તે અગણિત બહુ. ૫
દેવ અંશ પોતાના જેહ, આસાંવશ વર્ત્તેછે તેહ;
સરજ તો અજવાળું કરે, વૃષ્ટિકર્મ ઈંદ્ર આચરે. ૬
દંડ દુષ્ટને દેવા કાજ, પ્રભુએ સરજ્યો છે યમરાજ;
પૃથ્વી આદિક અંડ સમસ્ત, અધર ધરી રાખ્યાંછે સ્વસ્થ. ૭
ક્લેશ રહ્યા જડને જીવમાંય, ઈશ્વરમાંહિ નથી તે કાંય;
પરથમ ક્લેશ અવિદ્યા જેહ, લેશ નથી ઇશ્વરમાં તેહ. ૮
જિમ કોઈ નરને દિગભ્રમ થાય, પૂર્વ દિશા પશ્ચિમ દેખાય;
અંતઃકરણ ઉપાધિ સમેત, દેહને આત્મા ગણે અચેત. ૯
અસ્થિ માંસ વિષ્ટાએ ભર્યા, પવિત્ર પૂજ્ય ગણે છે નર્યા;
એમ ઉલટું જેજન લહે, ક્લેશ અવિદ્યા તેને કહે. ૧૦
અહમસ્મિ એવું જે ગાય, ક્લેશ અસ્મિતા તે કહેવાય;
અહંકારથી આત્માભિન્ન, એમ ન સમજે જે મતિહીન. ૧૧
એ અસ્મિતા પ્રભુમાં નથી, ભક્તિ ગ્રંથમાં વાણી કથી;
સુખ આશાએ દુખ બહુ સહે, રાગ ક્લેશ મુનિ તેને કહે. ૧૨
રાગ નથી ઇશ્વરમાં એહ, જેને નહિ જડ ઇંદ્રિય દેહ;
પરનું સુખ દેખી બળિ મરે, વણ અપરાધે પીડા કરે. ૧૩
દ્વેષ ક્લેશ તો એ કહેવાય, તે ઇશ્વરમાં નથી જરાય;
વસ્તુતણો થતો જોઈ નાશ, ઉપજે જીવોને બહુ ત્રાસ. ૧૪
ત્રાસ ક્લેશ ઇશ્વરને નહી, સદાય આનંદમય છે સહી;
પંચ ક્લેશ એવા જીવ માંય, એવા નહિ ઇશ્વરમાં કાંય. ૧૫

આયુષ જન્મ સુખ દુખ ફળભોગ, કાળ કર્મ ભય રહિત અરોગ;
સદા સ્વતંત્ર સર્વગત જેહ, છે સર્વજ્ઞ દેવ એક તેહ. ૧૯

છંદ હરિગીત.

રજની અવિદ્યા ઘોરતમ, તેમાં રહેલો જીવછે,
મહા મોહ નિદ્રા ઘેનમાં, ઘેરાયલોજ સદૈવ છે;
કામાદિ છે ખટ ચોર ખળ, તે પુણ્ય ધન હરિ જાયછે,
મિથ્યા મનોરથ સ્વપ્નમાં, પરતંત્ર થઈ પીડાય છે. ૧
અજ્ઞાનતિમિરૂં અતિ ઘણું, તે આવરે છે આંખ્યને,
હું કોણને ક્યાંથી થયો, તે શોધતો નથિ સાંખ્યને;
બહુ જન્મ ને બહુ મરણ એ, સંસૃતિચક્રારૂઢ છે.
વ્યાપી અવિદ્યા પ્રબળ તેથી, થઈ રહેલો મૂઢ છે. ૨
જો ભક્તિભાસ્કર ઉદય પામે, ચિત્ત ઉદયાચળ વિષે,
ઉઘડી જશે નિજ જ્ઞાનલોચન, પ્રબળ તમ અળગું થશે;
પરબ્રહ્મભાનુ પ્રકાશ દેખી, બુદ્ધિપંકજ ખીલશે,
રજની અવિદ્યા નહિ રહે, આનંદ સિંધુ ખીલશે. ૩
છે પરાભક્તિ મોક્ષ દાતા, ફળ ઘણું છે તેહનું,
ઉપનિષદોમાં "ब्रह्मसंस्था", નામ કહેછે એહનું;
"ब्रह्मसंस्थोऽमृतत्वमेति", એમ છાંદોગ્યે કહે,
જે બ્રહ્મ ભક્તિ કરે નર તે મોક્ષ પામીને રહે. ૪
બહુ યોગિયો ને યોગ બળથી, બ્રહ્મ દર્શન થાયછે,
તે ભક્તિથી મુક્તિ મળે છે, ભાગવત એમ ગાયછે;
ગોપાંગનાને કૃષ્ણ કહેછે ભક્તિ મારી જે કરે,

તે મોક્ષ પામે માનવી, સંસાર સાગર તે તરે. ૫
માટે તમો એ પ્રીતિ મુજથું, કરી છે તે ઠીકછે,
ભક્તિ કરે નહિ માહરી, તેનેજ સગળી બીકછે;
વળી તેમ ઉદ્ધવને કહ્યુંછે, ભક્તિથી મુક્તિ મળે,
સગળી અવિદ્યા જાય તેની, જીવ બ્રહ્મ વિષે ભળે. ૬

દોહા.

કરતા ધરતા સર્વનો, બ્રહ્મ સનાતન જેહ;
ઉદ્ધવ ભક્તિથી મળે, તેમાં નહિ સંદેહ. ૧
ચારવર્ણ ભક્તિ થકી, પામે મુક્તિ સાર;
એવું પદ્મપુરાણમાં, કહ્યું કરી નિરધાર. ૨
સગળાં ફળ ભક્તી વડે, જન પામે પરમાણ;
ઠામ ઠામ એવું વદે, અષ્ટાદશે પુરાણ. ૩
સર્વ કર્મ ભક્તી વડે, ઇશ્વર અર્પણ થાય;
ફળની આશા ના કરે, તો રીઝે જગ રાય. ૪
દાન યજ્ઞ ને તપ વળી, સાધન સગળાં હોય;
ફળે નહિ ભક્તી વિના, વૃથા જાણવાં સોય. ૫

ગીતિ છંદ.

જેમ લાગતો અગ્ની, કાષ્ટમાત્રને ભસ્મ કરી દેછે;
ઉદ્ધવ ભક્તી મારી, પાપ પુંજને એમ હરી લેછે. ૧
તપ વ્રત જપ મખ દાને, પાપ જાયછે લ્યો નિશ્ચે માની;
મલિન વાસના મનની, ભક્તિ વિનાતો જતી નથી કાંની. ૨
એક ઇશની ભકતી, કપટ રહિત રહે હૃદય વિષે જ્યારે;

દુષ્ટ વાસના મનની, તરત ભસ્મ તો થઈ જાશે ત્યારે. ૩
દાવાનળ જિમ વનને, ભસ્મ કરેછે બાળીને બાધું;
એમ ભક્તિ હરિજનને, બાળિ અવિદ્યા સદા કરે સાધુ. ૪
પદ્મપુરાણે કહેછે, સર્વ કર્મછે ભક્તિ યુક્ત જેનાં;
વાંછિત ફળને આપે, પાપ માત્ર પણ રહે નહી તેનાં. ૫
ભક્તિ વડે સત્કર્મો કરવાં, તે વિન સિદ્ધ નથી થાતાં;
નારદપુરાણ કહેછે, નીર વિના તો ઝાડ રહે જાતાં. ૬
ભૂમીને આધારે, સર્વ જીવતો જીવેછે જેવાં;
ભક્તિતણા આશ્રયથી, સર્વ કર્મ પણ સિદ્ધ થાય તેવાં. ૭

સોરઠા.

મેરૂ બરાબર કોય, દાન કરે સોનાતણું;
ફળ દાતાના હોય, એક ધર્મ ભક્તીવિના. ૧
જો તપ તપે અપાર, કાયાનું શોષણ કરે;
મોક્ષ ન મળે લગાર, એક બ્રહ્મ ભક્તિ વિના. ૨
હોમેલું હુત જેહ, જેવું હોમે ભસ્મમાં;
ભક્તિ વિનાનું તેહ, દીધું ન પોચે દેવને. ૩
લેશ માત્ર જો કોય, કર્મ કરે ભક્તિવડે;
સિદ્ધી દાયક સોય, એ નિશ્ચય મહાદેવનો. ૪
સર્વ અર્થ દાતાર, ભકતી છે ભગવંતની
આપે સિદ્ધી અપાર, કામધેનુ કરતારની. ૫
આપે બહુ આનંદ, ભક્તિ કલ્પતરૂછે સદા;
તેહ તજીને મંદ, પિયે પાપવિષ જીવડો. ૬

ભક્તિવડે પૂજાય, વ્યાપક વિષ્ણુ વિશ્વમાં;
મનવાંછિત ફળ થાય, જાય અવિદ્યા જીવની.૭
પોષણ આપે માત, જતન કરીને જાળવે;
એમ ભક્તિ સાક્ષાત, ભક્તતણું પાલન કરે. ૮
સાધન કરે અનેક, તે સહુ ભક્તીરૂપ છે;
જાણે ઇશ્વર એક, ફળદાતા બીજો નથી. ૯
દાન યજ્ઞ આચાર, જપ તપ જ્ઞાન વિરાગજે;
મૃતક સજે શૃંગાર, ભક્તિ વિના એવાં સહુ.૧૦

દોહા.

ઇશ્વરને અર્થે સહુ, દેહ ઇંદ્રિયનાં કર્મ;
સત્યદયા નિર્દંભતા, એ ભક્તિનો ધર્મ. ૧
અનેક વિદ્યાઓ ભણે, તપથી બાળે કાય;
ભગવતની ભક્તિ વિના, મનુજ પવિત્ર ન થાય ૨

ચોપાઇ.

ઉભય પ્રકારે સૃષ્ટી થાય, દૈવી તથા આસુરી ગાય;
ભગવત ઉપર જેને સ્નેહ, દૈવી જીવ જાણિયે તેહ. ૧
ભક્તિવિહૂણા જનછે જેહ, આસુરે જીવ જાણવા તેહ;
જીવન્મુક્ત થયેલા હોય, પ્રભુની ભક્તી ન તજે તોય. ૨
બ્રહ્મભૂત જે જન થઇ રહ્યા, તેવા ભક્ત ગીતામાં કહ્યા;
પ્રસન્ન આત્મા રહે સદાય, શોક તથા કાંક્ષા નવિ થાય.૩
સર્વ જીવપર સમતા ધરે, તે વિભુભક્તિ પામે સરે;
વળી ભાગવત માંહે કહ્યા, આત્મારામ જોગી જે થયા.૪
નિર્ગ્રંથા નિર્મળમનવાન, જાચે નહિ પ્રભુને ગુણવાન;

માને ભક્તી સહુથી સરે, એવા જન ભવસાગર તરે. ૫

કુંડળિયા.

ભક્તિ મહાદેવી કહી, પંચરાત્રની માંય,
મુક્તિ અને સહુ સિદ્ધિયો, આવે દોડી ત્યાંય;
આવે દોડી ત્યાંય, સર્વ સેવામાં રહેછે,
દુર્લભ નરનો દેહ ભક્તિ પણ દુર્લભ કહેછે;
કહે છોટમ સદગ્રંથ વખાણે ઉત્તમ એવી,
પંચરાત્રની માંય કહી ભક્તિ મહાદેવી. ૧
ભક્તી પ્રભુને વશ કરે કહ્યું ભાગવત માંય,
યોગ સાંખ્ય સ્વાધ્યાય તપ તે વશ કરે ન કાંય;
તે વશ કરે ન કાંય કરેછે ભક્તિ જેવી,
પ્રભુનો ઝાલે હાથ એજ મોટી મહાદેવી,
કહે છોટમ જન કોય જથારથ જાણે જુક્તિ,
કહ્યું ભાગવતમાંય કરે વશ પ્રભુને ભક્તિ. ૨

॥ इति भक्तिभास्करे भक्तिनिरूपणे प्रथमांशुः ॥१॥

अथ ज्ञानयोगादिक भक्त्यंग निरूपण

માલિનીછંદ.

પરમગુણદ ગોષ્ટી વ્યાસ શાંડિલ્ય કેરી,
કથન સુણિ જનોને થાય પ્રીતી ઘણેરી;
અરથ શ્રુતિતણો તે બે જણા ભિન્ન કહેછે,
કથન બેહુ જણાનાં જ્ઞાન ને ભકિત બે છે. ૧

ચોપાઈ.

વ્યાસ મુનિ કહે ભકિત થાય, તેથી જ્ઞાન ઉપજી જાય;
જ્ઞાનવડે તો મુકિત હોય, છે સિદ્ધાંત અમારૂં સોય. ૧
શાંડિલ્ય કહે જ્ઞાનછે જેહ, પ્રથમ જીવને ઉપજે તેહ;
જ્ઞાન હોય તો ભકતી થાય, તેથી જીવ મુકત થઇ જાય. ૨
છાંદોગ્ય તણી શ્રુતિની માંય, બ્રહ્મસંસ્થા શબ્દછે ત્યાંય;
અર્થ વ્યાસજી કહેછે આમ, બ્રહ્મસંસ્થા તે જ્ઞાનનું નામ. ૩
શાંડિલ કહે બ્રહ્મસંસ્થા જેહ, નામ ભકતીનું જાણો તેહ;
ભકતી હોય તો મુકતી હોય, કેવળ જ્ઞાને નમળે કોય. ૪
જ્ઞાનશબ્દ જાણ્યાનું નામ, ભકતીશબ્દ પ્રીતીને ઠામ;
જાણે કાજ સરે નહિ કોય, પ્રીતિવડે મોક્ષતો હોય. ૫
મિત્ર શત્રુ માણસના જેહ, મ ણુસને જાણેછે તેહ;
પ્રીતિવડે જાણેછે મિત્ર, પરમ કૃપાફળ લહે વિચિત્ર. ૬
શત્રુ દ્વેષથી જાણે સહી, માટે ફળ તેને કાંઈ નહી;
જુવો બ્રહ્મના શત્રુ જેહ, જાણેછેજ બ્રહ્મને તેહ. ૭
પણ તે ઉપર પ્રીતિ ન ધરે, તો ભવસાગર કયાંથી તરે;
કોઈ નૃપના ગુણવાન પ્રધાન, કે તેનાજ મિત્ર મતિમાન. ૮
પ્રીતિદાન પામેછે તેહ, શત્રુ ન પામે તે વિન નેહ;
ઇશ્વરની ઇશ્વરતાતણું, જ્ઞાન ભકતને ઉપજે ઘણું. ૯
વળતી તે પર પ્રીતિ થાય, પ્રીતિનું ફળ મોક્ષ પમાય;
સ્નેહ, પ્રીતિ, ભકતી, અનુરાગ, એક અર્થ જાણે મહાભાગ.૧૦
અર્થ શ્રુતિના શબ્દો તણો, ઘટતો કરવો જોઇએ ઘણો;
પરથમ કર્ત્તા પ્રભુ જે કોય, મહિમા સહિત જાણિયે સોય.૧૧

વળતી તે પર પ્રીતિ થાય, પ્રીતિથીજ મોક્ષ ફળ ગાય;
જ્ઞાન તણું ફળ કહિયે તેહ, ભકતીને ઉપજાવે એહ. ૧૨
માટે જ્ઞાનતણું બળ સહુ, ભકિત ઉપજાવામાં હવું;
મુકિતને ઉપજાવામાંય, જ્ઞાનતણું બળ રહ્યું ન કાંય. ૧૩
કહ્યું હરીએ ગીતામાંય, જુવો વચન કેવું છે ત્યાંય;
દેવોતણું યજન કરનાર, પામે દેવલોક નિર્ધાર. ૧૪
મને ભજે તે પામે મને, અર્જુન સાચું કહુછું તને;
ભગવત પ્રાપ્તિ મુકિત જેહ, જુવો કહી ભકિતથી તેહ. ૧૫

દોહા.

જનક ભકિતનું જ્ઞાનછે, જનક મુકિતનું નાંય;
મુકિત જનક તો ભકિત છે, જો જો ગીતામાંય. ૧
કુંભાર કારણ ઘટ તણો, પણ નહિ તેનો તાત;
ભકતી કારણ મુકિતનું, જ્ઞાન નહિ સાક્ષાત. ૨

પ્લવંગમ છંદ.

વ્યાસ કહે મુનિરાય ભકિતથી મોક્ષ છે,
તોજ ભકિતને જ્ઞાન જાણિયે એકછે;
ઉચરે મુનિ શાંડિલ્ય, પૃથક બેહુ જાણિયે,
મહિમા બેહુના ભિન્ન, પૃથક પરમાણિયે. ૧
ભકતી તે નહિ જ્ઞાન જ્ઞાન ભકતી નહી,
છે અંતર મુનિરાય તમે સુણજો સહી;
ઈશ્વર કેરા જાણ જુવો છે બે જણા,
કોય દ્વેષ કરનાર પ્રીતિયુત છે ઘણા. ૨
દ્વેષ અને અનુરાગ બેહુએ ભિન્ન છે,

અન્યોઅન્ય વિરુદ્ધ બેહુનાં ચિન્હ છે;
પ્રીતિ તે અનુરાગ, દ્વેષ અપ્રીતિ કહે,
એક સ્થળમાં ઉભય કદાપી ના રહે. ૩
રાગ હોય ત્યાં દ્વેષ લેશપણ ના રહે,
દ્વેષ વિષે અનુરાગ કાંયપણ ના કહે;
જાણપણું એ માંય, ભાવમાં ફેર છે,
ભક્તિ વિષે પ્રકાશ, દ્વેષ અંધેર છે. ૪
શિશુપાલાદિક જુવો ઘણા દ્વેષી રહ્યા,
પણ તે પ્રભુના ભક્ત નથી કોઇએ કહ્યા;
શિશુપાલાદિક સર્વ ગયા છે સ્વર્ગમાં,
પ્રલ્હાદાદિક ભક્ત ગયા અપવર્ગમાં. ૫
માટે ભક્તિ વિશેષ જ્ઞાનથી જાણિયે,
ભક્તિ વિનાનું જ્ઞાન શુષ્ક પરમાણિયે;
ભક્તિ તજીને કાંય જ્ઞાનને પામવા,
ક્લેશ કરે બહુ ભાતિ ગ્રંથ વાંચે નવા. ૬
કુશકા ખાંડે સોય મુખ્ય તંદુલ તજી,
એમ ભાગવત માંહિ કહ્યું આપે સજી;
પેહેલું ઉપજે જ્ઞાન પછી પ્રીતિ થશે,
પ્રીતિથી રસ રૂપ એકતા થઇ જશે. ૭
રસ ભક્તિનું નામ કહ્યું ઉપનિષદે,*
આનંદ રૂપે થાય મોક્ષ તેને વદે,

---

* તૈત્તિરીય ઉપનિષદમાં रसंलब्ध्वानंदीभवति.

રસ કહિયે કે રાગ અર્થ તો એક છે;
રસ એકતા થઈ જાય એજ વિવેક છે. ૮
ધાતુ ધાતુમાંય એકરસ થાયછે,
એમ જીવને બ્રહ્મ એક બનિ જાયછે;
જાણ્યે એક નહોય એક હોય પ્રીતિથી,
માટે ભક્તિ શ્રેષ્ઠ અમે કહિયે કથી. ૯
ભક્તિ ઉપજી હોય કહો કિમ જાણિયે,
દેખી તેનાં ચિન્હ ભક્ત પરમાણિયે;
હૃદયે હર્ષ ન માય જપે વિભુ નામને,
ચાલે આંસુધાર કંઠ ગદગદ બને. ૧૦
થાય ખડાં રોમાંચ પ્રેમના પૂરથી,
ખીલે સગળું અંગ ઝલકતું નૂરથી;
વદનકમળની પેર સદા વિકસી રહે,
સ્વામી સર્વાવાસ સર્વગત તે લહે. ૧૧
ભાસે પૂરણબ્રહ્મ ભર્યો આનંદ જળે,
પ્રીતી રૂપ તરંગ અહોનિશ ઉછળે;
મનના મનોવિકાર સર્વ વોવાય છે,
એવા ઉત્તમ ભક્ત મુક્ત થઈ જાયછે. ૧૨

ચોપાયા.

શાંડિલ્ય કહેછે તમે વ્યાસજી ભક્તિ પાછળ લ્યોછો,
ભક્તિથકી તો જ્ઞાન થાયછે જ્ઞાને મુક્તિ કહોછો;
તમે કહી તે ક્રિયા ભક્તિ છે નવધા કહિયે જેને,

પરાભક્તિની નવે દાસિયો એમ જાણિયે એને. ૧
મનમાં પ્રેમ બ્રહ્મપર ઉપજે પરાભક્તિ તે જાણો,
દેહ ઇંદ્રિથી ક્રિયા થાયછે તે નવધા પરમાણો;
પ્રેમ બ્રહ્મપર ઉપજે તેમાં બાહ્ય ક્રિયા નહિ કાંઈ,
અંતરથી અનુરાગ ઉપજે એથી રીઝે સાંઈ. ૨
પરાભક્તિનું પ્રેમ લક્ષણા નામ શાસ્ત્રમાં બોલે,
સહુથી શ્રેષ્ટ એહને વરણી નહિ કોઈ એને તોલે;
કોટિ જન્મનાં જપ તપ સાધન સુકૃત સંચિત જેને.
પ્રભુ પ્રસન્ન થઈ પરાભક્તિતો આપે ઉરમાં એને. ૩
અનેક જન્મની ક્રિયાભક્તિનું અપાર પુણ્ય ફુરેછે,
તો પરમેશ્વર પ્રસન્ન થઇને પરાભક્તિને દેછે;
નવધા ભક્તી કર્મરૂપછે કર્મ પુણ્ય ઉપજાવે,
ઘણા પુણ્યનો સંચય થાતાં પરાભક્તિ ઉર આવે. ૪
કર્મ થકી તો જાય સ્વર્ગમાં અંતે પાછો પડશે,
પરાભક્તિ તો મોક્ષ મેળવે બ્રહ્મવિષે જઈ ભડશે;
પરાભક્તિ તો અંતર રેહેછે કોય ભક્તજન જાણે,
કર્મ ભક્તિ તો બાહર રહે તે દેખી લોક વખાણે. ૫
લોક ઘણા પૂજેને માને જાય પુણ્ય ફળ તેથી,
પરાભક્તિને કોય ન જાણે અપાર ફળ છે એથી;
પરનું રળેલ ખાવા માટે ક્રિયા ભક્તિ જે સાધે,
તે ઠગને બગ ભક્ત જાણવો તેને બ્રહ્મ ન લાધે. ૬
પરાભક્તિ વાળા જન તેતો કોઈ પાસે ના માગે,

મોક્ષ થવું પણ નથી માગતા તે પ્રભુને પ્રિય લાગે;
પડે ઘણું જો કષ્ટ દેહને તોય ચિત્ત નથી ચળતું,
નિઃકિંચન નિર્વેદ ભરેલું મન રહે પ્રભુમાં મળતું. ૭
સાગરનું જળ થાય ન તાતું ઘણા સૂરજને તાપે,
ભકત ચળે નહિ ત્રિવિધ તાપમાં પરાભક્તિ પરતાપે:
ક્રિયા ભક્તિનું પુણ્ય કર્મ તે ભોગ થકી ક્ષય પામે,
આ લોકે અથવા પરલોકે નાશ હોય તે ઠામે. ૮
પરાભક્તિમાં ક્રિયા નથી છે પ્રભુને વશ કરનારી,
ક્રિયા રૂપ જો એને કહે તો જાય મોક્ષસુખ હારી;
ગીતાને અધ્યાય સાતમે ભક્તિ કહીછે જ્ઞાને,
તે ભક્તિથી મજને પામે એમ કહ્યું ભગવાને. ૯
જ્ઞાનવાન થઈ મજને પામે ઘણા જન્મને અંતે,
એમ જ્ઞાન ભક્તિનું કારણ કહ્યું કૃષ્ણ ભગવંતે;
બીજ જાણિયે તરૂનું કારણ ફળ કારણ તરૂ કહિયે,
એમ જ્ઞાન ભક્તિનું કારણ મુક્તિ ભક્તિથી લહિયે. ૧૦
પ્રીતિથી વશ સર્વ થાયછે જાણ્યાથી નહિ કોઈ,
પ્રીતિથી રસ રૂપ થાયછે લેજો સઘળે જોઈ;
પશુ પંખીને દેવ માનવી પ્રીતિ અધીન જેવા,
સકળ લોકમાં શોધી જોતાં નહિ જાણ્યાથી તેવા. ૧૧
તૃષાવંતને જાણ્ય તોયની પ્રથમ થાયછે જ્યારે,
પ્રીતિથી તે પાન કરેછે શાંત થાયછે ત્યારે;
એમ વળી ભૂખ્યો ભોજનની જુગતી પહિલી જાણે,

પ્રીત્યે પાક બનાવી જમતાં તૃપ્ત હોય તે ટાણે. ૧૨
નેત્રે જોતાં જ્ઞાન થાયછે પછી થાયછે પ્રીતિ,
પ્રીતિથી તન મન ધન અરપે સકલ લોકમાં રીતિ;
સ્નેહ નામ છે પ્રીતિ કેરૂં ચિકાશને પણ કહેછે,
સ્નેહ વિષે ગુણ છે આકર્ષણ પાસે એંચી લેછે. ૧૩
માટી માંહે સ્નેહ રહ્યોછે બને ઘટાદિક જેથી,
વેળુમાં જો સ્નેહ નથી તો કશું બને નહિં તેથી;
તૈલાદિકમાં સ્નેહ રહ્યોછે તેથી પ્રગટે જ્યોતી,
સ્નેહવડે સહુ વળગી રહેછે. જેમ છીપને મોતી. ૧૪
કોટિ કોટિ બ્રહ્માંડ શૂન્યમાં અધર સ્નેહથી રહેછે,
સ્નેહ જીવને હોય બ્રહ્મમાં બ્રહ્મરૂપ કરી દેછે;
પ્રભુની સાથે સ્નેહ કરે નહિ તે લૂખા જન જાણો,
દેહ ધર્યા તે ન ધર્યા જેવો તે પશુ તુલ્ય પ્રમાણો. ૧૫

દોહા.

સ્નેહ તથા અનુરાગ એ, છેજ ભક્તિનાં નામ;
સ્નેહ ઉપજે બ્રહ્મમાં, તેથી સરશે કામ. ૧
અગ્ની ઉડુગણ ચંદ્રથી, તેજ સૂર્યનું સાર;
એમ સકલ સાધન વિષે, પરાભક્તિ સરદાર. ૨
મેઘ ઉદકથી મેદિની, ફળ દાયક છે જેમ;
યોગ જ્ઞાન ભક્તિ સહિત, ફળ આપેછે તેમ. ૩
સાધન સાથે યોગનાં, કરે સમાધિ કોય;
પરાભક્તિ આવ્યા વિના, ભાંડ સરીખા સોય. ૪

વરસ વહિ ગયાં ત્રણસે, ઉપર એક હજાર;
રહી સમાધી માંડને, મટ્યા ન મનોવિકાર. ૫
સાધન સાધે જ્ઞાનનાં, કરે બ્રહ્મ જળ પાન;
પરાભક્તિ ઉપજ્યાવિના, તજે ન જડ અભિમાન. ૬
શ્રવણ મનન સાધન કરે, નિત્ય ધ્યાનમાં ધ્યાય;
અધિક અધિક પ્રીતિ વધે, જીવ બ્રહ્મ થઈ જાય. ૭
ભક્તિ ઉપજે જ્ઞાનથી, નહિ ભક્તિથી જ્ઞાન;
જ્ઞાને ગોવિંદ ઓળખે, ભક્તિથી એક તાન. ૮
કારણ છે પ્રીતિ તણું, સુંદરતાનું જ્ઞાન;
જાણ્યાથી પ્રીતિ વધે, પ્રીતિ મોક્ષ નિધાન. ૯
ગોપી જનને કૃષ્ણની, સાથે કેવળ પ્રીત્ય;
મુક્તિ પામી તે થકી, એજ પ્રીતિની રીત્ય. ૧૦
કૃષ્ણે ગીતામાં કહ્યું, અર્જુન પ્રત્યે એહ;
ભક્તિવડે જાણે મને, અર્જુન નિઃસંદેહ. ૧૧
એજ વચનમાં જ્ઞાનનું, ભક્તિ કારણ હોય;
પણ તેતો નવધા કહી, પરા ભક્તિ નહિ સોય. ૧૨
શ્રવણાદિક સાધન થકી, રીઝેછે જગરાય;
આપે જ્ઞાન પ્રથમ થકી, જ્ઞાને ભક્તી થાય. ૧૩
ભક્તિથી મુક્તી મળે, એ નિશ્ચય નિરધાર;
જ્ઞાને ભક્તી થાયછે, એમ સમજવો સાર. ૧૪

સોરઠા.

અંગ જ્ઞાનનું યોગ ભક્તિનું અંગ યોગ છે;

જીવ બ્રહ્મ સંજોગ જોગ નામછે તેહનું. ૧
ચિત્તવૃત્તિનિરોધ કરવો જોઇએ જ્ઞાનમાં;
તેઓ વૃત્તિનિરોધ તે ભક્તી માંહિ ઘટે. ૨
યોગ સૂત્રમાં સોય પતંજલિ મુનિયે કહ્યું;
*ભક્તિ બ્રહ્મની હોય તોજ સમાધિ રહે સદા. ૩
જુવો બોલતાં એમ યોગ મુખ્ય એમાં થયો;
તેનું કરવું કેમ યોગ અંગ ભક્તી થઈ. ૪
અંગ યોગનું જેહ તે ભક્તિ નવધા સહુ;
પરા ન કહિયે તેહ પરાભક્તિ અનુરાગ છે. ૫
ભક્તિ કહોછો રાગ તો પતંજલિ સૂત્રમાં;
રાગ કહ્યો છે ત્યાગ ગણેલ છે પંચ ક્લેશમાં. ૬
રાગ કહ્યો છે ત્યાગ તે સઘળો સંસારનો;
પ્રભુ સાથે અનુરાગ તજવા કાંય કહ્યો નથી. ૭
જે સંસારી રાગ તે કારણ બંધનતણું;
ઇશ્વરમાં અનુરાગ તે કારણ છે મોક્ષનું. ૮
દુષ્ટજનોનો સંગ તજવાનો તેને કહ્યો;
પણ સજ્જનનો સંગ કોયકાલે તજવો નહી. ૯
સજ્જન કેરો સંગ સુખદાયક છે સર્વથી;
આણી અંગ ઉમંગ સજ્જનને કરવો સદા. ૧૦
પાપ હરેછે ગંગ તાપ હરેછે ચંદ્રમા;
સદ્ય હરે સતસંગ પાપ તાપને દીનતા. ૧૧

समाधि सिद्धिरीश्वर प्रणिधानात् । प्रणिधानं भक्तिः

છપ્પો.

તપસીથી છે અધિક મહાયોગીજન કહિયે;
જ્ઞાનવાનથી અધિક વળી જોગીજન લહિયે;
કર્મવંતથી અધિક કહ્યા ગીતામાં યોગી;
રમે બ્રહ્મસુખ માંય નહી તે ભવસુખ ભોગી;
અર્જુનને હરિયે કહ્યું માટે તું યોગી થજે;
દ્રઢ યોગી થઈ માહરો પરમભક્ત સુખિયો હજે. ૧
અર્જુન કહે મહારાજ વચન છે દ્વિધા તમારૂં;
તે સાંભળતાં ભ્રાંત, ખચિત થાએ મન મારૂં;
ભક્તિ નેષ્ટને શ્રેષ્ટ, કોય ઠામે કહિ ધોછો;
જ્ઞાન નેષ્ટ ને શ્રેષ્ટ, વળી કોઈ ઠામ વદો છો;
વચન સુણી અર્જુનતણાં, વળતી બોલ્યા શ્રીહરી;
જ્ઞાનભક્તિ બેને વિષે, ભક્તિની મોટમે ખરી. ૨

દોહા.

અર્જુન કહે જો ભક્તિને, શ્રેષ્ટ કહો યદુરાય;
ત્યારે તો જ્ઞાનીતણી, જ્ઞાને મુક્તિ ન થાય. ૧
કૃષ્ણ કહે અર્જુન સુણો, જ્ઞાનીજન છે જેહ;
કરી ઉપાસન બ્રહ્મનું, બ્રહ્મભૂત હોય તેહ. ૨
અર્જુન કહે જ્ઞાની જુવો, બ્રહ્મરૂપ થઈ જાય;
ત્યારે ભક્તી જ્ઞાનથી, શ્રેષ્ટ કેમ કહેવાય. ૩
કૃષ્ણ કહે અવ્યક્ત છે, રૂપ બ્રહ્મનું જેહ;
તે રૂપે જ્ઞાની થતાં, કષ્ટ સહે બહુ દેહ. ૪

વળી જ્ઞાની નિજ બળવડે, થવા મજ સમોજાય;
દુસ્તર માયા માહરી, કરે ઘણા અંતરાય. ૫
અહંબ્રહ્મ જ્ઞાની કહે, માયા ગુણથી પાર;
પણ રહેવું એ પદ વિષે, છે ખાંડાની ધાર. ૬
જ્ઞાનવડે મુક્તી મળે, કઠિન પંથ છે એહ;
ભક્તિવડે મુક્તી મળે, સરલ પંથ છે તેહ. ૭
વસિષ્ટ મુનિ જેવા જગે, કોયક વિરલા સંત;
મુક્તી પામે જ્ઞાનથી, એવા કોય મહંત. ૮
ભવતારણ ભક્તિતણો, પંથ ભલો કહેવાય;
ભક્તિ કરે સહુ વર્ણ તો, એથી મુક્તિ થાય. ૯
પાંખ વગરના પંખિયે, નભમાં નહિ રહેવાય;
એમ પરાભક્તી વિના, બ્રહ્મ પ્રાપ્તિ ના થાય. ૧૦
ભક્ત રહે મજબળ વડે, નિજ બળ ન કરે લેશ;
માટે મારા ભક્તને, કિંચિત ના હોય ક્લેશ. ૧૧
માતા નાના બાળની, સદા રખે સંભાળ;
એમજ મારા ભક્તની, હુંજ કરૂં પ્રતિપાળ. ૧૨
મોટા સુતની માતને, ચિંતા નહિ લગાર;
એમ જ્ઞાની નિજ બળવડે, કોય ન ઉતરે પાર. ૧૩
અનન્ય ભક્તી માહરી, આવે જેને ઉર;
સામર્થ્ય સગળું માહરૂં, તે પામે ભરપૂર. ૧૪
જ્ઞાનીને તો માહરૂં, જ્ઞાન એકલું હોય;
સહાયતા વિન માહરી, બળ નવ પામે સોય. ૧૫

જેમ કોય રાજાતણી, જાણ્ય રંકને હોય;
તેથી અમલ રાજનો, તે નવ પામે સોય. ૧૬
રાજાના સેવકવિષે, રાજા રીઝ્યો હોય;
આપે અમલ આપનો, એમ ભકતજન સોય. ૧૭

ચોપાઈ.

કોઈ શ્રદ્ધાને ભકિત જેહ, એકજ રૂપ ગણેછે તેહ;
શ્રદ્ધાભકતી એકજ નથી, ભેદ તેહનો કહુંછું કથી. ૧
દૃઢ વિશ્વાસ બ્રહ્મપર હોય, શ્રદ્ધા નામ જાણિયે સોય;
ઉપજે પ્રભુપર પ્રેમ અપાર, જાણો ભકિત એજ નિર્ધાર. ૨
જ્ઞાનવડે પણ મુકતી થાય, પણ એ મારગ કઠણ કથાય;
ભકિતવડે મુકિત છે જેહ, સુલભ સરલ પંથ છે તેહ. ૩
ભકિત પંથ મુકિતનો કહ્યો, વ્યાસે વેદ સીદને મથ્યો;
બ્રહ્મકાંડનાં સૂત્રો જેહ, શા માટે રચી દીધાં તેહ. ૪
એનો ઉત્તર સુણજો એમ, વ્યાસે સૂત્ર રચ્યાં છે તેમ;
બ્રહ્મસૂત્રથી બ્રહ્મ જણાય, તેથી ભકતી તેની થાય. ૫
ઉપાસનાનાં સૂત્રો જેહ, રચ્યાં ભકિત ઉપજાવા તેહ;
જ્યાંલગી પરાભકિત નવ હોય, ત્યાં લગી કરવી નવધાસોય. ૬

છપો.

શ્રવણ પરિક્ષિત રાય, કરી કીર્તન શુકદેવે;
સ્મરણભકિત પ્રહ્‌લાદ, ચરણ તો લક્ષ્મી સેવે;
પૂજન કરી પૃથુ ભૂપ, અક્રૂરે કીધું વંદન;
દાસાતન હનુમાન, સખ્ય તો પાંડુનંદન;

નવમી આત્માર્પણ કહી, બળિરાજાએ તે કરી;
એમ એક એક આચરી, ભક્તિ એ નવધા ખરી. ૧

ગીતિ છંદ.

પરાભક્તિ ના આવે, ત્યાં લગી ભક્તિ નવધા આચરિયે;
નવની ક્રિયા બતાવે, એવા ગુરૂની સેવા તો કરિયે. ૧
વાસ કરી એકાંતે, વિચાર મનમાં રાત્ય દિવસ કરવા;
ઇંદ્રિયને વશ રાખી, મહાવાક્યનો બોધ હૃદે ધરવા. ૨
દુર્જન ગોષ્ટી તજવી, પરનિંદાને ધૂર્તસંગ તજવો;
ભેદમતીને ત્યાગી એક બ્રહ્મને સદાકાળ ભજવો. ૩
કુસંગ સગળો ત્યાગી, ભગવતજનની સેવાતો સજિયે;
પ્રભુપદના અનુરાગી, ભક્તજનોને ભાવધરી ભજિયે. ૪

દોહા.

ભક્તિ વિષે મત જુજવા, કરી ગયા છે જેહ;
સર્વેજનને સમજવા, કહી સમજાવું તેહ. ૧

ચોપાઈ.

જીવાબ્રહ્મમાં ભેદ અપાર, કશ્યપ મુનિ કહેછે નિર્ધાર;
ઇશ્વરની ઇશ્વરતા જેહ, જીવન પામે એનો છેહ. ૧
ઇશ્વર નિજ ઇશ્વરતા વડે, બ્રહ્માંડોને ભાગે ઘડે;
દેહ દેહ પ્રત્યે રચના જેહ, જાણી ન જાય જીવથી તેહ. ૨
વડના બીજ વિષે વડ કરી, જુવો ઇશ્વરે રાખ્યો ભરી;
તે વડ ઉગી બાહર થાય, અગણિત બીજાં બીજ રચાય. ૩
ભર્યો પ્રથમ સંકેતજ જેહ, ચાલ્યો જાય કલ્પલગ તેહ;

જીવ સૃષ્ટિના ભેળા થાય, એક રોમપણ રચ્યું ન જાય. ૪
તો જીવ ઈશ્વર સમ ક્યમ હોય, માટે ભજવો ઈશ્વર સોય;
ઈશ્વરમાં છે શક્તિ અપાર, અનંત લોકનો સરજનહાર. ૫
અપાર ઐશ્વર્ય ધારે જેહ, પાપથકી ઉદ્ધારે તેહ;
જીવ ઈશ એ ભિન્નજ ગણે, એનું નામ દ્વૈતમત ભણે. ૬
હવે અદ્વૈત મતછે જેહ, વ્યાસમુનિ બોલ્યા છે તેહ;
તે કહેછે જીવ ઈશ્વર માંય, સાચો ભેળ રહ્યો નહિ કાંય. ૭
જ્યારે સૃષ્ટી નહતી કોય, હતો એકલો બ્રહ્મજ સોય;
સૃષ્ટી અંતે પણ તે રહે, મધ્યે કલ્પિતને જીવ કહે. ૮
આદ્ય અંત બ્રહ્મ કહે વેદ, મધ્ય જીવનો કલ્પ્યો ભેદ;
માનેલો તે મિથ્યા થાય, સાચો જોતાં બ્રહ્મ સદાય. ૯
તત્વમસ્યાદિક શ્રુતિયો જેહ, અભેદ બોધ કરેછે તેહ;
તત્વમસિ એ વાક્યજ માંહ, જીવબ્રહ્મ એકજ છે ત્યાંહ. ૧૦
જીવબ્રહ્મનું એકત્વપણું, મુક્તિનામ તેહનું ભણું;
શાંડિલ્ય આચારજ છે જેહ, દ્વૈતાદ્વૈત કહે મત તેહ. ૧૧
શ્રુતિ સ્મૃતિમાં જેહ પ્રમાણ, તેને ખોટો કહેશે કોણ;
અહંબ્રહ્મ જીવને ના સ્ફુરે, ત્યાં લગી ભક્તિ બ્રહ્મની કરે. ૧૨
જીવને બ્રહ્મ એક થઈ જાય, તેનું નામ મોક્ષ કહેવાય;
જીવપણે રહી ભજવું જેહ, દ્વૈત નામ તો કહિયે તેહ. ૧૩
જીવબ્રહ્મની એકતા થાય, તે અદ્વૈત થયું કહેવાય;
એમ જાણવું દ્વૈતાદ્વૈત, છે શ્રુતિ સ્મૃતિ પ્રમાણસહિત. ૧૪
ભિન્ન વિના ભક્તિ નવ બને, માટે એક થવું નહિ જને;

મોક્ષકાલે એકજ થઈ જવું, એ સિદ્ધાંત દ્વૈતા દ્વૈત હવું. ૧૫
કોય કહે જીવ ઈશ્વરમાંય, દીસે ભેદ પરસ્પર ત્યાંય;
તો એની એકતા ક્યમ થાય, સાંભળજ્યો કહુંછું ત્યાં ન્યાય. ૧૬
જો આ દેવ દત્તછે જેહ, તે હુંછું ને હુંતે તેહ;
દેવ દત્તને હું બે કહ્યું, એ વચને તો દ્વૈતજ થયું. ૧૭
હુંતે તે એ થયું અદ્વૈત, માટે એ છે સાચી રીત;
જીવ બ્રહ્મ એકત્વજ એમ, શાસ્ત્રોમાંહિ કહ્યું છે તેમ. ૧૮

મનહર છંદ.

ક્લેશ યુક્ત જીવ જેહ બ્રહ્મમાંહિ ભળે તેહ,
ત્યારે તેને સંગે બ્રહ્મ ક્લેશવાન થાયછે;
એવી શંકા કરે કોય એનો આ ઉત્તર હોય,
મોક્ષકાળે જીવતણા ક્લેશ ટળી જાયછે,
ક્લેશ રહ્યા હોય જ્યારે બ્રહ્મ કોણ કહે ત્યારે;
માટે તેના ક્લેશ માત્ર પ્રથમ બળાયછે,
જેમ પાવકમાંય પડે જઈ વસ્તુ કાંય;
નામ રૂપ ગુણ જઈ અગ્નિજ કહેવાય છે. ૧
જીવતણા ક્લેશ ગયા પછી તે ઈશ્વર થયા,
એવું કહેતાં ઈશ્વર તે જીવ હતો થાયછે;
બંધદશા હતી જ્યારે જીવ નામ હતું ત્યારે,
મુક્તદશા માંહિ થયો ઈશ્વર કહેવાય છે;
સમજાયું એમ તેનો ઉત્તર છે કહું તેમ,
ઈશ્વરમાં ઈશ્વરતા રહેલી સદાય છે;

છોટમ જે કાષ્ટમાંય અગ્નિ છે રહેલો ત્યાંય,
પ્રકટીને બાળ્યા પછી અગ્ની કરી જાયછે. ૨
અગ્નિમાંહિ ઉષ્ણતા તે રહેલી અનાદિ જેમ,
ઇશ્વરમાં ઇશ્વરતા રહેલી સદાય છે;
કાષ્ટના સંયોગ માંહે આવેલો છે અગ્નિ જેહ,
કાષ્ટની ઉપાધિ થકી ધૂમ બહુ થાયછે;
કાષ્ટ બળી જાય જ્યારે ધૂમ ટળી જાય ત્યારે,
ઉપાધિ રહિત એક અગ્નિ કરી ગાયછે;
છોટમ અવિદ્યા તણો સંગ છુટી જાય જ્યારે,
જીવપણું મટી જીવ બ્રહ્મમાં સમાય છે. ૩
રાજાના કુંવર કોય ચોર હરી ગયા સોય,
વ્યાધતણા સંગમાંહે વ્યાધ થઈ રહ્યોછે;
ભૂલીને પોતાનું ભાન થયું વ્યાધ અભિમાન,
વ્યાધ તણાં કર્મ કરી વ્યાધ પણું લહ્યો છે;
મળે કોય ભેદુ જન કહે તું રાજાનો તન,
વ્યાધતણાં કર્મ તજી રાજ પદે ગયો છે;
છોટમ અવિદ્યા સંગે થયેલો અવિદ્યા રૂપ,
બ્રહ્મના ભજન થકી બ્રહ્મરૂપ થયો છે. ૪
ઇશ્વરની ઈશ્વરતા તણો આદિ અંત નથી,
જીવોના રાગાદિ કોનો આદિ અને અંત છે;
અણિમાદિ સિદ્ધિયો છે ઇશ્વર વિષે અપાર,
જ્ઞાન ઇચ્છા ક્રિયા આદિ શક્તિઓ અનંત છે;

જીવમાં અવિદ્યા અને અસ્મિતાદિ રાગ દ્વેષ,
અલ્પ શક્તિ અલ્પ મતિ તેથી થયો જંત છે;
ઇશ્વરના ધ્યાન થકી ઇશ્વરમાં મળે જ્યારે,
છોટમ કહેવાય પછી બ્રહ્મ એ મહંત છે. ૫

દોહા.

ઉત્પત્તિ સ્થિતિલય તણો, કરનારો છે જેહ;
વ્યાસસૂત્રમાંહે કહ્યો, બ્રહ્મ જાણવો તેહ. ૧
તેની જિજ્ઞાસા કરે, જીવ ભક્ત જન સોય;
બ્રહ્મરૂપ અંતે બને, આવાગમન ન હોય. ૨

ચોપાયા છંદ.

ઉપાદાન કારણ સૃષ્ટિનું બ્રહ્મ માનશો જ્યારે,
મૃતિકાની પેરે વળિ તેતો થશે વિકારી ત્યારે;
એવી શંકા થીય કોયને ઉત્તર કહુંછું એને,
નિર્વિકાર નિર્લેપ બ્રહ્મ છે વિકાર ના હોય તેને. ૧
ઉપાદાન કારણ સૃષ્ટિનું શક્તિ પ્રભુની જાણો,
તે શક્તિને શક્તિવંતનો નિત્ય સંબંધ પ્રમાણો;
અગ્નિ વિષે જિમ તેજ ઉષ્ણતા સદા સંબંધી જેવી,
બ્રહ્મ અને વળિ શક્તિ બ્રહ્મની નિત્ય સંબંધી તેવી.૨
શક્તિને વળિ શક્તિમાનમાં ભેદ ન ગણશો કોઈ,
કૂર્મ પુરાણે એમ કહ્યું છે તે સહુ લેજો જોઈ;
તત્વ તણી ચિંતા કરનારા જોગી જન ઇમ કહેછે,
બ્રહ્મરૂપને શક્તિ બ્રહ્મની અભેદ માની લેછે. ૩

કોઈ પ્રકૃતિ મિથ્યા કહેછે એ પણ મત છે કાચો,
નથી ઉષ્ણતા કહે અગ્નિમાં તો અગ્નિ નહિ સાચો;
જે વસ્તુ ઉપલબ્ધ હોયતે સત્ય વ્યાસ મુનિ કહેછે,
જ્ઞાન બ્રહ્મને જ્ઞેય પ્રકૃતિ એવું આપ વદેછે. ૪
જ્ઞાતાને વળિ જ્ઞેય વસ્તુનો છેજ સંબંધ અનાદિ,
કૌશિતક ઉપનિષદ જોઈને બોલ્યાછે બ્રહ્મવાદી;
જેણે સઘળું જગત રચ્યું છે જીવ રચેલા જેના,
અગ્નિમાંથી તણખા નિપજે એમ અંશ સહુ એના. ૫
જીવોએ તે બ્રહ્મ જાણવો અનેક શ્રુતિયો કહેછે,
તેહતણી જિજ્ઞાસા કરવી સ્મૃતિયો માત્ર વદેછે;
ઇંદ્રાદિકમાં પ્રભુતા છેતો પ્રભુ તેમને લહિયે,
પરમેશ્વરમાં અસંખ્ય પ્રભુતા કેમ પ્રભુ ના કહિયે. ૬
ઘરના ધણીની ઘરમાં પ્રભુતા ઘટપટાદિપર જેવી,
અખિલ વિશ્વપર પ્રભુની પ્રભુતા ઇંદ્રાદિકપર તેવી;
તે પ્રભુજીની ભક્તિ કરીને તેજ પ્રભુને મળિયે,
છોટમ સર્વ અવિદ્યા છાંડી હેતે પ્રભુશું હળિયે. ૭

इति श्री भक्ति भास्करे ज्ञानयोगादिभक्त्यंग

निरूपणे द्वितीयो ग्रंथः ॥

अथ भक्तलक्षण.

રાગ સીતાજીના મહિનાનો.

જેને ઉપજી છે ભક્તિ અનન્ય, ચિન્હ તેનાં કહું,
સુણી શ્રવણે બ્રહ્મગુણ ગ્રામ, પ્રેમ ઉપજે બહુ;
વહે આંખ્યેથી આંસુની ધાર, વચન ગદ ગદ વદે,
ઊભાં થાયછે સઘળાં રોમ, કોમળ જેનું હૃદે. ૧
નવ લક્ષણ જેમાં હોય, ભક્ત તેને જાણિયે,
કરે પ્રભુનું પ્રથમ સનમાન, મધુરી વાણિયે;
બીજું લક્ષણ દે બહુમાન, ત્રીજી ધરે પ્રીતિ છે,
ચોથો વિરહ હૃદયમાં હોય, ભક્તની રીતિ છે. ૨
એથી અન્ય ઉપર છે અભાવ, રીતિ એ પાંચમી,
છઠી મહિમા ખ્યાતિ ઉદાર, કરે પ્રભુને નમી;
તેને અર્થે પ્રાણનું સ્થૈર્ય રીતિ એતો સાતમી,
વળી હોય તદીયતાભાવ, રીતિ એતો આઠમી. ૩
એથી અપ્રતિકૂલતા જેહ, રીતિ નવમી સહી,
એવી ભક્તિ શાસ્ત્રની માંહિ, મુનિયે વાણી કહી;
એવા નવ ગુણથી સંયુક્ત, ભક્તજન જાણિયે,
હવે દૃષ્ટાંતે કહુ સોય, ખરૂં પરમાણિયે. ૪
ગમે તેવી અવસ્થા માંહિ, જુવો અર્જુન હતો,
પણ આવતા દેખી શ્રીકૃષ્ણ, ઉઠી ઉભો થતો;
ઘણા આદરથી સન્માન, કરતો રૂડી રીતિથી,

આખી ઉમર એવી રીત, પાળીછે પ્રીતિથી. ૫
હુતો ઇક્ષ્વાકુ નામે નરેશ, ભક્ત વિષ્ણુ તણો,
કરતો વિષ્ણુ તણું બહુ માન, પ્રેમ આણી ઘણો;
હોય મૃગકે કમલ કોઈ ઠામ, નામ વિષ્ણુ તણું,
દેખી શામ શરીરનો રંગ, માન કરતો ઘણું. ૬
દેખે વાદળ કંબળ વ્યાલ, શ્યામ રંગ જેહને,
મારા પ્રભુના સરીખો રંગ, જાણી નમે તેહને;
હવે પ્રીતિતણું કહું રૂપ, જુવો ભારત ભણી,
ગયા વિદુર તણે ઘરે કૃષ્ણ, પ્રીતિ ઉપજી ઘણી. ૭
અહો કમલનયન ઘન શ્યામ, તમે જો પધારિયા,
મને ઉપજીછે પ્રીતિ અપાર, અર્થ સહુ સારિયા;
અંતરાત્મા ચરાચર માંહિ, તમે સર્વે તણા,
ઘટે પ્રીતિ તમારી સાથ, દોષ ટાળે ઘણા. ૮
હવે વિરહ તણું દૃષ્ટાંત જુવો વ્રજ જોષિતા,
જેના વિરહાગ્નિ માંહિ વિકાર, રહ્યા સગળા જતા;
અમે ગુરૂઆગળ જઈ કાંઈ, કહી શકિયે નહિ,
બળ્યાં વિરહ અગ્નિની માંહિ, જઈ કહિયે કહિ. ૯
હવે અન્ય ઉપર જે અભાવ, કહું રૂપ તેહનું,
જુવો ભારતમાં છે વાત, ઉદાહરણ એહનું;
ઉપમન્યુ કહે સુણો શક્ર, શંકર આજ્ઞા કરી,
મને સરજાડે કીટ પતંગ, લેઉ માથે ધરી. ૧૦
મળે જો પ્રભુ આજ્ઞા શિવાય, રાજ ત્રયલોકનું,

મારે કરવું નહિ અંગીકાર, મૂળ જે શોકનું;
હવે મહિમાવૃદ્ધિની વાત, છે વિષ્ણુપુરાણમાં,
યમદૂતોને કહે યમરાય, ભૂલ્ય કે અજાણમાં. ૧૧
હોય ભગવતના જે ભક્ત, જગતમાં જે સ્થળે,
તેને લાવશો નહિ મજપાસ, તમે મારે બળે;
હોય જગત વિષે જે જીવ, પ્રભુ હું તેહનો,
જન હરિના કહેવાતા હોય, ધણી નહિ એહનો.૧૨
હતો રૌરવ આદિક માંહિ, સમૂહ જે જંતનો.
તેને કહેવા લાગ્યા યમરાય, મહિમા ભગવંતનો;
અરે જીવો અભાગિયો મૂઢ, ભજ્યા નહિ શ્રીહરી,
આવી નરકમાં વારંવાર, પડોછો ફરી ફરી. ૧૩
તમે આરાધન કર્યું હોત, જગત કરતારનું,
તો પડત નહિં દુઃખ કાંઈ, દૂતોના મારનું;
ભક્તિ અર્થે ધારેલો દેહ, કહ્યું રામાયણે,
સ્થિતિ પ્રાણ તણી નવિ હોય, ભજન કાંઈ ના બણે.૧૪
ઈમ જાણી કહે હનુમાન, રામ રણધીરને,
કરજોડીને વારંવાર, સ્તવે રઘુવીરને;
પ્રભુ કીર્ત્તિ તમારી પવિત્ર, વિચરશે જ્યાંલગી,
હું દેહ ધરી વિચરીશ, લોકમાં ત્યાં લગી. ૧૫
મુનિ નારદ આદિ સમસ્ત, બ્રહ્મને અરાધવા,
ઘણા કાળ ધારેછે પ્રાણ, સ્નેહ કરી સાધવા;
હવે કહુછું તદીયતા ભાવ, અર્થ સુણો એહનો,

દેહ આદિ પદારથ માત્ર, જાણવો તેહનો. ૧૬
કહ્યું મહાભારતની માંહિ, વસુઉપરીચરે,
હોય વસ્તુ પોતાની જેહ, અર્પણ પ્રભુને કરે;
ધન રાજ્યદારા સુત દેહ, કે વાહન જેટલાં,
પ્રભુ અર્પણ કરવું સમસ્ત, જે જે હોય તેટલાં. ૧૭
સહુ ભૂતો વિષે ભગવંત, જોતા પ્રહ્લાદજી,
જાણી પ્રાણી હરિમય એક, થતો આલ્હાદજી;
એવું કહેછે વિષ્ણું પુરાણ, ભક્તની અનન્યતા,
દેખી વિષ્ણું ચરાચર માંહિ, રહે આધીનતા. ૧૮
હવે અપ્રતિકૂલતા જેહ, દૃષ્ટાંત છે તેહનું,
જુવો ભિષ્મે ભારતમાંહિ, વચન કહ્યું સ્નેહનું;
આવ્યા હણવાને શ્રીભગવંત, ભીષ્મ અનુકૂલ થયા,
આવો શારંગધર દેવેશ, શબ્દ એવા કહ્યા. ૧૯
આવો લોકનાથ જગવાસ, પાડો મને રથ થકી,
એવાં ભક્તિ ભરેલાં ભીષ્મ, વચન બોલ્યા નકી;
એવો પ્રભુને વિષે અનુરાગ, ભક્તજનને રહે,
પ્રભુ તાડે પછાડે તોય, કુભાષણ ના કહે. ૨૦
એવો અંતરમાં અનુરાગ, સદા રહે દાસને,
પડે ચાય તેવાં દુઃખ તોય, પામે નહિ ત્રાસને;
જુવો રોમાંચલનો શાપ, ભુષંડીને થયો,
પામ્યો તરતજ કાગનો દેહ, તોય સુખમાં રહ્યો. ૨૧
જે પ્રભુમય દેખે જગત, ભક્ત પ્રભુને ભજે,

તેને કોય પ્રકારના તાપ, ઉપજતા નથી રજે;
પ્રભુ આજ્ઞામાં વરતે સદાય, દાસતાને ધરી,
તેને પોતાનો જાણી ભક્ત, તારે છે શ્રીહરી. ૨૨

દોહા.

શિશુ પાલાદિક દ્વેષથી, તરી ગયા કહે કોય;
દ્વેષ ચિન્હ ભક્તિ તણું, ગણિયે તો શું હોય. ૧
દ્વેષ ચિન્હ ભક્તિ તણું, ગણવાનું નહિ નામ;
વ્યાસે મહા ભારત વિષે, જુવો કહ્યુંછે આમ. ૨
ક્રોધ ન હોય ભક્તને, નહિ મત્સર નહિ લોભ;
અશુભ બુદ્ધિ ઉપજે નહિ, કષ્ટસમે નહિ ક્ષોભ. ૩
કોઈ કાળે ઉપજે નહિ, પ્રભુના ઉપર દ્વેષ;
ભાવ ચળે નહિ ભક્તનો, ધીરજવંત હમેશ. ૪

છપો.

શિશુપા લાદિક સર્વ, દ્વેષ ભાવે હરિ ભજિયા;
રાત્ય દિવસ મનમાંહિ, સ્મરણ પ્રભુનું નવિ તજિયા;
સ્મરણતણે પરતાપ, પાપ તે ગયાં બળીને;
કીટ ભ્રમરની પેર રહ્યું, મન એક મળીને;
સ્મરણ તણા મહિમા વડે, તે પ્રભુમાં તન્મય થયા;
પરાભક્તિ પ્રગટ્યા પછી, સર્વ મોક્ષમાંહે ગયા. ૧

ચોપાઈ.

નારાયણની ભક્તિ જેહ, મોક્ષદાયિની જનને તેહ;
રામકૃષ્ણ આદિક અવતાર, તે નારાયણના નિર્ધાર. ૧

તેને ભજને મુક્તિ હોય, એમાં સંશય ન કરો કોય;
પરબ્રહ્મનું દૈવત જેહ, તે છે નારાયણનો દેહ. ૨
એમાંછે ઐશ્વર્ય અનંત, માટે સર્વ ભજેછે સંત;
વાદી કહે ઇશ્વરછે જેહ, તે શું કરવા ધારે દેહ. ૩
ઇચ્છાથી ધારે તે થાય, તે શું કરવા ધારે કાય;
એનો ઉત્તર સુણજે વીર, ઇચ્છાથી પ્રભુ ધરે શરીર. ૪
અણિમાદિક સિદ્ધિયો અપાર, તે સહુ દીસે દેહાકાર;
જીવના જેવો નહિ તે દેહ, અદ્ભુત ઐશ્વર્ય વાળો તેહ. ૫
દેહ ધર્યાનું કારણ કહું, તે શ્રોતા જન સુણજ્યો સહુ;
થાતો હોય ધર્મનો નાશ, વધે દુષ્ટ દે સહુને ત્રાસ. ૬
પાપીજન બળિયા થઈ પડે, કરે અંધર્મ સાધુને નડે;
ત્યારે પ્રભુ ધારે અવતાર, કરે દુષ્ટકેરો સંહાર. ૭
સાચો ધર્મસનાતન જેહ, સ્થાપન કરે પ્રભુજી તેહ;
વેશ ધરી આવે નટ જેમ, ધારે દેહ પ્રભુજી તેમ. ૮
માત તાત તે કહેવા માત્ર, ઇચ્છે તેવું ધારે ગાત્ર;
નૃસિંહ આદિક બીજા દેહ, આકસ્માત થયાછે તેહ. ૯
દિવ્ય જન્મ કર્મ પણ દિવ્ય, કરી શકે નહિ કોએ જીવ;
એવું દિવ્ય પણું જે લહે, પ્રાણી તેહ મુક્ત થઈ રહે. ૧૦
વાદી કહે દિવ્યછે નાથ, સગળી બાજી એને હાથ;
ત્યારે નિજ રૂપે રહી સોય, કેમ કામ ન કરે સહુ કોય. ૧૧
ઉત્તર એનો સાંભળ વીર, જો પ્રભુજીના ધારે શરીર;
ગેબી રહીને કારજ કરે, ગુપ્ત પ્રાણ પાપીના હરે. ૧૨

તો નાસ્તિકજન સગળા જેહ, સહજે થયું કહે સહુ તેહ:
વળી ધર્મ સ્થાપનનું કામ, ગુપ્ત રહી કિમ કરશે રામ. ૧૩
જીવ માત્રની એવી રીત, દીઠા ઉપર થાય પ્રતીત;
અદ્‌ભુત સામર્થ્ય દેખે જદા, પ્રભુ કરીને માને તદા. ૧૪
નાસ્તિકતાનાં જાએ મૂળ, ધર્મ બ્રહ્મ જાણે અનુકૂલ;
માટે ઈશ્વર ધારે દેહ, એમાં કરવો નહિ સંદેહ. ૧૫
ઈશ્વરને સ્વારથ નહિ કાંય, દયા ઘણી રહેછે મનમાંય:
તેથી જનનું રક્ષણ કરે, પાપી પાખંડીને હરે. ૧૬
વાદી કહે વિભૂતિ પ્રભુતણી, ગીતામધ્યે કહીછે ઘણી;
નરમધ્યે રાજા છે જેહ, દેવઋષીમાં નારદ તેહ. ૧૭
ઇત્યાદિક વિભૂતિ છે જેહ, કાંય ભાવથી સેવે તેહ;
પરાભક્તિ પામે કે નહિ, તે મજને સમજાવો અહિં. ૧૮
સાંભળ વીરા વિભૂતિ જેહ, પ્રાણી વિષે પૂજ્ય છે તેહ;
તે પણ પ્રાણીમાંહિ ગણાય, પ્રાણવડે જીવેછે કાય. ૧૯
પ્રાણ વિના દેહ ધરે જેહ, પ્રભુ અવતાર જાણવા તેહ;
જે જે વિભૂતી ઈશ્વર તણી, પૂજાયોગ્ય જાણવી ઘણી. ૨૦
પરાભક્તિ તેની નવ બને, ક્રિયાભક્તિ તો કરવી જને;
વિભૂતિ પ્રાણ ધારી છે જીવ, પ્રાણ રહિત છે સાચોશિવ. ૨૧
રામકૃષ્ણ કેરો જે દેહ, પ્રાણ વિના ધારેલો તેહ;
પ્રાણધારી તો જીવ ગણાય, પરાભક્તિ તેની નવિ થાય. ૨૨
વાસુદેવ વૃષ્ણિ કુલમાંહિ, ગણ્યા વિભૂતી રૂપે ત્યાંહિ;
તે ઠામે સંકર્ષણ જેહ, કહ્યા વિભૂતી માંહે તેહ. ૨૩

વિષ્ણુ ચતુર્વ્યૂહ અવતરે, છે બળદેવ તેહમાં સરે;
બલ વિભૂતિ સંજુત છે એહ, માટે કહ્યા પૂજવા તેહ. ૨૪
તેમ રૂદ્રમાં શંકર નામ, દેવો માંહિ શ્રેષ્ટ બલ ધામ;
તેની પૂજા કરવી કહી, એમ વિભૂતી સઘળે લહી. ૨૫
શિવ શક્તિ ગણપતિ રવી હરી, ભજે બ્રહ્મ એક જાણી કરી;
ભેદ બુદ્ધિ જ્યારે ટળીજાય, પરાભક્તિ તેને ઉર થાય.૨૬
પરાભક્તિ ઉપજે જે વાર, મળે મોક્ષમાં તે નિર્ધાર;
પરાભક્તિ છે પ્રેમ અપાર, તેમાં ન રહે ભેદ વિકાર.૨૭

દોહા.

પંચરૂપ છે બ્રહ્મનાં, શ્રુતિયો સ્મૃતિયો માંય;
માટે પંચે દેવમાં, ભેદ ન ગણવો કાંય. ૧
અધ્યાય સત્તાવી શમે, કાશી ખંડની માંહ;
કહેછે શિવ વિષ્ણુ વિષે; ભેદ ન ગણવો કાંય. ૨
લક્ષ્મીને ગૌરી વળી, શિવને વિષ્ણુ જેહ;
ભેદ બુદ્ધિ હોય જેહને, મૂઢ જાણવા તેહ. ૩
નામે બહુધા દેવછે, દૈવત સહુનું એક;
દૈવત રૂપે બ્રહ્મ છે, એવો કરો વિવેક. ૪

इति श्री भक्ति भास्करे भक्त लक्षण निरूपणे तृतीयों शुः ॥

દોહરા.

શ્રવણાદિક નવ ભક્તિ તે, ક્રિયાભક્તિ કહેવાય;
પરાભક્તિ દશમી તણી, એ સહુદાસી ગાય. ૧
ક્રિયાભક્તિ કરતાં પછી, પરાભક્તિ શુભ થાય;

પરાભક્તિ કરતાં પછી, જીવ મુક્ત થઈ જાય. ૨
શ્રવણાદિક નવ ભક્તિનો, મહિમા મોટો જેહ;
ઘણા ગ્રંથમાં વર્ણિયો, હવે વર્ણવું તેહ. ૩

अथ श्रवणभक्ति निरूपणं.

ગીતિ છંદ.

જન ઊંઘેલા જાગે, શ્રવણ થાય નિજ નામ તણું જેને;
સજાગ થઈ સંભાળે, અખિલ દેહનું ભાન રહે એને. ૧
એમ ગુરૂના મુખથી, તત્વમસિનું શ્રવણ કરે કોઈ;
સદાય વરતે સુખથી, જીવ બ્રહ્મમાં મળે જઈ સોઈ. ૨
કોય વિદેશે જાતાં મારગ ભૂલી કુમારગે ચડશે;
અરણ્યમાં અથડાતાં શ્રવણથકી તે સુમારગે પડશે. ૩

દોહા.

શ્રવણથકી સંશય જશે, શ્રવણે ભાગે ભૂલ્ય;
સાર ઘણો છે શ્રવણમાં, નહિ કોઈ એના તુલ્ય. ૧
શ્રવણ થકી આવે સહુ, વિદ્યા કળા વિવેક;
ઉત્તમ સાધન સર્વથી, શ્રવણ ભક્તિ છે એક. ૨
મનરૂપી એક વૃક્ષને, શોક સૂર્યનો તાપ;
શ્રવણ કરે ભગવત કથા, તો શીતળ હોય આપ. ૩

છપ્પો.

છે દુસ્તર સંસાર, ઘોર મહાસાગર જેવો;
તરવા ઈચ્છે તેહ, લહી દુખદાયક એવો;

ભગવત ગુણાનુવાદ, નાવ દૃઢ તેનું કરશે;
શ્રવણે સુણતાં જીવ, તરત ભવ મુખથી તરશે;
એવું સ્કંદપુરાણમાં, વ્યાસમુનિ કહેછે કથી;
છોટમ કહે સાધન ઘણાં, તે શ્રવણ ભક્તિ સરખાંનથી. ૧
સુણી સિંહનો નાદ, જાય મૃગ નાસી જેવા;
એમ સુણી હરિ કથા, પાપ નાસેછે તેવાં;
કર્ણરંધ્રની માંહિ, કથારસ પેસે જ્યારે;
તે સાથે ભગવંત, હૃદયમાં આવે ત્યારે;
શરદ ઋતુ પામી કરી, નીરમાત્ર જિમ નીતરે;
એમ કથા ભગવંતની, પાપ સકલ પ્રલે કરે. ૨
જીવે છે બહુ વૃક્ષ, શ્વાસતો ભસ્ત્રા લે છે;
ઢોર કરેછે આહાર, વળી મળ ત્યાગ કરેછે;
સૂકર કુક્કુર ઉંટ, વળી ખર જેવાં પ્રાણી;
હરિગુણ ન સુણે કાન, મનુષ્ય એવા લ્યો જાણી;
જે સુણે નહી ભગવત કથા, દેહ ધરી માનવ તણો;
પૃથુરાજા કહે જગતમાં, તે પશુ કરતાં નીચો ઘણો. ૩

દોહા.

પૃથુએ પ્રભુની પાસથી, એ માગ્યું વરદાન;
સાંભળવા ભગવત કથા, દશ હજાર દ્યો કાન. ૧
ચિત્રકેતુ કહે પ્રભુતણું, નામ સુણે એકવાર;
હોય દેહ ચાંડાળનો, તોય થાય ભવપાર. ૨

કુંડળિયા છંદ.

એવી પ્રભુના નામમાં, શક્તી રહી અમાપ,

પાપી શ્રવણે સાંભળી, કરી શકે નહિ પાપ;
કરી શકે નહિ પાપ, વાયુ સુપુરાણે કહે છે,
કથા શ્રવણ મહિમાય, વ્યાસમુનિ એમ વદે છે;
કહે છોટમ જગમાંહિ નહિ કોઈ એના જેવી;
શક્તી રહી અમાપ નામ પ્રભુનામાં એવી. ૧
જેથી પ્રભુના નામનો થઈ ન શકે ઉચ્ચાર,
તે બીજાના મુખ થકી, શ્રવણ કરે નિરધાર;
શ્રવણ કરે નિરધાર, સદ્યબંધનથી છૂટે,
વસે સ્વર્ગમાં વાસ, પાપ પણ સગળાં ખૂટે;
કહે છોટમ જગમાંહિ અધિક સાધન નહિ એથી,
થઈ ન શકે ઉચ્ચાર નામ પ્રભુનું જન જેથી. ૨

દોહા.

એક સમે મુનિ નારદે, મનમાં કર્યો વિચાર;
નારાયણના નામથી, પાપ ન રહે લગાર. ૧
એવો મહિમા છે છતાં, જીવ નરકની માંહિ;
શા માટે પડિયા હશે, જોઈયે જઈને ત્યાંહિ. ૨
એમ વિચારી ચાલિયા, ધર્મ રાયને ધામ;
સંયમિની નગરી ભલી, દીઠી તેણે ઠામ. ૩
મહા ભયંકર નરકનાં, સ્થાનક સગળાં જેહ;
કોટિ જીવ તેને વિષે, પડિયા દીઠા તેહ. ૪
દારૂણ દુઃખમાં જીવને, દૂતો દેતા માર;
અપાર પીડાએ કરી, કરતા બહુ પોકાર. ૫

તે દેખી ઉપજી દયા, મુનિવરના મનમાંહિ;
સર્વનારકી જીવને, કહેવા લાગ્યા ત્યાંહિ. ૬
અરે અભાગી પ્રાણિયો, કાં બેઠાછો દુખ;
ભજો નામ ભગવંતનું, સદા પામશો સુખ. ૭
જીવ કહે પ્રભુ અમથકી, નામ ન લીધું જાય;
પાપ તણા પરિબલ થકી, કાંઈ ઉચ્ચાર ન થાય. ૮
એવી વાણી સાંભળી, મુનિયે કર્યો વિચાર;
શ્રવણ કરાવું એમને, તરત થાય ઉદ્ધાર. ૯
એમ વિચારી નારદે, ઝાલ્યો વીણાજંત્ર;
નારાયણના નામનો, માંહિ બોલાવ્યો મંત્ર. ૧૦
ઉંચે સ્થલ આસન કરી, કરવા લાગ્યા ગાન;
હે જગદિશ્વર હે પ્રભુ, નારાયણ ભગવાન. ૧૧

તુરગ છંદ.

જયતિ સચ્ચિદાનંદા, માયાધીશ મુકુંદા;
અજ અક્ષર અવિનાશી, વિશ્વ ચરાચર વાસી. ૧
વાસુદેવ ભગવંતા, અકલિત એક અનંતા;
ગુણસાગર ગિરધારી, મગલ ધામ મુરારી. ૨
રામકૃષ્ણ ગોવિંદા, ગાય સકલ શ્રુતિ છંદા;
કેશવ કમલા સ્વામી, અખંડ અંતરજામી. ૩
નિત્ય નિરંજન દેવા, અલખ અરૂપી એવા;
આનંદ કંદ અખંડા, પુરણ બ્રહ્મ પ્રચંડા. ૪
પુરૂષોત્તમ પરમેશા, મંગલ રૂપ મહેશા;

પ્રકટ પરાત્પર સ્વામી, ઈશ્વર અંતરજામી. ૫
અચ્યુત અગજગ કર્ત્તા, ભક્ત વત્સલ ભય હર્ત્તા;
વ્યાપક વિષ્ણુ અનાદી, ભજે સદા બ્રહ્મવાદી ૬

દોહા.

તારક નામ પરેશનાં, ગાયાં જેણી વાર;
જીવ નરકના દુઃખથી, મુક્ત થયા તે ઠાર. ૧
છૂટ્યા જમના પાશથી, દવ્ય થઈ ગયા દેહ;
બેઠા સર્વ વિમાનમાં, ગયા સ્વર્ગમાં તેહ. ૨
બ્રહ્મ નામના શ્રવણનો, છે મોટો મહિમાય;
અધમ જીવ ઉદ્ધારવા, બીજો નથી ઉપાય. ૩
મંગલથી મંગલ ઘણાં, પવિત્ર માંહિ પવિત્ર;
એવાં નામો બ્રહ્મનાં શ્રવણ કરી લ્યો મિત્ર. ૪

इतिश्री भक्तिभास्करे श्रवण निरूपणं चतुर्थो गुः। ४

अथ कीर्त्तनभक्ति निरूणम् ॥

ઇંદવ છંદ.

વેદ ભણ્યો બહુ શાસ્ત્ર ભણ્યો બહુ ગ્રંથ પુરાણ ભણ્યો જન કોઈ,
કીર્તન જો ન કર્યું પ્રભુનું ભણિયો ન ભણ્યો સમ જાણવો સોઈ;
વારમવાર જઈ જમને કર, દારૂણ દુઃખ સહે જન રોઈ,
છોટમ શ્રી હરિ નામનું કીર્તન, મુક્ત કરે સહુ પાતક ધોઈ. ૧

મનહર છંદ.

ખેતરને ખેડી ખૂબ સમાર તો દેછે સારો,

જળવડે સિંચ્યો સારાં બીજ નથી વાવતો;
ત્યાં લગી સકલ શ્રમ મિથ્યા થઈ જાય તેનો,
ઉગીને અનંત કણ ટોચે નથી આવતો;
હરિનામ સોનું છેને મન રૂપી શલ્યા છેતો,
કંઠનું આભૂષણ તું શે નથી બનાવતો;
છોટમ સદાય હરિ કીર્ત્તન કરી લે નર,
ગયો દાવ તેવો ફરી ફરી નથી આવતો. ૧
દોષ નિધી કળી ખોટો એમાં ગુણ એક મોટો,
બ્રહ્મનામ કીર્ત્તનથી બંધથી છૂટાયછે;
જીભેકરી જપે નામ કરે ન અનીતિ કામ,
કાંય શ્રમ કીધાવિના મુક્ત થઈ જાયછે;
કાયા અને વાચ્યા વળી મનથી થયેલાં પાપ,
બ્રહ્મના કીર્ત્તન થકી અલગાં પલાયછે;
છોટમ સંસારી જન કરે નિત્ય કીરતન,
મળે તેને મોક્ષ એમ ભાગવતે ગાયછે. ૨

કુંડળિયા છંદ.

જિભ્યા આપી જીવને હરિજશ ગાવા કાજ,
જાડ્ય પ્રપંચે વાવરી તો શી રેહેશે લાજ;
તો શી રેહેશે લાજ કેળવી તે નવિ જાણી,
ગાયા નહિ ગોવિંદ વદ્યો બહુ મિથ્યા વાણી,
કહે છોટમ અપરાધ કરી કહેવાયો પાપી,
હરિજસ ગાવા કાજ જીવને જિભ્યા આપી. ૧

આગ્ના ગુણછે જીભમાં જો પ્રભુના જસ ગાય,
નીકળ જેવી સાપણી, અચિત જીવને ખાય:
અચિત જીવને ખાય, ઘોર બહુ પાપ કરાવે,
નાખે બંધન માંહિ, માર મોટો ખવરાવે;
છોટમ વકરી જીભ, ધર્મની છોડે માત્રા,
જો પ્રભુના જશ ગાય, જીભમાં છે ગુણ આગ્ના. ૨

જીભ નિસરણી સ્વર્ગની, તેમ નરકની તેહ,
જશ ગાયે જગદીશના, ઉત્તમ જિવ્હા એહ:
ઉત્તમ જિવ્હા એહ, ગાય હરિના ગુણ જ્યારે,
નિકર મહા અભાગ્ય, માનવું જનનું ત્યારે;
છોટમ સુખ દુખ મૂળ, વેદમાં રસના વરણી,
તેમ નરકની તેહ સ્વર્ગની, જીભ નિસરણી. ૩

જો હરિ કીર્ત્તન ના હવું. અપાર હાની એહ,
ભૂલે જો ભગવંતને, દુખિયા ધારે દેહ:
દુખિયા ધારે દેહ, નામ નરહરિનું ભૂલે,
પામર થાય પિશાચ, મહા દુખ દરિયે ડૂલે;
કહે છોટમ ભજ બ્રહ્મ, એમ સમજીને ઓ મન,
અપાર હાની એહ, ના હવું જો હરિકીર્ત્તન. ૪

મારગ રૂંધી પાપના, મુખથી લે પ્રભુનામ,
ભગવતને ભૂલે નહિ, તેજ ભક્ત નિષ્કામ;
તેજ ભક્ત નિષ્કામ, ધામ તે મળે ધણીનું,
હરિ સાથે રહે હેત, ભાન નહિ જગત ભણીનું;

છોટમ ભજ ભગવંત, દેહ સારો જ્યાંસૂધી,
મુખથી લે પ્રભુ નામ પાપના મારગ રૂંધી. ૫
પ્રભુ પ્રભુ ભજરે પલપલે, ગળતો દેખી કાળ,
એક પલક પ્રભુ વીસરે, પડે પેટમાં ફાળ;
પડે પેટમાં ફાળ, અહર્નિશ મન રહે એવું,
અનંત તીરથમાંહિ, નહી ફળ એના જેવું;
છોટમ ભજ ભગવંત, અન્ય ઉપાસન તજરે,
ગળતો દેખી કાળ, પળે પળ પ્રભુ પ્રભુ ભજરે. ૬
મંગળકારી છે મહા, નારાયણનું નામ,
અંતસમે ઉચ્ચારતાં, પામે વૈકુંઠ ધામ;
પામે વૈકુંઠ ધામ પાપ સઘળાં હરિ લેછે,
અગ્નિતણો કણ એક, કાષ્ટને ભસ્મ કરેછે;
છોટમ એવું તત્વ મુંકિયે, કેમ વિસારી,
નારાયણનું નામ, જપો મહા મંગલકારી. ૭
જેવો તણખો અગ્નિનો, બાળે કાષ્ટ અપાર,
એમ બ્રહ્મના નામથી, ટળે પાપ અંબાર;
ટળે પાપ અંબાર, એમ મહામુનિયો કહેછે,
નિશદિન સાસો સાસ, નામ શ્રી હરિનું લેછે;
છોટમ નામ પ્રતાપ, અખિલ જગમાં છે એવો,
બાળે કાષ્ટ અપાર, અગ્નિનો તણખો જેવો. ૮
ખાતાં પીતાં બોલતાં, હસતાં રમતાં કોય,
નામ ન ભૂલે હરિતણું, છુટે બંધથી સોય;

છુટે બંધથી સોય, નામનો મહિમા એવો,
ઘોર પાપ કરનાર, થાય ધર્માત્મા તેવો;
છોટમ હરિથી સર્વ, રહે જમકિંકર બીતા,
જપે હરિનું નામ, બોલતાં ખાતાં પીતાં. ૯
કરિ પસ્તાવો પાપનો, જો જશ હરિના ગાય,
મહા ભયંકર પાપથી, સદ્ય શુદ્ધ થઈ જાય;
સદ્ય શુદ્ધ થઈ જાય, ગદ્ય કે પદ્ય ગાતાં,
પઢતાં પ્રભુનું નામ, પાપ સહુ રહે છે જાતાં;
કહે છોટમ હરિ ભક્ત, ઉપર નહિ જમનો દાવો,
જો જસ પ્રભુના ગાય, પાપનો કરિ પસ્તાવો. ૧૦

છપય છંદ.

નાના વિધના વેશ, ધરી આવે નટ જેવા;
ઈશ્વરના અવતાર, થાય અવનીપર તેવા;
નામરૂપ ગુણ કર્મ, જૂજવાં જગમાં તેનાં;
ઘણા પ્રેમથી ગાન, કરે જન કીર્ત્તન એનાં;
જોગજાગ જપતપ વિના, પાપી પાવન થાયછે;
કહે છોટમ કલિકાલમાં, ઉત્તમ એજ ઉપાયછે. ૧
પાપી થવા પવિત્ર, કોટી ઉપાય કરેછે;
પ્રાયશ્ચિત્ત અનેક, ઘણા વિધિયે કરી લેછે;
શ્રદ્ધાથી હરિનામ, જપે શુદ્ધિ હોય જેવી;
તપ તીરથ વ્રત દાન, કરે નહિ થાએ તેવી;
અજામિલે મરતે સમે, નારાયણ મુખથી કહ્યું;

તે છુટ્યો સહુ પાપથી, વળતી વિષ્ણુપદ ગ્રહ્યું. ૨

ઝુલણા છંદ.

અખિલ બ્રહ્માંડનું દાન જન જો કરે, તે હરીનામને તુલ્ય નાવે;
દાનનું પુણ્ય તો દેહધરી ભોગવે, જાય સ્વર્ગે પછી હેઠ આવે;
નામ પ્રભુનું જપે પાપ સર્વે ખપે, મુક્તિપદ મેળવે ભક્તિભાવે;
છોટમ શ્રીહરિનામ ના ભૂલિયે, નિત્ય જપિયે રહી દાસ દાવે. ૧

इतिश्री भक्तिभास्करे कीर्त्तन निरूपणे पंचमो गुः ॥

अथ स्मरणभक्ति निरूपणम्

દોહા.

સર્વકાળ પ્રભુ સાંભરે, સ્મરણ તેહનું નામ;
હરદમ હરી ન વીસરે, જિમ લોભીને દામ. ૧
કામીજનના મન વિષે, રેહે કામિની રૂપ;
હરિજનના મનમાં રેહે, એવા હરિ અનૂપ. ૨
સમર્યા શિશુપાલાદિકે, રાખી શત્રુભાવ;
તેજ ચતુર્ભુજ થઈ ગયા, એવો સ્મરણ પ્રભાવ. ૩
શત્રુભાવના સ્મરણથી, મુક્ત થાયછે સોય;
પ્રીતિભાવથી જે ભજે, કેમ મુક્તના હોય. ૪
શ્રીહરિકેરા સ્મરણથી, પાતક પ્રલે થાય;
પવિત્ર થાએ પ્રાણિયા, કોણ નરકમાં જાય. ૫
હરેકભાવે હરિતણું, સ્મરણ કરે જન કોય;
હોય પાપમય પ્રાણિયો, શુદ્ધ થાયછે સોય. ૬

કીટ ભ્રમરના ધ્યાનથી, ભ્રમરરૂપ થઈ જાય;
એમ બ્રહ્મના ધ્યાનથી, જીવ બ્રહ્મ કહેવાય. ૭
ચકોર નિજદ્રષ્ટીવડે, ધરે ચંદ્રનું ધ્યાન;
અમૃત આવે ચાંચમાં, કરે અગ્નિનું પાન. ૮
ધ્યાતા ધ્યેય બને સહી, સંશય નહિ લગાર;
તે માટે સહુ જીવને, ભજવો સરજનહાર. ૯
જીવ બ્રહ્મવચે રહી, માયારૂપી આડ્ય;
ધ્યાને અંતરપટ ટળે, જાય અવિદ્યા જાડ્ય. ૧૦
પાપીજન મહાપાપથી, પતિત થયેલો હોય;
સ્મરણ કરે શ્રી હરિતણું, શુદ્ધ થાયછે સોય. ૧૧
યજ્ઞતણા કરનારને, ચૂક પડી હોય કાંય;
કરે સ્મરણ શ્રીહરિતણું, પૂર્ણ મળે ફળ ત્યાંય. ૧૨
પ્રાયશ્ચિત્તો વર્ણિયાં, પાપ છૂટવા જેહ;
ઈશ્વર સ્મરણ સમાનતા,ને પામે નહિ તેહ. ૧૩

કુંડળિયા છંદ.

ગીતામાં કૃષ્ણે કહ્યું, અર્જુન પ્રત્યે એહ.
અનન્ય ચિંતન માહરૂં, કરે ભક્તજન જેહ;
કરે ભક્તજન જેહ, સદા હું રહીને પાસે,
કરૂંજ યોગ ક્ષેમ, એજછે મારો આશે;
કહે છોટમ ભજ બ્રહ્મ, ચિત્ત રાખી કર્ત્તામાં,
અર્જુન પ્રત્યે એહ, કહ્યું કૃષ્ણે ગીતામાં. ૧
યોગાશ્રય બુદ્ધિ કરી, તું મજમાં ચિત રાખ્ય,

જો ચિત મઝમાં, સ્થિર થયું, તો બંધન ના ભાખ્ય;
તો બંધન ના ભાખ્ય, ઘોર સંકટથી તરિયો,
થયો પ્રકૃતી પાર, દેખ જે ચૈતન દરિયો;
કહે છોટમ તત્કાલ, થશે અંતરની શુદ્ધિ,
કહે અર્જુનને કૃષ્ણ, કરી યોગાશ્રય બુદ્ધિ. ૨
એક અનાદિ દેવછે, સૂરજ મંડળમાંહિ,
હિરણ્યમય તેનું વપુ, કેશ હિરણ્યમય તાંહિ;
કેશ હિરણ્યમય તાંહિ, કમળ આસનપર રેહેછે,
ધરતાં તેનું ધ્યાન, પાપના પુંજ હરેછે;
કહે છોટમ છાંદોગ્ય, શ્રુતિ કહેછે બ્રહ્મવાદી,
સૂરજ મંડળમાંહિ, દેવછે એક અનાદી. ૩

દોહા.

વિવિધ વિષયના કીચમાં, મન ખરડેલું જેહ;
નિત્ય બ્રહ્મના ધ્યાનવિણ, શુદ્ધ ન થાએ તેહ. ૧
શુદ્ધ થઇને આર્યજન, ધરે ત્રિકાળે ધ્યાન;
પાપપુંજ પેહેલાં બળે, પ્રસન્ન થાય ભગવાન. ૨
ગાયત્રી એ મંત્રમાં, કહ્યું બ્રહ્મનું ધ્યાન;
માટે મોટો મંત્ર એ, જાણી કરેછે ગાન. ૩
તે જગકર્ત્તા દેવનું, સ્વરૂપ સુંદર જેહ;
ધ્યાન કરૂંછું તેહનું, પ્રભુમતિ પ્રેરો એહ. ૪
એવો ગાયત્રી તણો, ઉત્તમ થાએ અર્થ;
માટે હેતધરી જપે, આર્યો નિત્ય સમર્થ. ૫

છપ્પો.

સિદ્ધરાજ જયસિંહ, હતો પાટણનો રાજા;
મહા મોટા વિદ્વાન, રાખતો પંડિત ઝાઝા;
એક સમે તે ભૂપ, કહે સહુને બોલાવી;
હોય ખરો જે ધર્મ, કહો મુજને સમજાવી;
વળતા પંડિત બોલિયા, સાંભળજે રાજા સહી;
ખરો ધર્મ કહિયે હવે, ગુણ જોઇને લેજે ગ્રહી. ૧
નાશવંત જે વસ્તુ, તેહપર પ્રીતિ ન ધરિયે;
કર્ત્તાએજ કરેલ, પ્રાણિપર કરૂણા કરિયે;
કહેલ વેદ જેહ, કર્મતો તેહજ કરવું;
પરબ્રહ્મનું ધ્યાન, ચિત્ત માંહે નિત્ય ધરવું;
વૈદિક ખટદર્શન તણો, સાર એજ જોતાં લહે;
પંડિત કહે સુણ ભૂપતિ, ખરો ધર્મ એતો કહે. ૨

દોહા.

પરબ્રહ્મના ધ્યાનથી, જીવ મુક્ત થઈ જાય;
એવી વાંણી સાંભળી, રીઝ્યો મનમાં રાય. ૧
રૂદ્રમહાલય તે સમે, તરત રચાવ્યો ત્યાંહ;
પરમેશ્વરના ધ્યાનની, રઢ લાગી મનમાંહ. ૨
સ્મરણ ભક્તિતો તેજછે, ધ્યાન ન સૂકે લેશ;
ચિત્ત ચિદાનંદને વિષે, હરઘડી રહે હમેશ. ૩

ઝુલણા છંદ.

હોય વિપત્તિ તે વિપત ના જાણિયે, સંપતિ તેજ સંપત્તિ ખોટી;

સાંભરે શ્રીહરિ એજ સંપત્તિછે, વીસરે એજ વિપત્તિ મોટી;
દુઃખ વેળા હરિ સ્મરણ હોય દશગણું, દુઃખ હરિજનતણીછે કસોટી
છોટમ દુઃખથી દાસ ડગતા નથી, ઉધર્યા એમ કોટાન કોટી. ૧

इति श्री भक्तिभास्करे स्मरणभक्ति निरूपणे षष्ठो शुः॥

अथ सेवाभक्ति निरूपणम्.

ગીતિ છંદ.

પતિવ્રતાના મનને, પતિની સેવા પ્રિય લાગે જેવી;
એમ સદા હરિજનને, પ્રભુની સેવા આચરવી એવી. ૧
હું સેવકછું હરિનો, સ્વામી મારો છે સમરથ એવો;
સકલ ચરાચર માંહે, વાસ કરીને વસી રહ્યો તેવો. ૨

દોહા.

પતિ આજ્ઞા લોપે નહિ, પતિવ્રતા છે જેહ;
પ્રભુ આજ્ઞા પાળે સદા, સેવક કહિયેં તેહ. ૧

છપ્પય છંદ.

આજ્ઞા પ્રભુની વેદ, દેવ પ્રીત્યે કરિ પાળે;
વ્યાસાદિક મુનિમાત્ર, તજે નહિ તે કોઈ કાળે;
લોપે આજ્ઞા મૂઢ, પતિત સહુ તેને કહેછે;
માટે સજ્જનમાત્ર, પ્રભુ આજ્ઞા વશ રેહેછે;
આજ્ઞા ખંડે પ્રભુતણી, કોટિક જપતપ જો કરે;
ફળ પામે નહિ તેહનું, વળિ અધમ દેહ નાના ધરે. ૧

કરે વચનનો લોપ, કોપ તે ઉપર રહેછે;
કરે વચનનો લોપ, સર્વ તે સંકટ સહેછે;
કરે વચનનો લોપ, ઇશને લાગે અઘરો;
કરે વચનનો લોપ, નિર્લજ તે કહિયે નઘરો;
વચન ભંગ જેણે કર્યું, તે નાસ્તિક નીચા થયા;
અધમ દેહમાં અવતરી, પછી મહા પાપે માર્યા ગયા. ૨
ધાર્યું રૂપ વરાહ, ઇશ્વરે જેણી વારે;
વસુધા પ્રત્યે આમ, ઇશ બોલ્યાછે ત્યારે;
દેવી સાંભળ્ય વાત, શ્રુતિ સ્મૃતિ આજ્ઞા મારી;
તેને ખંડે જીવ થાય, દુઃખના અધિકારી;
બાનું ધારે ભક્તનું, વળિ કલ્પિત બહુ વાતો કરે;
ધર્મ તજેછે વેદનો, તે રૈરવ નરકે સંચરે. ૩
મજ સેવક કહેવાય, વેદ આજ્ઞા ના પાળે;
તેને સાધનમાત્ર, નથી ફળતાં કોકાળે;
આજ્ઞા કરતાં ભંગ, થાયછે દ્રૂપી મારો;
મજને ન ગમે તેહ, નીચનર તેજ નઠારો;
શાસ્ત્રવિધિ ઓલંગતા, કળિજુગિયા સેવક બહુ;
ગીતામાં હરિયે કહ્યું, તે સિદ્ધ નથી થાતા સહુ ૪
ધર્મ સ્થાપવા કાજ, ઇશ અવતાર ધરેછે;
કુટિલ કળીનાં ભક્ત, ધર્મનો લોપ કરેછે;
આવે ઇચ્છા જેમ, તેમ હિંડે આચરતા;

પૂજાવાને આપ, ઢુંગ કરી હિંડે ફરતા;
વર્ણાશ્રમ રીતી તજી, ઉલટુ સગળું આચરે;
સેવક નહિ તે પ્રભુતણા, જે મનનું ગમતું કરે. ૫
સેવક કહિયે સોય, ઈશની આજ્ઞા પાળે;
સેવક કહિયે સોય, ચિત્ત ન ચળે કો કાળે;
સેવક કહિયે સોય, નથી મન જેનું ભમતું;
સેવક કહિયે સોય, કરે જે પ્રભુનું ગમતું;
સેવકજન તો તે ખરો, જે પ્રભુ આજ્ઞા પાળે સદા;
મનસા વાચા કર્મણા, તે કલ્પિત મત ન ગ્રહે કદા. ૬

કુંડળિયા છંદ.

ભેદ બતાવે વેદનો, ગુરૂ ખરા છે તેહ,
કપોલ કલ્પિત જે કથે, આડંબર ગુરૂ એહ;
આડંબર ગુરૂ એહ, હોય વાચાળ ઘણેરા,
કલપે બહુ દષ્ટાંત, અર્થ બહુ કરે અનેરા;
કહે છોટમ ધનકાજ, જીવ ઝાઝા ભરમાવે,
ખરા ગુરૂ છે તેહ, વેદનો ભેદ બતાવે. ૧
સૃષ્ટી સરજી ઈશ્વરે, કર્યો કાયદો વેદ,
માન્યો નહિ જે નાસ્તિકે, તેનો થયો ઉછેદ;
તેનો થયો ઉછેદ, પ્રીતિથી દેવ પાળ્યો,
ધરી ધરી અવતાર, શોક તેઓનો ટાળ્યો;
છોટમ સેવક તેહ, પ્રભુની પાળે મરજી,

કર્યો કાયદો વેદ, ઇશ્વરે સૃષ્ટિ સરજી. ૨
મોટો મહિમા નામનો, કહ્યો કળીજુગમાંય,
વેદધર્મ પાળ્યાવિના, ફળ નથી મળતું કાંય;
ફળ નથી મળતું કાંય, જાય માળાઓ ગાસી,
કરે વચનનો લોપ, કેમ રીઝે અવિનાશી;
છોટમ પાળે ધર્મ, કશો તેને નહિ ટોટો,
કહ્યો કળીજુગમાંહ, નામનો મહિમા મોટો. ૩
પાળી આજ્ઞા પ્રભુતણી, અમર થયાછે એહ,
અજ હરિહર આજ્ઞા વિષે તતપર રહેછે તેહ;
તતપર રહેછે તેહ, પવન પાવક રવિ જેવા,
ઇંદ્ર ચંદ્ર ને વરૂણ, સજેછે પ્રભુની સેવા;
છોટમ નિજ નિજ કામ, સર્વ લેછે સંભાળી,
અમર થયા છે એહ, પ્રભુની આજ્ઞા પાળી. ૪
સેવામાં સાધન સહુ, તપ મોટું છે તેહ,
દાન યજ્ઞ જપ જોગથી, ઉત્તમ સાધન એહ;
ઉત્તમ સાધન એહ, દેહપણ ઉત્તમ તેનો,
પ્રભુને અર્પે પ્રાણ, પિંડવળિ આવે એનો;
છોટમ તનમન સહિત, એજ કરવું આરાધન
તપ મોટું છે તેહ, સર્વ સેવામાં સાધન. ૫
સાધક સેવે સિદ્ધને, હરઘડી હાજર હોય,
તેથી સિદ્ધિ સિદ્ધની, સાધક પામે સોય;

સાધક પામે સોય, પતિ પત્નીને એવું,
હોય પતિનું પુણ્ય, પત્નીપણ પામે તેવું;
કહે છોટમ એ રીત, રચી રાખીછે દેવે,
પામે અરધું પુણ્ય, સિદ્ધને સાધક સેવે. ૬

ત્યાગીની સેવા કરે ગૃહી રહી ઘરમાંય,
તેથી તેના તપ તણો થાય ભાગિયો ત્યાંય;
થાય ભાગિયો ત્યાંય લાભ એથી છે મોટો,
સેવે સાચા સંત તે થકી નાવે ટોટો;
છોટમ જ્ઞાન વિવેકથકી નર નિપજે એવા;
ગૃહી રહી ઘરમાંય, કરે ત્યાગીની સેવા. ૭

દોહા.

પાળે આજ્ઞા પ્રભુતણી, સેવક તેનું નામ;
આજ્ઞાનું ખંડન કરે, તે નર લૂણ હરામ. ૧
અઠ્યાશી હજાર રૂષિ, વનમાં રહેતા જેહ;
પાળી આજ્ઞા દેવની, મુક્ત થયાછે તેહ. ૨

इति श्री भक्तिभास्करे सेवाभक्ति वर्णन सप्तमो गु॥

अथ अर्चनभक्ति निरूपणम्.

ગીતિ છંદ.

સચ્ચિદ આનંદ રૂપી, વિષ્ણુ કર્તા દેવ રહ્યો વ્યાપી;
તેનું અર્ચન કરતાં, ઇચ્છિત પામે જે જન નિષ્પાપી. ૧

છે અશરીર અરૂપી, દેવ, નિરંજન આ જગનો સ્વામી;
ઉત્પત્યાદિક આપે કરે, નિરંતર બહુધા બહુનામી. ૨
અર્ચન કરવા માટે, તેનાં કવિયે રૂપ કહ્યાં કલ્પી;
જેને જેજે ગમિયું, તેણે તેની ઉપાસના જલ્પી. ૩
નામ રૂપ બહુ સુણતાં, બહુ પરમેશ્વર એમ રખે માનો;
નામ રૂપછે કલ્પિત, એક ઈશ પ્રભુ વ્યાપકછે છાનો. ૪
સેવકજન સુખ દાતા, ભક્તવત્સલો દેવ એક જોતે;
નિજભક્તોની ભક્તી, સાચી દેખી પૂજા લે પોતે. ૫
ભક્તિ ભાવ વધવાને, યજન વિધિ શ્રુતિશાસ્ત્ર વિષે ભાખી;
તે ષોડશ ઉપચારે, પૂર્ણ કરીને આર્યજને રાખી. ૬
કોય પંચ ઉપચારે, પૂજે પ્રભુને પ્રેમ ધરી ભક્ત;
શરીરના ખટ રિપુને, જીતી રહે પ્રભુપદમાં અનુરક્ત. ૭
એકમેઘનું પાણી, કૂપ નદાદિક વિષે જેમ વિખર્યું;
એકદેવનું દૈવત, સહુ દેવોમાં એમ રહે પસર્યું. ૮
સહુ નદિયોનાં પાણી, સમુદ્રમાં જિમ એકમેક થાય;
સર્વ દેવ પૂજંતાં, એક દેવની તે પૂજા થાય. ૯

ચોપાઈ.

પરમેશ્વરનું પૂજન જેહ, ઉભય પ્રકારે કરવું તેહ;
એક હોમ વિધિયે તો થાય, પૂજન વિધિ બીજો કહેવાય. ૧
શાંતિ પર્વમાં કથિયો જેમ, હોમ વિધી તો કરિયે તેમ;
જે હોમે હિંસા નવ હોય, પ્રભુને પ્રિય લાગેછે સોય. ૨
કામ રાગીના હવનો જેહ, હિંસા કરી પશુ હોમે તેહ;

ભુના ભક્ત એવું ના કરે, ક્ષીર ઘૃતાદિક હોમે સરે. ૩
હિંસા યજ્ઞ કરંતો જોઈ, પશુઓ શાપો દેશે રોઈ;
આ નિર્દય તો ઘણો અતુષ્ટ, પાપ કરી સુખ માગે દુષ્ટ. ૪
હિંસા યજ્ઞ કરેછે જેહ, ધૂમ માર્ગમાં જાજને તેહ;
લખ ચોરાશી તનુમાં ફરે, પાપી જન તે કિમ ઉધરે. ૫
હિંસા રહિત કર્મ આચરે, અર્ચિ માર્ગે તે સંચરે;
બ્રહ્મ લોકમાં તે નર જાય, કોઈ કાંડું તેનું ના સાય. ૬
પુનરાવર્ત્તન તેનું નથી, યાસ્ક મુનિયે વાણી કથી;
હરિયે બુદ્ધ વપુને ધરી, હિંસા કર્મ તજાવ્યું ફરી. ૭
ભક્ત હોય પ્રભુના જેટલા, હિંસાકર્મ તજે તેટલા;
હિંસા છે બંધનનું મૂળ, દયાધર્મ સહુને અનુકૂળ. ૮
બીજે પૂજા વિધિ છે જેહ, સોળ પ્રકારે કરવો તેહ;
નિરાકાર પરબ્રહ્મ સદાય, તે કેઈ પેરે પૂજ્યો જાય. ૯
વ્યાસે એવો કરી વિચાર, પંચદેવ વરણ્યા અવતાર;
વિવાહ આદિક કર્મો માંય, પૂજન વિધિ વર્ણ્યો છે ત્યાંય. ૧૦
હરિહર શક્તિ રવિ ગણરાય, પંચ એજ પરમેશ મનાય;
સાંજ સવારે પૂજા કરો, વળતી ભોજન જન આચરો. ૧૧
પ્રભુ પુજ્યાવિન ભોજન કરે, તે નર નરકવિષે સંચરે;
ત્યાંથી ભુંડ દેહમાં જાય, ભવ બંધનથી ના છૂટાય. ૧૨

દોહા.

પૂજા પંચે દેવની, પંચ સ્થાનકે જેહ;
અગ્નિપુરાણે જે કહી, કહી સંભળાવું તેહ. ૧

જળ અગ્નિ રવિ હૃદયમાં, સ્થંડિલ પ્રતિમા માંય;
આવાહન કરી બ્રહ્મનું, પૂજા કરવી ત્યાંય. ૨

ગીતિ છંદ.

આનંદમૂર્ત્તિ પ્રભુની, કરપદ ઉરમુખ આનંદમય જેનું;
અટ સ્થાનકમાં ધારી, આવાહન પછી પૂજન છે તેનું. ૧
ઇશ્વરનો ઇશ્વર જે દેવતણો જે દેવ એક કહિયે;
મૂળ પિતા સર્વેનો, એવું જાણી પૂજનમાં રહિયે. ૨
અટસ્થાનક જે વર્ણ્યાં, તેમાંનું જે અનુકૂલ આવે;
આવાહન ઉચ્ચારી, વળતી પૂજન કરવું ત્યાં ભાવે. ૩
પુરૂષ સૂક્ત ઋગ્વેદે, સોળ ઋચાનું જેછે તેમાથી;
એક એક ઉપચારે, એક એકતો ઋચા ભણો ત્યાંથી. ૪

ચોપાયા છંદ.

આવાહન તો પ્રથમ ઋચાએ દુતિએ આસન દીજે,
ત્રીજિઋચાએ પાદ્ય સમર્પી, અર્ઘ ચોથિયે કીજે;
પંચમિયે આચમન આપીને, સ્નાન છઠ્ઠિયે રીત,
સાતમિયે તો વસ્ત્ર સમર્પણ, આઠમિયે ઉપવીત. ૧
નવમીયે તો ચંદન અરપી, પુષ્પ દશમિયે દીજે,
એકાદશિયે ધૂપ સમર્પણ, દીપ દ્વાદશિયે કીજે;
તેરમિયે નૈવેદ્ય ધરાવી, નમસ્કાર ચૌદમિયે,
પંદરમીએ કરી પ્રદક્ષિણ, સોળમિયે પછી નમિયે. ૨
એ સોળે ઉપચારે પૂજન, કરતાં ભક્ત કહાવે;
સફળ મનોરથ પૂરે તેના, સર્વ સંકટ ના આવે;

આવાહન કરી પ્રભુને પૂજે, તે પ્રભુ પૂજા લેછે;
જળ આદિકતો જડ છે માટે, આસન ઠામે એછે. ૩
પ્રભુ આવાહન કરી ન જાણે, જડ પૂજે જડ પ્રાણી;
કરે જીવતાસૂધી પૂજા, ફળ ના મળે અડાણી;
મૂર્તિતો સ્થાનકમાં વરણી, પ્રભુ એથી છે અળગો;
આવાહનતો થાય જેહનું, એજ દેવને વળગો. ૪
નમો વિશ્ણવે એમ વદેછે, પ્રસ્તરાય નવ બોલે;
માટે મૂર્તિને જડ જાણો, નહિ પ્રભુ ચેતન તોલે;
મૂર્ત્તિ પૂજતા દેખિ હિંદુઓ, યવનો એમ વદેછે;
હિંદુલોકતો જડ પૂજેછે, એવું આળ વદેછે. ૫
યવનો પ્રભુ આકાશે ધારી, કરે પ્રાર્થના જેવી;
હિંદુલોક મૂર્તિમાં ધારી, પૂજા અર્પે તેવી;
અંતરજામી ઈશ્વર છે તે, ભક્તિ ભાવથી રીઝે;
અજાણ અમથો દ્વેષ કરેતો, તે ઉપર પ્રભુ ખીજે. ૬
શ્રદ્ધાને વિશ્વાસ ધરાને, જે જન પ્રભુને સેવે;
પંડિતજન તે પ્રભુના પ્યારા, એમ કહ્યું શુકદેવે;
જળ અથવા દૂર્વા અંકુરથી, પૂજે પ્રભુને જાણી;
આપે પ્રભુ ઉત્તમ ગતિ તેને, વદે ભાગવત વાણી. ૭
મળે તો સહુ ઉપચારે પૂજો, ન મળે એથી ઓછે;
મુદ્દલ ન મળે નમસ્કાર, સ્તુતિ, કરો તોય રૂડોછે;
બૃહન્નારદી પુરાણ મધ્યે, વચન કહ્યુંછે એવું;

ચંચળ આયુષ વિજળી, જેવું મનુષ તણું છે તેવું. ૮
છે ચોરાશી લાખ દેહમાં, મનુષ દેહ બહુ સારો,
જો ભવબંધન છોડી ન શકે, તો પશુ થકી નઠારો;
માનવ દેહ પ્રભુને પૂજે, વિઘ્ન તેહનાં વામે,
અંતઃકરણો શુદ્ધ થાય ને અંતે મુક્તિ પામે. ૯

દોહા.

પંચ દેવને પૂજવા, જો સ્થાપે જન કોય;
ઇષ્ટ દેવ જેને ગણે, મધ્યે થાપે સોય. ૧
ઇશાનાદિક કોણમાં, સ્થાપે બીજા ચાર;
બ્રહ્મ રૂપ જાણી કરી, પૂજે સોળ પ્રકાર. ૨
મધ્યે વિષ્ણુ હોય તો, ઇશાનમાં શિવરાય;
ગણેશ સૂરજ કાલિકા, સૃષ્ટિમાર્ગે થપાય. ૩

સોરઠા.

મધ્યે સૂરજ હોય, થાપે શંભુ ઇશાનમાં;
ગણેશ વિષ્ણુ સોય, કાળી ચોથી કોણમાં. ૧
દેવી મધ્યે હોય, થાપે વિષ્ણુ ઇશાનમાં;
શિવ ગણેશ રવિ સોય, અગ્નિ નિઋતિ વાયુમાં. ૨
મધ્યે હોય ગણેશ, વિષ્ણુ શિવ કાળી રવી;
ઇશાન આદિ દેશ, ક્રમ ક્રમ ચારે થાપવા. ૩

દોહા.

પંચ દેવને પૂજવા, તેનો કહ્યો પ્રકાર;

બોપદેવનાં ગ્રંથનો, લખી જણાવ્યો સાર. ૧

इति श्री भक्तिभास्करे अर्चनभक्ति निरूपणं अष्टमो गु ः॥

अथ वंदनभक्ति निरूपणम्.

ગીતિ છંદ

નમન પ્રભુને કરવું, વાણીથી તો સ્તવન ઘણું કરિયે;
એ છે વંદન ભક્તિ તે કરવાથી ભવસાગર તરિયે. ૧
દંડ પડે તિમ પડવું પ્રભુના સનમુખ પ્રેમ ઘણો આણી;
પ્રભુના ગુણ સંભારી ધરી દીનતા વદવી શુભ વાણી. ૨

દોહા.

ઉર શિર દૃષ્ટિ મન વચન, બે કર બે પગ જેહ;
બે જાનુથી જે નમે, અંગ આઠછે એહ. ૧
આઠે અંગે દંડવત, પ્રણામ તે કહેવાય;
એ વંદન ભક્તિ થકી, રીઝે જગનો રાય. ૨
નમવાનું પ્રભુને કહ્યું, નૃસિંહ તાપની માંય;
કપટ રહિત થઇને નમે, પાપ રહે નહિ કાંય. ૩
દેવ માત્ર પ્રભુને નમે, નમે મુમુક્ષુ જન;
બ્રહ્મવાદી મુનિયો નમે, અરપી તનમન ધંન. ૪
ગાતા ભારત ભાગવત, કહે પુરાણ ઇતિહાસ;
નમન કરી જગદીશને, નિપજ્યા નિર્મલ દાસ. ૫
નિર્મલ મનથી નાથને, નમન કરે જન જેહ;

કાયિક વાચિક માનસિક, પાપ રહિત હોય દેહ. ૬
સૂરજ મંડળ મધ્યમાં, ધારી જગદાધાર;
પરમ પ્રેમથી જે નમે, બાળે પાપ અપાર. ૭
પ્રભુને ત્યમ પ્રભુભક્તને, શીશ નમાવે જેહ;
તપ તીરથને યજ્ઞનું, ફળ પામેછે તેહ. ૮
પ્રેમ સહિત પ્રભુને નમે, ગલિત થાય અહંકાર;
અહંકાર પરવત જતાં, મોક્ષ હોય નિરધાર. ૯
વંદન ભક્તિ વિશ્વને, છે વશની કરનાર;
છોટમ પ્રભુને વશ કરે, સંશય નહિ લગાર. ૧૦

इति श्री भक्तिभास्करे वंदन भक्ति निरूपणे नवमो ऽध्यायः ॥

अथ दास्यभक्ति निरूपणम्.

દોહા.

દાસ થઈ રહે પ્રભુતણો, કરે ન કોઇની આશ;
અધીન થઈ રહે ઇશને, એ કહિયે હરિદાસ. ૧
સ્વભાવથી જીવો સહૂ, છે ઇશ્વરના દાસ;
ગર્વ ધરે સ્વામી તણો, નરકે હોય નિવાસ. ૨
પોષણ આપે તે પ્રભૂ, તેથી જીવે જીવ;
તે માટે ઇશ્વર તણા, જીવો દાસ સદૈવ. ૩
ઉદ્દભિજ ઉગે જેટલાં, ઊગ્યું જોતાં જાય;
તેના પોષણ કારણે, ઘન પ્રેરે હરિરાય.
જંગમ જાતિ માત્રને, છે ઘનનો આધાર;

તો મિથ્યા શો ધારવો, સ્વામિપણાનો ભાર. ૫
અવની અધર ધરી શકે, કરે સૂર્યનું કામ;
તે પ્રાણી ધારી શકે, સ્વામી એવું નામ. ૬
દેવતણા અધિદેવનો, હું સદાય છું દાસ;
એવું ધારે જીવતો, નડે ન માયા પાશ. ૭
ઇશ્વરનું ધાર્યું બને, જીવનું ધાર્યું ન થાય;
તો નિર્મળિયા જીવથી, સ્વામી કેમ થવાય. ૮
દેહ ગેહ ક્ષેત્રાદિનો, સ્વામી તો જગરાય;
જીવો તેના દાસ છે, જે આપે તે ખાય. ૯
પશુ જીવ સર્વે કહ્યા, પશુપતિ ઇશ્વર એક;
એમ પાશુપત શાસ્ત્રમાં, જોજો કર્યો વિવેક. ૧૦
પશુપતિ આજ્ઞા વશ રહી, જે આપે તે ખાય;
એમ જીવનું પશુ પણું, જગ પ્રખ્યાત જણાય. ૧૧

કુંડળિયા છંદ.

હરિમાયા સુખે તરે, જેજે હરિના દાસ,
ચંદન પુષ્પ પ્રભૂતણાં, તેનો લેઈ સુવાસ;
તેનો લેઈ સુવાસ, પ્રસાદી પ્રભુની પામે,
તેથી પાવન થાય, જાય તે વૈકુંઠ ધામે;
છોટમ સ્વામી ન થાય, હોય જે જન બહુ ડાયા,
જે જન હરિના દાસ, તરે સુખે હરિમાયા. ૧
અનંત જન્મે ઉપજે, જો સાચો વિશ્વાસ;
કરજોડી પ્રાણી કહે, હું છું હરિનો દાસ;

હું છું હરિનો દાસ, અર્થ સહુ તેના સીધા,
તપ તીરથને યાગ, કોટિધા તેણે કીધા;
છોટમ પદ્મપુરાણ, વિષે ભાખ્યું ભગવંતે,
સાંચો દૃઢ વિશ્વાસ, ઉપજે જન્મ અનંતે. ૨
દાસ બ્રહ્મનો નામને, તેને બંધન હોય,
રાગ રહે સંસારમાં, બંધન કહિયે સોય;
બંધન કહિયે સોય, તરે નહિ ભવજળ તેવા,
માટે દાસતા ભાવ, ધરેછે બ્રહ્મા જેવા;
છોટમ મુનિયો માત્ર, આશરો કરે વિભુનો,
બંધન પામે તેહ, દાસના બને પ્રભુનો. ૩
કરતાની ઇચ્છા થકી, બનિયો સૃષ્ટિબનાવ,
સૃજ્યો જીવ ઇશ્વર વિષે, સ્વામી સેવક ભાવ;
સ્વામી સેવક ભાવ, સદા સંબંધજ સાંધ્યો,
પોષણ કરવા પિંડ, બંધ બ્રહ્માંડે બાંધ્યો;
છોટમ પ્રભુના નિયમ, વિચારે પડશે પ્રીછ્યા,
બનિયો સૃષ્ટિબનાવ, કરી કરતારે ઇચ્છા. ૪
જન નેત્રે નિરખી શકે, હોય સૂર્યનો ભાસ,
તેમ વાયુ વૈરાટનો, પોષે શ્વાસો શ્વાસ;
પોષે શ્વાસો શ્વાસ, અગ્નિ જળ અવની આવે,
જીવ દેહનાં ભૂત, મહા ભૂતોને ધાવે;
છોટમ સેવક સેવ્ય, પરસ્પર, જો જ્યો પરખી,
હોય સૂર્યનો ભાસ, શકે જન નેત્રે નિરખી. ૫

ઇશ્વર સહુને સેવ્યછે, સેવક જીવ સમસ્ત,
તે પ્રભુ તણી કૃપા વિના, થાય જીવનો અસ્ત;
થાય જીવનો અસ્ત, સર્વ સુખદાયક સ્વામી,
ધરી દાસ્ય અભિમાન, સેવિયે મસ્તક નામી;
છોટમ માનવ વિના, બુદ્ધિ નથી આપી બહુને,
સેવક જીવ સમસ્ત સેવ્યછે, ઇશ્વર સહુને. ૬
પરમ ધર્મછે ભક્તનો, દાસ ભાવના જેહ,
સ્વામીના અભિમાનમાં, ખત્તા ખાશે તેહ;
ખત્તા ખાશે તેહ, પીડશે માયા પૂરી,
ધણી થતાં તો દ્વંદ્વ, મચવશે શક્તી સૂરી;
છોટમ સ્વામી થાય, હોય કરતાર જગતનો,
દાસ ભાવના જેહ, ધર્મ એ પરમ ભગતનો. ૭

દોહા.

સ્વામીનું હિત આચરે, ગુણ સ્વામીના ગાય;
કહ્યું કરે સ્વામીતણું, દાસ તેજ કહેવાય. ૧

इतिश्री भक्तिभास्करे दास्यभक्ति निरूपणे दशमो गुः।

अथ सख्यभक्ति निरूपणम्॥

ગીતિ છંદ.

જનમ જનમનો સંગી, સખા જીવનો છે ઈશ્વર સાચો;
મરણ પછી નથી મળતો, તે સરવેનો સખ્યભાવ કાચો. ૧
મિત્ર મળે તેવારે, પ્રેમતણું પણ ઉત્પાદક ભણિયે;

સખ્યભાવ પ્રભુ સાથે, ભક્તિમાં પણ શ્રેષ્ટ કરી ગણિયે.૨
સમાન હોય આચારે, સમાન લક્ષણ મળતાં હોય જ્યારે;
વ્યસનો તથા વિચારે, બને મિત્રતા તે સાથે ત્યારે. ૩

દોહા.

ઇશ્વર તો સર્વજ્ઞ છે, જીવ ઘણો અલ્પજ્ઞ;
કેમ બને એ મિત્રતા, જુવો વિચારી તજ્ઞ. ૧
બ્રાહ્મણને ક્ષત્રિય તણા, છે જૂદા આચાર;
સજ્જનતાના ગુણવડે, બને મિત્ર બહુ સાર. ૨
ઇશ્વર જેમ પવિત્ર છે, તેવો જીવ પવિત્ર;
બને વધે જો સુજનતા, તો એહુ હોએ મિત્ર. ૩
સત્ય એજ ગુણ બ્રહ્મનો, જીવ વિષે જો હોય;
ત્યારે બનશે મિત્રતા, સંશય ન ધરો કોય. ૪
મિત્ર કરેછે મિત્રને, જેવા બહુ ઉપકાર;
તેવા ઇશ્વર જીવમાં, જો જો કરી વિચાર. ૫
પુણ્ય કર્મ અર્પણ કરે, ઇશ્વરને જન જેહ;
જનને નિષ્પાપી કરી, સુખ આપેછે તેહ. ૬
કૃપા કરીને જીવને, ગુણ પોતાના જેહ;
જ્ઞાન વિરાગને સુજનતા, આપેછે પ્રભુ એહ. ૭
ક્ષમા દયા ઉદારતા, વિન સ્વારથ ઉપકાર;
એવા ગુણથી પ્રભુતણી, સમતા હોય નિરધાર. ૮
વળી જીવને તારવા, કૃપા કરે જગદીશ;
ધર્માદિક ગુણ આપનાં, બધા કરે બકસીસ. ૯

એથી થાય સમશીલતા, અને મિત્રતા સાર;
શરણ થયેલા જીવનો, તરત કરે ઉદ્ધાર. ૧૦
શરણાગત વત્સલ વળી, શરણાગત પ્રતિપાળ;
શરણાગત કેરી હરી, સદા કરે સંભાળ. ૧૧

મનહર છંદ.

શરણ આવેલા તણાં, પાપ સહુ માપ થાય,
શરણ આવેલા તણાં સંકટ તે હરે છે;
શરણ આવેછે તેને સારા ગુણ આપે સહૂ,
પરમકૃપાળ પ્રભુ પોતા જેવો કરેછે;
જીવ સોંપે કર્મ સહુ ભુક્તિ મુક્તિ આપે પ્રહુ,
અપાર સંસાર વારિ તેથી જીવ તરેછે;
છોટમ પૂરવ તણો મિત્ર પ્રભુ મળે તેતો,
જગતમાં ભકત થાય સર્વથકી સરેછે. ૧
જીવને બંધન થયું વિષયોના સ્વાદ થકી,
પૂરવનો સાચો સખા મુંક્યો છે વિસારીને;
અનેક કલપ થયા, ભમ્યો ભવસાગરમાં,
પાપના સંભાર ભરી ધર્મ ગયો હારીને;
જનમ મરણ થાય પીડા તો સહી ન જાય,
જમતણા દૂત ઘણા થાકયા માર મારીને;
છોટમ વિકાર તજી પ્રભુને શરણ થાય,
દિનબંધુ દયા આણી તરત લે તારીને. ૨
વેદમાંહે વૃક્ષ દેહ ઉપર બે પંખી કહ્યા,

સરખા સુપંખવાળા સખા સુખરાશી છે;
એકે તો તરૂનાં ફળ ચાખ્યાં ચિત ચાહી કરી,
લપટાયો લાલચમાં વિષય વિલાસી છે;
સખાને વિસારી રહ્યો જડની અહંતા ધારી,
પોતાના પવિત્ર ગુણ ગયા સર્વ નાશી છે;
છોટમ સંસારી ફળ ચાખ્યાં નહિ ચાંચ ભરી,
અલગો અખંડાનંદ ઈશ્વર ઉદાસી છે. ૩

છપય છંદ.

પડ્યો ગળીમાં હંસ, થઈ ગઈ કાળી કાયા,
દેખી તેના મિત્ર, કોય પાસે ના આયા;
કાગતણા કુલ સાથ, રાગ બાઝ્યો છે એને,
મળ્યો બગ ગુરૂ કોય, તત્ત્વ સમજાવ્યું તેણે;
અહં હંસ ઈમ જાણજે, કાયાની કાળચ જશે;
બગ ગુરૂ કહે એ હંસલા તું તારે રૂપે થશે. ૧
કહેતાં હું હું હંસ ગયાં બહુ વર્ષો વીતી;
થયું ન ઉજ્વલ અંગ, કાગની ન તજ્યો રીતી;
વળતી મળિયો વૃદ્ધ, હંસગુરૂ તેને આવી;
શમદમ સાધન સાથ, જ્ઞાન ગંગા ન્હવરાવી;
તેથી તેના અંગનો, શ્યામ રંગ સગળો ટળ્યો;
ઉજવલતા આવ્યા પછી, પૂર્વ સખા ભેળો ભળ્યો. ૨
અહંબ્રહ્મ છું એમ, મુખે કુગુરૂ કહેવરાવે;

*મળ વિક્ષેપ આવરણ, દોષત્રય દૂર ન જાવે;
કરે ભાવતા ભોગ, વિષય આસક્તિ ન છૂટે;
કરે કુકર્મ અનેક, સ્નેહનો પાસ ન તૂટે;
અજ્ઞાનથકી અંજાયલા, તે અંધા સરખા થઈ ફરે;
કહે છોટમ સાચા ગુરૂ મળે, તે જ્ઞાનતણું અંજન કરે. ૩

દોહા.

સખા મેળવે સદગુરૂ, પૂરણ બાંધે પ્રીત્ય;
રાત્ય દિવસ ભેળા મળે, એજ સખાની રીત્ય. ૧
પૂર્વ સખાને જીવડો, કરી રહ્યો છે પૂઠ્ય;
સખા થયો જડ દેહનો, બાંધી ન મુંકે મૂઠ્ય. ૨

છપય છંદ.

કેસરીતણો કુમાર, અજાની સંગે હળિયો;
ખાવા લાગ્યો પાન, રહ્યો નહી તેથી બળિયો;
માળ્યો સિંહ ગુરૂ કોય, ચડપ દીધો ચેતાવી;
ગયું સકળ અજ્ઞાન, મિત્રને મળિયો આવી;
એમ ખરા સદગુરૂ મળે, આપ જણાવે જીવને;
સ્નેહ તજી જડ વર્ગનો, પછી સદા મેળવે શીવને. ૧
ઘોર તિમિર અજ્ઞાન, જીવ આંખ્યે અવરાયું;
ભૂલી ચૈતન આપ, આપ જડને દરસાયું;

---

* મળ, વિક્ષેપ અને આવરણ આ ત્રણ અંતઃકરના દોષછે. નિષ્કામ કર્મથી મળ દૂર થાયછે. ઉપાસનાથી વિક્ષેપ દૂર થાયછે અને જ્ઞાનથી આવરણ દૂર થાયછે.

મળે સદ્‌ગુરૂ કોય, જ્ઞાનનું અંજન આંજે;
ઉઘાડી દે આંખ્ય, મેલ વળી મનનો માંજે;
એવા ગુરૂને હું નમું, ગુરૂ ગીતા મધ્યે કહ્યું;
શંકર કહે ઉમયા સુણો, તે નરનું બંધન ગયું. ૨
સખાપણુ પ્રભુ સાથ, નથી જ્યાં સૂધી જનને;
ત્યાં સૂધી એ જીવ, સખા માનેછે તનને;
સાચા સદ્‌ગુરૂ હોય, બ્રહ્મ સંબંધ કરાવે;
અરપે તનમન પ્રાણ, દોષના કોશ હરાવે;
જાય અહંતા જડતણી, પછી બ્રહ્મભાવના થાયછે;
જડ અરપી જગદીશને, ઈમ બંધન ટળી જાયછે. ૩

દોહા.

સખા સનાતન જીવનો, એછે ઈશ્વર રાય;
અન્ય સખા સંસારના, અંતે અલગા જાય. ૧
જે જે અનુકૂલ જીવને, તે તે વસ્તુ તમાંમ;
સરજી છે સૃષ્ટી વિષે, જુવો સખાનાં કામ. ૨
આપી જીવને ઈંદ્રિયો, કરવા વિધિવિધિ ભોગ;
તેવા સહુ સૃષ્ટી વિષે, કરી રાખ્યો સંજોગ. ૩
આંખ્યો આપી જીવને, તેમ સૂર્યમાં તેજ;
તેથી જીવ દેખી શકે, ખરો સખાછે એજ. ૪
મહારાજે મેવા રચ્યા, ખટરસ ભરિયા માંય;
જિભ્યા આપી જીવને, તે સુખ લેવા ત્યાંય. ૫
કસ્તૂરી ચંદન વળી, પુષ્પો માંહિ સુગંધ;

નાથે સરજી નાસિકા, સગળો એમ સંબંધ. ૬
ભક્ષ્ય કર્યા બહુ ભાતિનાં, તો દીધાછે દંત;
પરમ કૃપાલુ મિત્રના, છે ઉપકાર અનંત. ૭.
જેજે જોઇએ જીવને, અન્ન ઉદક આધાર;
પૂરૂ પાડે પ્રીતિથી, ધન્ય સખા કરતાર. ૮
કીધાં વસ્ત્ર કપાસમાં, કીટ વિષે વલી હીર;
બુદ્ધિ આપી જીવને, ચતુર બનાવે બીર. ૯
એવા એવા અતિઘણા, સખા તણા ઉપકાર;
તેને ભૂલી અન્યશું, પ્રીતિ કરે ગમાર. ૧૦
મેઘ મોકલી મહાપ્રભૂ, પોષે સહુ પરિવાર;
ભૂલે તે ભગવંતને, ધિક તેનો અવતાર. ૧૧
ઉપકારો એ મિત્રના, કહેતાં નાવે અંત;
સખા જીવને કારણે, રચના રચી અનંત. ૧૨
અરે જીવ આળસ તજી, સખ્ય ભક્તિ સંભાળ્ય.
પરમ મિત્રને પ્રેમથી, નિર્મળ દૃષ્ટે ન્યાળ્ય. ૧૩

इतिश्री भक्तिभास्करे सख्यभक्ति निरूपणे एकादशो गु:॥

अथ आत्मनिवेदनभक्ति निरूपणम् ॥

ગીતિ છંદ.

તન મન ધન નહિ તારૂં, ઇશ્વરનું છે સરજેલું એતો;
માન્યું જીવડે મ્હારૂં, તેથી બંધન પામ્યો છે તેતો. ૧
પ્રભુને અર્પણ કરવું, આત્મ નિવેદન એ ભક્તિ કહિયે.

આત્મા પણ પોતાનો, તે પણ પ્રભુનો સરજેલો લહિયે. ૧

કુંડળિયા છંદ.

ઇશ્વરને અર્પણ કરે, માનવ વસ્તુ માત્ર;
મમતા તૂટે મન થકી, ગળે ગર્વનાં ગાત્ર;
ગળે ગર્વનાં ગાત્ર, પાત્ર તે બનશે પૂરો,
પ્રભુને વસ્તુ સર્વ, સમર્પે તે જન શૂરો;
છોટમ અંતર શુદ્ધ, ઝળકતું જેવું દર્પણ,
માનવ વસ્તુ માત્ર, કરે ઇશ્વરને અર્પણ. ૧
મારૂં મારૂં માનતાં, માનવને મદ થાય,
જો જાણે જગદીશનું, તો મમતા ટળી જાય;
તો મમતા ટળી જાય, દેહ ગ્રહને ધનદારા,
પ્રભુનું ગણતાં એહ, સદા પ્રભુ લાગે પ્યારા;
છોટમ સૃષ્ટીતણો, ધણી તો એકજ ધારૂં,
માનવને મદ થાય, માનતાં મારૂં મારૂં. ૨
ધન જોબન કુલ રાજ મદ, જો ગુણનો મદ થાય,
કહેછે ભક્તી ભાગ્યમાં, ભગવત ભૂલી જાય,
ભગવત ભૂલી જાય, અધિક શી એથી હાની,
પામર થાય પિશાચ, ગમાવી જો જનગાની;
છોટમ હરિને સર્વ, સમર્પી રહેછે સજ્જન,
જો ગુણનો મદ થાય, રાજ મદ કુળ ધન જોબન. ૩

ઝુલણા છંદ.

ભૂમિ ધન ધામને.વસ્ત્ર વાહન વળી,વૃક્ષ પશુ આદિ સંપત્તી સારી,

દશ્યપદારથ માત્રછે જેટલું, લક્ષ્મીનું રૂપ લે જાણો વિચારી;
લક્ષ્મી કેરો ધણી જીવતો છે નહી, સ્વામી લક્ષ્મી તણા છે મુરારી,
છોટમ સર્વ અર્પણ કરે શ્યામને, દોષમાં ના પડે દેહધારી. ૧
બાહ્ય પદારથ જગતમાં જેટલા, પવન પાવક અને પૃથ્વી પાણી,
જીવનું જીવન થાયછે તે વડે, મૂઢ મારૂં કરી મોજ માણી;
રોગને શોક સંતાપ તેથી સહે, પાપને પાશ બંધાય પ્રાણી,
છોટમ સર્વ સમર્પિ અલગો રહે, પ્રીતિથી પાળશે ચક્રપાણી. ૨
અશનને વસનની આદ્ય પ્રિય જેટલું, તેટલું અર્પણ તરત કરવું,
અર્પણ થાયતો પાપ અડતું નથી, નાથને સર્વ નૈવેદ્ય ધરવું;
જીવછે દાસ અધિકાર પરસાદનો, બ્રહ્મ અર્પણ કરી પેટ ભરવું
છોટમ સર્વની જાય મમતા મટી, સુખવડે સંસૃતીતોય તરવું. ૩

દોહા.

કોય કહે અર્પણ કરી, પાછું ના લેવાય;
દીવો અર્પ્યો હોય પણ, તે લીધો ના જાય. ૧
બીજો કહે ભગવંતને, અર્પેલુંછે જેહ;
પ્રસાદ જાણી લીજિયે, પવિત્ર થાશે દેહ. ૨
એક દાસ કહેછે અમે, ઉચ્છિષ્ટના લેનાર;
તેથી માયા બ્રહ્મની, નડતી નથી લગાર, ૩
વસ્ત્ર ઘરેણાં ને વળી, ચંદન ફુલના હાર;
દાસ તમારો છું પ્રભો, ધારણનો કરનાર. ૪
બળિરાયે અરપ્યા પછી, પાછું ન ગૃહ્યું કાંય;
એવા બે મત ચાલતા, દીસે દુનિયા માંય. ૫

વણ અરપ્યે ઇશ્વર તણો, છે સૃષ્ટિમાં માલ;
પણ મમતા જનની મટે, અરપે ઉપજે વાહાલ.

છપય છંદ.

કૃષ્ણે ગીતા માંય, કહ્યું અર્જુનને એવું;
જેજે સુકૃત થાય, અર્પ તું મજને તેવું;
દાન હોમ તપ જાપ, કર્મ સહુ અર્પણ કરજે;
નહિ લાગે કાંઈ પાપ, સદા સુખિયો થઈ ફરજે;
સત્ કર્મ કરીને અલ્પ સુખ, જે માગેછે તે મૂઢછે;
જે મજને અર્પણ કરે, તેનું ફળ બહુ ગૂઢછે. ૧
મંદ બુદ્ધિની પાસ, હોય ધન ઝાઝું જ્યારે;
અનરથ કરે અપાર, જાયછે ફાટી ત્યારે;
ફરે થઈ મદ અંધ, કર્મ બંધનનાં કરશે;
જેથી ઉપજે પાપ, એજ ઠામે વાપરશે;
ગમે તેવો પણ જીવછે, સ્વભાવથી વિહ્‌વલ સહી;
મળ્યા પછી ચિત તેહનું, ઉન્મારગ જાશે વહી. ૨
સુમતી હોય સુપાત્ર, હોય ધન આપ્યું એને;
ઉપજે પુણ્ય અપાર, તેમ વાવરશે તેને;
એમ બ્રહ્મને કર્મ, હોય આપેલું જ્યારે;
અક્ષય સુખ અંબાર, બ્રહ્મ આપેછે ત્યારે;
માટે શિવ ગીતા વિષે, શંકર પણ એવું કહે;
જ્ઞાનીને ધન આપતાં, કોટીઘણું ફળ તે લહે. ૩
કર્મ શુભા શુભ તણાં, થાય ફળ સારાં નરતાં;

બંધન ન કરે કાંય, બ્રહ્મને, અર્પણ કરતાં;
માટે અર્જુન સર્વ, કર્મ અર્પીદે મજને;
વળતી બંધન કાંય, નથી થાવાનું તજને;
અર્પણ મંત્ર પુરાણમાં, જોતાં અર્થ એવો જડે;
સર્વ કર્મ અર્પણ કરી,હવે ચાલીશ વિભુ આજ્ઞાવડે. ૪
પત્ર પુષ્પ ફળ તોય, ભક્તિથી અર્પે જ્યારે;
તેનો અંગીકાર, કરેછે શ્રીહરિ ત્યારે;
ભક્તિ વિનાનું કાંય, હોય અર્પેલું જેનું;
કરે ન અંગીકાર, થાયછે નિષ્ફળ તેનું;
માટે ભક્તિ ભાવથી, સજ્જનને રહેવું સદા;
સર્વ પ્રભુને સાંપતાં, બંધન નહિ આવે કદા. ૫
રાસ ઉપાસી કાંય, આજ છે ગુરૂઓ એવા;
સેવક પાસે સર્વ, કરાવે અર્પણ તેવા;
દારા સુતા સમેત, દેહ ધન અરપી દેછે;
રાતે છાંના રાસ, પછી તે ગુરૂ રમેછે;
ગુપ્તવામી ગુરૂઓ થકી, શિષ્ય વ્યભિચારી થાયછે;
બ્રહ્મ સંબંધ અમે કર્યો, માની બહુ મકલાય છે. ૬
કરવો બ્રહ્મસંબંધ, કહ્યો વેદાંતે એવો;
સ્થૂલ દેહ બ્રહ્માંડ, તત્વમાં અરપી દેવો;
હિરણ્ય ગર્ભની માંય, દેહ સૂક્ષમને ધરવો;
અવ્યાકૃતની માંય, પછી કારણ દેહ ભરવો;
આત્મા પરમાત્મા વિષે, પછી એક થઇને રહે;

જીવ મળે જગદીશને, બ્રહ્મસંબંધ તેને કહે. ૭

સોરઠો.

નવધાભક્તિ એહ, જે શાંડિલ સૂત્રે કહી;
તારે ભવજળ તેહ, શાણા નર સમજી સમે. ૧
જો નવમાંથી એક, ઉત્તમરીતે આચરે;
ઉપજે પરમ વિવેક, પરમેશ્વરને પામવા. ૨
આદરશે જન કોય, નવમાંથી વળી એકને;
પરા પામશે સોય, ભેળો થાશે બ્રહ્મમાં. ૩
હોય બ્રહ્મસાયુજ્ય, જો પ્રકટે ભક્તી પરા;
મનના શમે મનોજ, લહરી શમે સમુદ્રએ.

इतिश्री भक्तिभास्करे आत्मनिवेदन भक्ति निरूपणो द्वादशों गुः ॥१२॥

अथ भक्ति स्तुति.

દોહા.

કાયા ને વાચા વળી, ત્રીજું છે મન જેહ;
પાપ પુણ્ય હોય જીવને, ત્રણ પ્રકારે તેહ. ૧

પ્લવંગમ છંદ.

કાયાથી હોય પાપ થયેલાં જેટલાં,
કાયિક પુણ્યે જાય તતક્ષણ તેટલાં;
વાચાથી જે પાપ થયાં હોય પ્રાણિયે,
વાચિકપુણ્યે જાય જરૂરજ જાણિયે. ૨

મનથી ઉપજ્યાં હોય પાપ જે માનસી,
તેતો સગળાં જાય બ્રહ્મના ધ્યાનથી;
માટે તેનું ધ્યાન નિરંતર કીજિયે,
ટાળી મનોવિકાર ચિત્ત ત્યાં દીજિયે. ૨
જે જન મુહૂર્ત્ત માત્ર ધ્યાન પ્રભુનું ધરે,
કોટિ જન્મનાં પાપ ભસ્મ પોતે કરે;
નિરાકાર પરબ્રહ્મ ન આવે ધ્યાનમાં,
સાણા સમજે કોય ગુરૂની સાંનમાં. ૩
તે માટે સાકાર થયા પ્રભુ જાણિયે,
કહ્યું પુરાણે રૂપ હૃદયમાં આણિયે;
સગુણ ધ્યાનથી સર્વ સિદ્ધિયો થાયછે,
પરચાથી જગમાંહિ ઘણું પૂજાયછે. ૪
એ રૂપે ઓંકાર થયેલો આપછે,
જડને ચેતનરૂપ સર્વમાં વ્યાપછે;
અક્ષરબિંદુ કાંય નથી વળી જેહને,
નિર્ગુણ પૂરણબ્રહ્મ જાણવો તેહને. ૫
અક્ષરબિંદુ સમેત વદાયછે વાણિયે,
અક્ષરબ્રહ્મ અનંત તેહને જાણિયે;
અકાર આદિક ત્રણ વર્ણ છે જેહને,
પંચદેવ સ્વરૂપ કહ્યો છે તેહને. ૬
પંચદેવમય આપ સચ્ચિદાનંદ છે,
ભમે ભણીને ભેદ તેજ મતિમંદ છે;

પંચદેવનું ધ્યાનધરે સુખ થાંયછે,
તેમાં વિષ્ણુ વિશેષ સર્વના રાયછે. ૭
વિષ્ણુભક્તિ માંહિ બાધ નથી આવતો,
માટે સહુને એજ દેવછે ફાવતો;
શિવ બ્રહ્માના ભક્ત અસુર જે જે હતા,
કરી વિષ્ણુ શું વેર નાશ પામ્યા છતા. ૮
આણી દ્રઢ અનુરાગ વિષ્ણુને ધ્યાય છે,
ધ્યાતા ધ્યેયસ્વરૂપ સદ્ય થઈ જાયછે;
માટે ધરવું ધ્યાન અહોનિશ બ્રહ્મનું,
બ્રહ્મરૂપ થઈ જાય ટળે દુખ કર્મનું. ૯

દોહા.

કીટ ભૃંગના ધ્યાનથી, ભૃંગરૂપ થઈ જાય,
જીવ બ્રહ્મના ધ્યાનથી, બ્રહ્મસ્વરૂપી થાય. ૧
પરાભક્તિ ઉપજ્યા વિના, રહે ન નિશ્ચલ ધ્યાન;
તે માટે ભક્તિ પરા, છે સહુથી બળવાન. ૨
મનવાણી કાયાવડે, નવધાભક્તિ થાય;
આત્મા કેરો સ્નેહ તે, પરાભક્તિ કહેવાય. ૩
આત્મામાંથી એકલો, ઊઠે સ્નેહ તરંગ;
પરમાત્મામાં જઈ મળે, એથી ઉપજે રંગ. ૪

છપો.

શ્રવણ કર્ણથી થાય, વદે કીર્તન તે વાણી;
સ્મરણ ચિત્તથી થાય, સજે સેવા તે પાણી;

અર્ચન કરથી હોય, કરેછે વંદન કાયા;
તનમનથી હોય દાસ, રીઝવે ત્રિભુવન રાયા;
વળી સખાભાવ બુદ્ધિધરે, આત્માને અર્પણ કરે;
કહે છોટમ તનમન વચનથી, નવધાભક્તી આચરે. ૧

દોહા.

વિગતે તનમન વચનની, ક્રિયાવડે એ થાય;
માટે નવધા ભક્તિને, ક્રિયાભક્તિ કહેવાય. ૧
પરાભક્તિમાં નહિ ક્રિયા, જે છે પ્રેમસ્વરૂપ;
જણાય નહિ બાહરે જરા, માટે એજ અરૂપ. ૨
ક્રિયા રહિત જિમ જ્ઞાન છે, તિમ પરભક્તિ હોય;
સ્નેહ એક પરબ્રહ્મશું, તિહાં ક્રિયા નહિ કોય. ૩
સ્નેહ મટાડે ભિન્નતા, સ્નેહે સહુ દુખ જાય;
આત્મા પરમાત્મા વિષે, એકમેક થઈ જાય. ૪
બાહ્ય ક્રિયા દેખાડતાં, ભક્ત બની પૂજાય;
પરાભક્તિ તો તેહને, સ્વપ્નામાં નવિ થાય. ૫
પૂજાવાને કારણે, ભક્તિ કરેછે જેહ;
વેશધારી એ ભક્ત તો મુક્ત ન થાયે તેહ. ૬

મનહર છંદ.

નામ રૂપ ગુણલગી નવધાનો રહે નિમ,
પરાભક્તિ એતો પરબ્રહ્મની પૂજારી છે;
દશ વિધિ નાદ તણો વાદ પ્રભુ આગે કરે,
જળહળ જ્યોતિ તણી આરતી ઉતારી છે;

અમૃતની ધારા સિંચે અખિલ શરીર માંહિ,
પોષે સહુ તત્વોને એ પ્રભુતણી પ્યારી છે;
છોટમ એ પરાભક્તિ આવે જેના ઉરમાંહિ,
એવાજન હોય તેને વંદના અમારી છે. ૧
પરા મહારાણી જન સર્વે કોય જાણી,
જેથી ઉપજે છે વાણી તેથી જીવાડેછે પ્રાણીને;
પિંડ કેરી પાર જોતાં કરીને વિચાર,
તાકી જોતાં એકતાર ચઢી બેઠે ચક્રપાણીને;
છોટમ સહાય જેને મળે ગુરુ રાય,
તેનો શ્રમ સહુ જાય તરે જુક્તિ રૂડી જાણીને;
અકળ અપાર ભાસે બ્રહ્મ નિરાકાર,
મટે મનના વિકાર પરાભક્તિને પિછાણીને. ૨

ઇંદ્રિવછંદ.

કોય કરે જપને તપ કોટિક, કોયક નેમ નિરંતર પાળે;
કોય અટાટ ફરે અવની તળ, હામભરી ચઢી જાય હિમાળે,
કોય કરી અપવાસ સહે દુખ, તુચ્છ ઉપાય કરી તન બાળે,
છોટમ પ્રેમવિના ન મળે પ્રભુ, મૂળતજી ભમિયે સિદ ડાળે. ૧
દેહ દમે નહિ દેવમળે પણ, દેહથકી નિજદેવ છે ન્યારો,
સ્થૂળથકી પર સૂક્ષ્મથકી પર, કારણથી પર છે કરનારો;
તે ગુરુ જ્ઞાનવડેજ જડે પછી પ્રેમકરી ભજિયે પ્રભુ પ્યારો,
છોટમ તો હરિ હોય હસ્તામલ, તત્વમસિતણો લક્ષ્ય વિચારો. ૨
લક્ષ્ય વિષે નહિ ભેદ કશ્યો પણ પક્ષ વિષે બહુ ભેદ પડેછે

વ્યાપક છે પણ માપ કરે શઠ વાદ કરી બહુ લોક લડેછે;
પંથ વિષે પચીને રહે પામંર, ગોઠવણી કરી ગ્રંથ ઘડેછે,
છોટમ જે પરબ્રહ્મ ભજે નહિ તે નર કાળને હાથ ચડેછે. ૩

इतिश्री भक्तिभास्करे भक्ति स्तुतिनाम त्रयोदशो गुः॥

अथ ईश्वरावतार वर्णन.

હરિગીત છંદ.

સૃષ્ટીતણા આરંભમાં પરબ્રહ્મ પુરૂષોત્તમ થયા,
જલ માંહિ કીધું અયન તેથી દેવ નારાયણ કહ્યા;
તે જલ વિષે એક અંડ પ્રકટ્યું હિરણ્ય રૂપ તમાંમછે,
તે મધ્ય પ્રકટ્યો પુરૂષ તે હિરણ્ય ગર્ભજ નામછે. ૧
તે હિરણ્ય ગર્ભે સ્તુતિ કરી ત્યાં પ્રકટ પુરૂષોત્તમ થયા,
ઉપદેશ કરવા ચતુર મુખને શ્લોક ત્યાં ચારે કહ્યા;
આ કાર્ય કારણ રૂપ સૃષ્ટી સર્વ જે દેખાયછે,
તેથકી પેહેલો હુંજછું એ મજ થકી સહુ થાયછે. ૨
એ સર્વનો લય થાયછે પણ હુંજ રહુંછું એકલો,
અવિનાશી અક્ષર જાણ્ય મજને તોજ તું થાશે ભલો;
આ શબ્દનોજ વિચાર કરતાં બ્રહ્મ એક સદાયછે,
અદ્વૈત વ્યાપક દેહ વર્જિત, શુદ્ધ ચિદઘન રાયછે. ૩
વળી શ્રીભગવાન કહેછે, દેવને શિર કાલછે,
મારે વિષે તો તે નથી, જેની સરવને ફાળછે;

છે, દેવ, ઇશ્વર, જગતના, મારાજ ઈશ્વર તે નથી,
સરવે તણો કરતાર હુંછું પરમ સમરથ સરવથી. ૪
સત્વાદિ ગુણને પ્રકૃતિ, મહત્તત્વને અહંકાર જે.
વળી સોળ થાય વિકાર તેના, પદારથ બહુ નીપજે;
જે જે પદારથ જગતમાં વચને કરી કહેવાય છે,
તે સર્વથી હું ભિન્નછું મજ વડે સર્વે થાયછે. ૫

દોહા.

ભગવાને એવું કહ્યું, બ્રહ્માપ્રત્યે જ્ઞાન;
વળતી તે ભગવત થયા, આપે અંતરધાન. ૧
જ્યાં જ્યાં કારજ જગતમાં, જેમ પડે જેવાર;
તે તે વેળા તે કરે, આપ ધરી અવતાર. ૨
નિરાકાર પરબ્રહ્મ તે, થઈ આવે સાકાર;
તે સગળા કહેવાયછે, ઇશ્વરના અવતાર. ૩

ચોપાઈ.

જગત રચવા ઇચ્છે જ્યારે, ધરે રૂપ પ્રકૃતિનું ત્યારે;
મહતત્વને આદે જેહ, ધારે સોળ કળાનો દેહ. ૧
પંચવાયુ ઇંદ્રિય દશ સાર, મન સહિત સોળે નિરધાર;
એવા દેહમાં પ્રવેશ કરી, પેઠા વૈરાટ દેહમાં ફરી. ૨
નિજ ઇચ્છા રજોગુણી જેહ, થઈ બ્રહ્માને રૂપે તેહ;
એથી સૃષ્ટી તો થાય તમાંમ, તેનું ધાર્યું છે બ્રહ્માનામ. ૩
પછી સાત્વિક ઇચ્છાએ કરી, થયા પાલન કરવા હરી;

કરે તામસી ઈચ્છા જ્યારે, થઈ રૂદ્ર તે સર્વ સંહારે. ૪
ત્રણે રૂપ ઈશ્વરનાં કહિયે, તેમાં શ્રેષ્ટ વિષ્ણુને લહિયે;
મોક્ષ કામના જેને હોય, વિષ્ણુ રૂપ ઉપાસે સોય. ૫
આ બ્રહ્માંડમાં કરવા કામ, એવી રૂપ ધર્યાં ઘનશ્યામ;
પરદેશી અદેખા જેહ, આવો પ્રશ્ન વદેછે તેહ. ૬
અહો વિષ્ણુ તમારા જેહ, ભરતખંડમાં ધારે દેહ;
કેમ અમારા દેશોમાંય, કોય અવતાર થયો ન કાંય. ૭
એમ અજાણે પ્રશ્ન કરેછે, સગળે પ્રભુ દેહ ધરેછે;
ભરતખંડનો નિયમ નથી, એવી વાત પુરાણે કથી. ૮
મચ્છ વરાહ કૂર્મ નરહરી, હંસાદિક જે જે તનુધરી;
ભરતખંડમાં નહિ કાંય તેહ, અન્યખંડમાં ધરિયા દેહ. ૯
ભરતખંડના વાસી જેહ, અતિ વિદ્વાન હતા તેહ;
સહુ અવતાર તણાં ચરિત્ર, લખી રાખ્યાં છે જાણી પવિત્ર. ૧૦
જ્યારે ભક્ત પ્રભુના પીડાય, વળી ધર્મની હાની થાય;
જાય જ્ઞાન ખરેખરૂં જ્યારે, ધરે દેહ બ્રહ્મ તે વારે. ૧૧
હતા વૈવસ્વત મનુ જ્યારે, જલ પ્રલય થયા તેવારે;
તેણે સ્તવન બ્રહ્મનું કીધું, એક નાવ રચીને દીધું. ૧૨
રૂપ મચ્છનું ધારણ કરી, મનુ ભૂપ ઉગાર્યા તરી;
મનુ હિંદુઓ કહેછે જેને, નોહા કહેછે વિદેશિયો તેને. ૧૩
મનુ પ્રજા વધી ગઈ જ્યારે, પૃથ્વી જળમાં બુડીછે ત્યારે;
પછી બ્રહ્માએ સ્તુતિ કરી, ધરે રૂપ વરાહનું હરી. ૧૪
બ્રહ્મદેવની નાસિકા માંય, થયા મશક બરાબર ત્યાંય;

નિકળી કીધું વપુને વિશાળ, લાવ્યા અવની જઈ પાતાળ. ૧૫
એક દૈત્ય બહુ બળવાન, તેનું હાટક લોચન નામ;
હણ્યો યુદ્ધ કરી તે પાપી, પછી આણી ધરાસ્થિર થાપી. ૧૬

કાવ્ય છંદ.

રુચિ પ્રજાપતિ ઘેર, આકુતી નામે નારી;
યજ્ઞ પુરુષ અવતાર, થયા પોતે તનુધારી;
સ્વાયંભૂ મનુતણું, અસુરથી રક્ષણ કીધું,
સ્વર્ગલોકનું રાજ, હાથ પોતે કરી લીધું. ૧
ત્રિલોકમાં તે વાર, સર્વને સુખ ઉપજાવ્યું,
યજ્ઞ પુરુષ એ નામ, મનુએ તરત ધરાવ્યું;
કર્દમ નામે તાત, દેવહૂતી છે માતા,
થયા કપિલ ભગવાન, સર્વજનને સુખદાતા. ૨
તે વેળા ચાર્વાક, નામ નાસ્તિક મત એવો,
આત્માનો પણ નાશ, માનતો તનુના જેવો;
સાંખ્યયોગ નિર્ધાર, પછી તે કપિલે કીધો,
નાસ્તિક તણા કુતર્ક, હણી મત છેદી દીધો. ૩
દેવહુતીને જ્ઞાન, કહીને મુક્તિ આપી,
થાપી આત્મા અચળ, હરાવ્યા નાસ્તિક પાપી,
પંચમ પ્રભુ અવતાર, દત્ત દિગંબર કહિયે;
અત્રિના તપ થકી, વિષ્ણુ પ્રકટેલા લહિયે. ૪
હૈહયાદિ યદુરાય, તેમને યોગ બતાવ્યો,
પરમહંસનો પંથ, પ્રકટ પોતેજ ચલાવ્યો;

સનક સનંદન આદિ, ચાર સનકાદિક જાણો,
ચાર મળીને એક, બ્રહ્મ અવતાર પ્રમાણો. ૫
બ્રહ્માના તપ થકી, પ્રથમ એ પ્રકટ થયાછે,
પંચ વર્ષના બાળ, જ્ઞાન ગુણવંત રહ્યાછે;
બ્રહ્મચર્ય વ્રત શુધ, બોધ બ્રહ્માને દેતા,
વરતે બ્રહ્માકાર, સદા કહિયે ઉર્ધ્વરેતા. ૬

દોહા.

એક સમે નારાયણે, વિધિમાં પ્રેર્યા વેદ;
ચતુરાનન ચમકી ગયા, લહ્યો નહિ કાંઈ ભેદ. ૧
બ્રહ્મા કહે મજ વદનમાં, કોણ કરે ઉચ્ચાર;
તે વેળા સનકાદિકે, સમજાવ્યા નિર્ધાર. ૨
પૂર્વકલ્પની છે સ્મૃતી, અમને સઘળી એહ;
પ્રભુએ પ્રેરી સરસ્વતી, વેદ વદેછે તેહ. ૩
સૃષ્ટિ કરાવે તમકને, તેજ વદાવે વેદ;
આ સૃષ્ટીનો કાયદો, જાણો એજ અછેદ. ૪
પરણેલા તમ પુત્ર જે, સપ્તઋષિ કહેવાય;
વેદ ભણાવો એમને, સૃષ્ટીને સુખ થાય. ૫
ચારે સનકાદિક મળી, એક રૂપ ભગવાન;
પ્રકટ કર્યું આ કલ્પમાં, પૂર્વ કલ્પનું જ્ઞાન, ૬
સનકાદિકની પરંપરા, છે સન્યાસી આજ;
બોધ કરે અદ્વૈતનો, સરે જીવનાં કાજ. ૭

ગરબી.

દક્ષ પ્રજાપતિ કેરી પુત્રી, મુર્તિ જેનું નામરે;
ધર્મરાયને તે પરણાવી, સુંદર ગુણનું ધામ. જય જગદીશ હરે. ૧
તેહતણે ઘેર પ્રગટ થયાછે, નરે નારાયણ દેહરે;
જીવોનું તપ અલ્પ જોઇને, કરી બતાવ્યું તેહ. જય૦ ૨
અલ્પ તપે સૃષ્ટીની વૃદ્ધિ, થવા ન માંડી કાંઇરે;
તે માટે અવતાર હરીએ, સાતમો ધર્યો ત્યાંય. જય૦ ૩
ત્રિગુણી માયા માંહિ પડેલા, જીવે તપ નહિ થાયરે;
માટે નરનારાયણ રૂપે, પ્રકટ્યા ત્રિભુવન રાય. જય૦ ૪
બદરી વનમાં જઇને બેઠા, નરે નારાયણ વીરરે;
ઉગ્રતપે ઇંદ્રો ભય પામ્યો, મનમાં ન રહી ધીર. જય૦ ૫
ઉત્તમ ઘણી અંપછરા પ્રેરી, સેન સમેત અનંગરે;
ઇંદ્રતણી આજ્ઞાથી આવ્યાં,તપનો કરવા ભંગ. જય૦ ૬
કલા કરીને સર્વે હાર્યાં, રીઝ્યા જગદાધારરે;
નવી અપછરા પ્રકટ કરીછે, જેનું રૂપ અપાર. જય૦ ૭
હાસ કરીને કહ્યું ઇંદ્રને, તારી અપછરા જેહરે;
કોય નથી રૂપાળી આવી, માટે લેઇજા એહ. જય૦ ૮
લાજ્યો ઇંદ્ર ઓળખ્યા ઇશ્વર, સ્તુતી કરી બહુ ત્યાંયરે;
અતિ રૂપાળી ઉર્વશી પામ્યો,.ગયો સ્વર્ગની માંય.જય૦ ૯
ઘણાક જોગી રોષ ધરીને, કામ જીતવા જાયરે;
કામ જીતતાં રોષ વધેછે, તેથી સિદ્ધ ન થાય. જય૦ ૧૦

ઈશ્વરતો છે ગુણથી અલગા, નહિ રોષ નહિ કામરે;
આનંદ રૂપ અખંડ સમાધી,સદાય સુખનું ધામ.જય૦ ૧૧
માટે જીવ પ્રશમાં જોતાં, ફેર ઘણો છે એમરે;
કહે છોટમ ખદ્યોત સૂર્યની, સમતા ધરશે કેમ. જય૦ ૧૨

ચોપાઈ.

હવે આઠમો અવતાર જેહ, ધ્રુવ વરદાન દાતા તેહ;
પુત્ર ઉત્તાનપાતનો સાર, ધ્રુવ નામ તેનું ઉદાર. ૧
પાંચ વર્ષના પોતે થયો, પિતા તણી પાસે તે ગયો;
રાયે ઉલટ આણી મંન, ઉત્સંગમાં બેસાર્યો તંન. ૨
અપર માતા હૂતી જેહ, મર્મ વચન બોલાહિ તેહ;
ધ્રુવને કહે વનમાં તપકર, પછી ઉદર મારે અવતર. ૩
ત્યારે તને મળશે રાજ, એમ કરતાં સરશે કાજ;
અપર માતાનાં સુણી વચન, ધ્રુવજીએ વિચાર્યું મન. ૪
તપ કરવાને વનમાં ગયો, એક પગે જઈ ઉભા રહ્યા;
પ્રકટ થયા પોતે ભગવાન, ધ્રુવજીને દેવા વરદાન. ૫
એ અવતાર પ્રભુનો જેહ, ધ્રુવ વરદાતા કહિયે તેહ;
ધ્રુવ ભોગવી ભૂતળ રાજ, સ્વર્ગે અચળ રહ્યો સર્યું કાજ.૬

દોહા.

આપ્યું ધ્રુવને અચળ પદ, વસ્યો સ્વર્ગમાં વાસ;
દેવ સકલ સેવા કરે, રહીને ચારે પાસ. ૧
એ મહિમા ભક્તિતણો, જન જાણેછે જેહ;

અન્ય ઉપાસન પરહરી, ભજે બ્રહ્મને તેહ. ૨
પૃથુરાજા રૂપે થયો, નવમો હરિ અવતાર;
ચરિત્ર સુણતાં તેહનાં, પાપ હરે નિર્ધાર. ૩

ચોપાઈ ત્રિતાળ.

વેન નામે હતો નરપતી, તેની નાસ્તિક થઈ ગઈ મતી;
વેદ મર્યાદા ના ગણી એણે, કરી ભ્રષ્ટ પ્રજા સહુ તેણે. ૧
મળ્યા બ્રાહ્મણ સર્વે કોય, ઘણો સમજાવ્યો રાજા સોય;
સંગ દોષે થયેલ અજ્ઞાની, તેણે વિપ્રોની વાત ન માની. ૨
માર્યાં ઋષિયોએ વાણીનાં બાણ, ગયા વેન રાજાના પ્રાણ;
રહી રાજ્યવર્ની મહી જ્યારે, ભજ્યા વિપ્રોએ બ્રહ્મને ત્યારે. ૩
પછી વેનતણા વપુમાંથી, પૃથુ રૂપ થયા પ્રભુ ત્યાંથી;
ધર્મ રાજ ચલાવી દીધું, વેદ વિપ્રનું રક્ષણ કીધું. ૪

રાગ ઓખાહરણનો.

નાભી રાયનરિ, મેરૂ દેવી રાણી ગુણ ભંડાર;
દશમો હરિ તણોરે, થયોછે ઋષભદેવ અવતાર. ૧
સમ દ્રષ્ટી ધરારે, ત્યાગ કર્યા સંસારી ભોગ;
કોઇથી ના બનેરે, એવો સાધ્યો અદ્ભુત જોગ. ૨
ચાલી ત્યાં થકીરે, પરમ હંસ થવાની રીત્ય;
ત્યાગી સર્વ તેરે, માને એક બ્રહ્મ અદ્વૈત. ૩
વળી અગિયારમોરે, થયોછે હયગ્રીવ અવતાર;
વિધિના યજ્ઞથીરે, પ્રકટ્યા સુવર્ણવર્ણાકાર. ૪

તે ભગવાનનુંરે, પ્રકટ્યું સર્વ વેદ મય રૂપ;
યજ્ઞ સ્વરૂપછેરે, સર્વદેવમય ત્રિભુવન ભૂપ. ૫
તેના નાકથીરે, થયોછે વેદ તણો ઉચ્ચાર;
એ હયગ્રીવનેરે, માન્યો ભગવતનો અવતાર. ૬
વળતી બારમોરે, ધાર્યો કૂર્મ તણો અવતાર;
દાનવ દેવતારે, સાગર મથતા હુતા સાર. ૭
મંદર અચલનોરે, કરેલો વાંસ હુતો નિર્ધાર;
વાસુકી નાગનાંરે, નેત્રાં કરિયાં તેણી વાર. ૮
મંથન જોરથીરે, પર્વત ચાલી ગયો પાતાળ;
કૂર્મ હરીથયારે, ધાર્યો પીઠ ઉપર તતકાળ. ૯
સિંધુ મધ્યથીરે, રત્ન ચતુર્દશ કહાડ્યાં બાહાર;
અમૃત દેવનેરે, પ્રીત્યે પાયું જગદાધાર. ૧૦
દાનવ લોકમાંરે, નાસ્તિક મત પેઠો જે વાર;
કર્તા પ્રભુનથીરે, એવું કહેતા મૂઢ ગમાર. ૧૧
હિરણ્યકશિપુનોરે, પુત્ર થયો જ્યારે પ્રહ્લાદ;
નામ પ્રભુતણુંરે, જપવા લાગ્યો ધરી આહ્લાદ ૧૨
પીડા તેહનેરે, કરવા લાગ્યો તેનો તાત;
પ્રકટ્યા થંભથીરે, નૃસિંહ રૂપ ધરી સાક્ષાત. ૧૩
હિરણ્યકશિપુનોરે, હરિયે નાશ કર્યો નિર્ધાર;
કહાવ્યો તેરમોરે, એતો ઇશ્વરનો અવતાર. ૧૪
હરિ રૂપે થયોરે, પ્રભુનો ચૌદશમો અવતાર;

ગજને આહર્યોરે, તતક્ષણ ઉગાર્યો તેવાર. ૧૫

બળીરાજા થયોરે, દાનવ કુલ મધ્યે ઉદાર;
તેણે વિધિ વડેરે, યજ્ઞ કર્યા નવાણું વાર. ૧૬
આસન ઇંદ્રનુંરે, તેણે લેવા ધાર્યું ત્યાંય;
ઇંદ્રે એ સમેરે, સ્તવન કર્યું, પ્રભુનું મનમાંય. ૧૭
પંદરમો તદારે, હરિયે ધાર્યો વામન દેહ;
બળીને છળકરારે, ચાંપ્યો પાતાલે લેઈ તેહ. ૧૮
હરિયે ઇંદ્રનેરે, આપ્યું ત્રિભુવન કેરૂં રાજ;
દેહ ધરે હરીરે, કરવા સેવક જનનાં કાજ. ૧૯
હરિયે સોળમોરે, ધરિયો હંસતણો અવતાર;
કલાયો યોગનીરે, સનકાદિકને કહીછે સાર. ૨૦
પય પાણી થકીરે, જૂદુ હંસ કરેછે જેમ;
જડ ચૈતન્ય નેરે, અલગ કરી દેખાડયું એમ. ૨૧
ચૌદ મનુપતીરે, સતરમો હરિનો અવતાર;
દુર્ગુણી ભૂપનેરે, તેણે વશ કીધા નિર્ધાર. ૨૨
પ્રભુ એ અરાડમોરે, ધાર્યો ધન્વંતરીનો દેહ;
સાગર માંહિથીરે, અમૃત લઇને આવ્યા તેહ. ૨૩
ઔષધિઓવિષે રે, કોઈ કોઈ ગુણ કીધા કરતાર;
તે પોતા વિનારે, બીજો નહિ કોઈ જાણનહાર. ૨૪
જે ઔષધ થકીરે, જે જે રોગ નિવારણ થાય;
ગ્રંથ રચી કરીરે, આપે દેખાડ્યા ઉપાય. ૨૫

અજ્ઞનીને વિષેરે, અધર્મી ભૂપ થયા જે વાર;
વળી ઓગણીસમોરે, ધાર્યો પરશુરામ અવતાર. ૨૬
નક્ષત્રી કરીરે, હરિયે પૃથ્વી એકવી વાર;
વસુધા વિપ્રનેરે, આપી ઉતારીને ભાર. ૨૭

દોહા.

રાજ્ય સોંપિયું વિપ્રને, પરશુરામે જેહ;
દયા ઘણી બ્રાહ્મણવિષે, માટે ન બન્યું તેહ. ૧
રાવણાદિ રાક્ષસતણું, ઝાઝું વાધ્યું જોર;
માયાવી દાનવ મહા, ઘણા ઘાતકી ઘોર. ૨
દુખિયા કીધા દેવને, વિપ્રોને બહુવાર;
તદા વીશમો ઇશ્વરે, ધાર્યો રામ અવતાર. ૩
ધેનુ દ્વિજને દેવનું, રક્ષણ કરવા કાજ;
અંત આણવા અસુરનો, પ્રકટ્યા રઘુકુલ રાજ; ૪
પરથમ વિશ્વામિત્રનો, યજ્ઞ કરાવ્યો રામ;
રાવણાદિ રાક્ષસ હણી, કીધાં અદ્ભુત કામ. ૫
રામ ગયા નિજ ધામમાં, ગયો કેટલો કાલ;
અંશ અસુરના અવતર્યા, પૃથ્વીના ભૂપાલ. ૬
પૃથ્વીનો ઉપર થયો, પાપી નરનો ભાર;
ધેનું રૂપ ધરા થઈ, વિધિને કહ્યો વિચાર. ૭

ચોપાઈ.

બ્રહ્મા આદિક દેવો જેહ, ગયા ક્ષીર સાગરમાં તેહ;

કરી અરજ પ્રભુની જ્યારે, કૃષ્ણરૂપ ધર્યું તે વારે. ૧
ખલરાજા હુતા સહુ જેહ, હણ્યા જુક્તિ કરીને તેહ;
એકવીસમો એ અવતાર, ધર્મ થાપવા ધાર્યો સાર. ૨
વળી વ્યાસનું ધારી રૂપ, થાપ્યો ધર્મ ત્રિભુવન ભૂપ;
મંત્ર વેદતણા સહુ કોય, હુતા ઋષિયોને પાઠે સોય. ૩
સહુ વ્યાસે લખીને લીધા, ભિન્ન ભાગ ચાર કરી દીધા;
ગૂઢ અર્થ ભરેલો વેદ, તેનો કોય ન સમજે ભેદ. ૪
ભિન્ન ભિન્ન અર્થ કરી સહુ, વેદ જ્ઞાન ગુંથાયું બહુ;
વ્યાસ રૂપે થયા અવિનાશી, જોવો વેદનો અર્થ તપાશી. ૫
સ્પષ્ટ અર્થ જણાવાને સાર, બ્રહ્મસૂત્ર રચ્યાં તેવાર;
બ્રહ્મસૂત્રથી બ્રહ્મનું જ્ઞાન, થાય જીવતે બ્રહ્મ સમાન. ૬
એક બ્રહ્મ ન માને જેહ, ગણ્યા પાખંડમાં સહુ તેહ;
બાવીસમો એ અવતાર, વ્યાસ રૂપ કર્યો નિર્ધાર. ૭
તેવીસમો બુદ્ધાવતાર, હવે તેનો વર્ણું વિચાર;
દાનવ શત્રુ દેવો તણા, વેદ ધર્મ આચરતા ઘણા. ૮
તેથી તે જીત્યા ના જાય, માટે હરિયે રચિયો ઉપાય;
વેદ ધર્મથી જો હોય ભ્રષ્ટ, લક્ષ્મી બલ પામે નષ્ટ. ૯
માટે ધારી બુદ્ધનો દેહ, વેદ નિંદા બોલ્યાછે તેહ;
નિંદાસુણતાં તજ્યો આચાર, તેથી પ્રકટ્યાછે મલિન વિચાર. ૧૦
બની નાસ્તિક નરકે ગયા, સજ્જનોને નડતા રહ્યા;
જે જે જન નાસ્તિક થાય, તેતો શત્રુથી માર્યો જાય. ૧૧

દોહા.

ઘોર કલીજુગ આવશે, જશે વેદનો ધર્મ;
અસુરે બુદ્ધિ સહુની થશે, કરશે ખોટાં કર્મ. ૧
વર્ણાવર્ણ મટી જશે, વિપ્ર અને ચંડાળ;
પિશાચ જેવા નર થશે, કઠણ થશે કળિકાળ. ૨
ત્યારે ઇશ્વર ધારશે, ચોવીસમો અવતાર;
કરશે હરિ કલ્કી થઈ, ધર્મ તણો ઉદ્ધાર. ૩
એ રીત્યે ભગવંતના, ચોવીશ અવતાર;
કીર્તન કરતાં તેહનું, નાસે પાપ અપાર. ૪
અણિમાદિક સહુ સિદ્ધિઓ, આજ્ઞાધીનજ હોય;
ઇશ્વરના અવતારનું, ચિન્હ જાણવું સોય. ૫
ધર્મ જ્ઞાન વૈરાગ દ્રઢ, ઐશ્વર્ય કીર્ત્તિ ઉદાર;
સિંધુ સુતા સેવા કરે, એ ઇશ્વર અવતાર. ૬
પૃથ્વી જલ અગ્ની વળી, વાયુ રવિ શશિ જેહ;
જેને વશ વરતે સહુ, તે ઇશ્વરનો દેહ. ૭
સર્વ લોકના મનતણો, જાણી જાય વિચાર;
ભૂત ભવિષ્ય સગળુ લહે, તે ઇશ્વર અવતાર. ૮
વગર ભણે સહુ વેદનો, કરી શકે ઉચ્ચાર;
તે નર નિશ્ચે જાણવો, ઇશ્વરનો અવતાર. ૯
ભાષાઓ સહુ દેશની, વિદ્યા કળા અપાર;
વગુશીએ જો આવડે, તે ઈશ્વર અવતાર. ૧૦
અપાર બુદ્ધિ અપાર બળ, અપાર સદ્ગુણ હોય;

ઇચ્છે તે આપે બને, ઇશ્વરના ગુણ શ્રોય. ૧૧

છપો.

ધુત્તા ધનને કાજ, ઘણાં પાખંડ કરેછે;
હું ઇશ્વર અવતાર, વિષ્ણુનો વેશ ધરેછે;
સજે ભલા શણગારે, હાર ફૂલોના ઘાલિ;
ધરી રાજનાં ચિન્હ, ભલો ભોળામાં મહાલે;
જગકર્ત્તા પ્રભુને તજી, વળી નામ બજાવે આપનું;
તે અપરાધી ઇશ્વરનો થઈ, ભોગ કરે ફળ પાપનું. ૧
સાધી જાદૂ જંત્ર, જીવને ભૂકી નાખે;
હું ઇશ્વર અવતાર, એમ આપે મુખ ભાખે;
હોય પિંડમાં રોગ, પરીક્ષા ન પડે તેની;
અંતરની વળી વાત, કળી નથી શકતો કેની;
કલપે જૂઠી વારતા, વળી ગપો હાંકે અતિઘણી;
જે તે જુક્તિ વડે કરી, શિષ્યનું સર્વસ્વ લે હણી. ૨
જોડી જૂઠી જુક્તિ, રચે પરચાની પોથી;
સાધી મેલા મંત્ર, ડરે નહિ જગમાં કોથી;
કહિં ધૂણાવે ભૂત, કહિં અગ્ની કર ઝાલે;
ગીત રાસનાં ગાય, નારિયો સંગે મહાલે;
જન એવા આ કલિ કાલમાં, પાખંડી સઘળે ફરે;
માને નહિ સદગ્રંથને, ધર્મ ભ્રષ્ટ સહુને કરે. ૩
કરે સમાધિ કપટ, ઝડપથી મેવા લાવે;
સહુને આપી પ્રસાદ, વળી પોતે પણ ચાવે;

ગયા હુતા વૈકુંઠ, વિષ્ણુ પાસેથી આવ્યા;
લીલાં જુવો લવિંગ, દેવ પાસેથી લાવ્યા;
નર એવાં કપટ કરી, ઘણાં ઠગી ખાય સંસારને;
જન કોય ચતુરે નર હોય, તે પામે તેના પારને. ૪
ધરી ભૂપનો વેશ, દેશને લુંટે જ્યારે;
દેશપતી ભૂપાળ, પછી પકડીને મારે;
એમ વિષ્ણુ અવતાર, કોય કપટી જન બણશે;
ઝાલી જમના દૂત, દંડથી તેને હણશે;
તે માટે બગવત તણી, ભક્તિ કરવી સારછે;
ધણી થઈ ફરે જગતનો, તે પાપી સરદાર છે. ૫
શુદ્ધ વેદનો ધર્મ, ખળે નાંખ્યોછે ડોળી;
કરવો જઈ સતસંગ, સંત જન સાચા ખોળી;
જોઈ ઉપરનો વેશ, લેશ વાહ્યાના જઈયે;
જ્ઞાની હોય ગુણવંત, તેહને સંગે રહિયે;
જે મોટા માહાનત થઈ, ફરે તે ખોટા જાણો સર્વથી;
તે છાનાં કુકર્મ આચરે, આપ બ્રહ્મના ગર્વથી. ૬
इतिश्री भक्तिभास्करे अवतार कथायां चतुर्दशों शु:।१४

अथ सत्संग माहिमा.

દોહા.

સંચિત જન્મ અનેકનાં, પુણ્ય પુરાણાં હોય;
ભક્ત મળે ભગવંતના, સંશય ન રહે કોય. ૧

વૃહતનારદીપુરાણમાં, નારદ કહેછે આપ;
ભક્ત જનોનાં સંગથી, ટળે ત્રિવિધ સંતાપ. ૨
કલ્પ વૃક્ષની છાંયથી, શીતળતા હોય જેમ;
ભક્તજનોનાં સંગથી, હોય શીતળતા તેમ. ૩
ભગવત જનના સંગથી, ઉપજે સુખના ભોગ;
એ આગળ સહુ અલ્પછે, સ્વર્ગાદિક સુખભોગ. ૪
જોતાં સગળા જીવને, દુખ સાગર સંસાર;
ભગવત જનના સંગથી, સહેજે પામે પાર. ૫
શીતળતા સમતા ઘણી, ગુણ જેના ગંભીર;
એવા જનના સંગથી, શીતળ હોય શરીર. ૬
દાવાનળ સંસારથી, તપતાં હોય શરીર;
ભક્ત મળે ભગવંતના, જેવું નિર્મલ નીર. ૭
સૂરજ નિજ કિરણે કરી, તિમિર હરેછે જેમ;
મનનું તિમિર ટાળવા, વચન ભક્તનાં તેમ. ૮
નિર્ભાગી નર નીચને, મળે નહિ સતસંગ;
મળે તોય રીસે બળે, ઢોર ન પલટે ઢંગ. ૯
સજ્જન કેરા સંગથી, વાધે ઘણો વિવેક;
મતના મળ જેથી વધે, તે દુર્જન છે છેક. ૧૦
મતના મળ બાઝ્યા પછી, વધે અહંતા રોગ;
જડ અભિમાની જીવને, નહિ બ્રહ્મસુખ ભોગ. ૧૧
ગંગાને આદ્યે ઘણાં, તીરથ આઠ કરોડ્ય;
લવ એક સજ્જન સંગની, કરી શકે નહિ હોડ્ય.૧૨

ગંગાતો પાતક હરે, ચંદ્ર હરેછે તાપ;
ભક્ત મળે ભગવંતના, હરે જન્મ સંતાપ. ૧૩

મનહર છંદ.

પાપને પ્રહારે વળી પુણ્યને વધારે,
ઘણો સુજસ વિસ્તારે એવો સાચો સતસંગ છે;
ઉપજે વિવેક જાણી ભજે બ્રહ્મ એક,
સાચી ધારે દઢ ટેક, આઠે પહોરમાં ઉમંગ છે;
ગ્રહે નિજ સાર તજે વિવિધ વિકાર,
કરે બ્રહ્મનો વિચાર ચઢે પ્રેમતણો રંગ છે;
છોટમ સંસાર તેને નડે ન લગાર
સુખે પામે ભવપાર એવી નૌકા એ અભંગ છે. ૧

છપય છંદ.

હીરો નાવે હાથ, મળે પથરાના ઢગલા;
મળે માનસે હંસ, બહુ સ્થલ બેઠા બગલા;
પારસ લેવા જાય, મળે આરસ બહુ ઠામે;
ઘણા ફરે ગજરાજ, કહિક મુક્તાફળ જામે;
જન ભેખ ધરી ભટકે ઘણા, પણ દાવાના દવમાં બળે;
કો શુદ્ધ સ્વરૂપાનંદજન, મહાપુણ્યે છોટમ મળે. ૧
ત્યાગી જડ અભિમાન, બ્રહ્મનિષ્ટા દઢધારી;
શીતળ મન અતિ શાંત, લોકને પાવનકારી;
શમદમ સાધન યુક્ત, મુક્ત મન નિર્મલ જેનું;
કેવલ ગગનાકાર, ત્રિગુણથી અળગું તેનું;

એવા જનના સંગથી, પાપ તાપ સગળા ટળે;
તે તીર્થોને તીરથ કરે, કહે છોટમ જો આવી મળે. ૨
તે નવિ કહિયે સંત, ભ્રાંતચિત જેનું ભમતું;
ધન હરવાને ધાય, કરે ત્યાં મનનું ગમતું;
તે નવિ કહિયે સંત, ક્લેશથી પીડે કાયા;
તે નવિ કહિયે સંત, તજે નહિ મમતા માયા;
જે જંત્ર મંત્ર જાદૂગરા, કપટ ક્રિમિયા જે કરે;
કહે છોટમ સંત ન જાણવા, જે પાખંડે પરનું હરે. ૩

ચોપાયા છંદ.

કપિલદેવ કહે માત સાંભળો, સંગ મળે જો સારો,
તે નર બ્રહ્માનંદ ભોગવે, મહિમા જાણે માહારો;
પછી કથા સહુ મારી તેના મનને મીઠી લાગે,
મોક્ષ મારગે થાય ચાલતો, ભજે મને અનુરાગે. ૧
પરથમ તો વિશ્વાસ ઉપજે, વળતી આરત જાગે,
પરાભક્તિ ઉપજેછે વળતી, બાહ્યક્રિયાઓ ત્યાગે;
ઘણા જન્મના પુણ્ય જોગથી, દેહ મનુષનો પામે,
ભક્તજનોનો સંગ મળ્યાથી, ભક્તિ માહરી જામે. ૨
અનેક ભવમાં ફરતાં ફરતાં, કૃપા બ્રહ્મની આવે,
ભક્તજનો પર તેના મનમાં, ભાવ ઘણો ઉપજાવે;
ભક્તોસંગે ભજે બ્રહ્મને, પ્રેમે મુક્તિ પામે,
જન્મ મરણની ટળે આપદા, ઠરે જઈ નિજ ઠામે. ૩
સાધન તો છે ઘણાં શાસ્ત્રમાં, નહિ કોઈ ભક્તિ જેવું,

પ્રભુ કહેછે મજને વશ કરવા, એકે ન મળે એવું;
વિભીષણાદિક રાક્ષસ જાતી, વાનર સુગ્રીવ જેવા,
કાગભુષંડી પંખી જાતી, ગીધ જટાયુ એવા. ૪
બલિ બાણાસુર પ્રલ્હાદાદિક, દાનવજાતી કહિયે,
જાંબુવાન રીંછની જાતી, પશુજાતી ગજ લહિયે;
ગણિકા કુબ્જા શબરી ભીલડી, ગોપ ગોપની નારી,
યજ્ઞપત્નિયો પણ સત સંગે, થયાં મોક્ષ અધિકારી. ૫
ઊંચ નીચ ને નાત્ય જાત્યનો, નિયમ નથી કાંઈ એવો,
પ્રભુને ભજતાં પ્રભુને પામે, થાય આપના જેવો;
તે માટે સતસંગ કરીને, સદા બ્રહ્મને ભજિયે,
દામ ચામના લોભી લંપટ, તેની સંગતિ તજિયે. ૬
બગએડાળવૃત્તિયોવાળા, દીસે સજ્જન જેવા,
વેદવિરૂદ્ધ વદે બહુ વાતો, તરત ત્યાગવા તેવા;
સૃષ્ટિતણા કરતારે સગળા, નિયમો બાંધ્યા જેવા;
તે નિયમોથી અવળા ચાલે, તજવા સઘળા તેવા.૭

કુંડળિયા છંદ.

સંગે રહિયે સંતને, જે સદ્ગુણ આગાર;
સારાં વચનો સાંભળી, મનના મટે વિકાર;
મનના મટે વિકાર, સાર સમજ્યામાં આવે;
બંધન વાળાં કર્મ, તરત તે સંત તજાવે;
છોટમ ભક્તિ જ્ઞાન, ધર્મ વળિ તેનો ગ્રહિયે;
હોય ગુણના આગાર, સંતને સંગે રહિયે. ૧

સજ્જન સંગે જાણિયે, વિશ્વપારની વાત;
જેથી સગળું ઉપજે, તે લહિયે સાક્ષાત;
તે લહિયે સાક્ષાત, સર્વ જેમાં ક્ષય પામે;
ત્વંપદ તત્પદ લક્ષ્ય, લહિ ઠરિયે તે ઠામે;
છોટમ નિપજે ભક્ત, એમ સમજે નિજ અંગે;
વિશ્વપારની વાત, જાણિયે સજ્જન સંગે. ૨

દોહા.

શાસ્ત્રે સાધુ શબ્દનો, અર્થ કહ્યોછે એહ;
સારાં લક્ષણ નર વિષે, સાધુ કહિયે તેહ. ૧
સુજન આર્ય ને સભ્યજન, એછે એનાં નાંમ;
સારા ગુણ તેમાં લહી, સજ્જન કહે તમામ. ૨
સાચો સન્યાસી વળી, તે સાધુ કહેવાય;
ઉત્તમ લક્ષણ એહનાં, આચારે લેહેવાય. ૩
સન્યાસી સાધુ યતી, ભિક્ષુક એના નામ;
મહાવ્રતધારી તે વળી, જિતે શત્રુ તમામ. ૪
ખટશત્રુ જીત્યા વિના, સાધુ કહ્યો ન જાય;
મનોવિકાર મટે નહિ,તો ક્યમ સિદ્ધિ થાય. ૫
ત્યાગ કહ્યો નથી શૂદ્રને, શૂદ્ર સદાછે દાસ;
ભેખ ધરી ત્યાગી બને, તેનો શો વિશ્વાસ. ૬
ભેખ ધરે તો શું થયું, ભેખે સાધુ ન હોય;
સદાચરણને સત્ય વ્રત, સાધુ કહિયે સોય. ૭

ગીતિ છંદ.

વડલા જટા વધારે, પતંગ કાયા પાવકમાં બાળે;
ઊંચું ઊટ જુવેછે, વાગુળ્ય વળગી નીચું ત્યો ન્યાળે. ૧
ધ્યાન ધરેછે બગલા, મીન સદા રહે નીર વિષે ન્હાતા;
રામ રામ શુક કહેછે, વાનર જીવે ફળ પત્રો ખાતાં. ૨
ગર્દભ ભસ્મ લગાવે, બકરા મોટી રાખેછે ડાઢી;
ગાડર મુંડ મુંડાવે, ભીલ વસેછે જંગલ કે ઝાડી. ૩
વાઘ ગુફામાં વસિયા, મોર માનની ત્યાગ કરી રહેછે;
એવા સગળા ત્યાગી, કોણ મોક્ષમાં ગયા સંત કહેછે. ૪
જેમાં લક્ષણ સારાં, વેદવિષે તો તે સાધુ કહેછે:
પાર વિના પાખંડી, જગત ધૂતવા ભેખ ધરી લેછે. ૫
લક્ષણ સગળાં સારાં, લક્ષ્ય સચ્ચિદાનંદ તણો જેને;
સાધ્ય ચિત્ત હોય જેનું, સાધુ અથવા સંત કહે તેને. ૬

ચોપાયા છંદ.

નિત્યાનિત્ય વિવેક નિરંતર, લક્ષણ પહેલું એછે,
બાહ્યાભ્યંતર પવિત્ર રહેવું, સાધુ સાચા તેછે;
સંગીમાં પોતાના સરખા, સગળા સદગુણ આવે,
પારસમણિનો ગુણછે તેમાં, પરસે ગુણ પલટાવે.૧
શાસ્ત્રતણી મરજાદા મુંકી, વધતુ વેણ ન બોલે,
મરજાદા મુંકી બોલે, તે, જંગલ જટને તોલે;
નીતિ રીતિ સર્વ શીખવી, સંગી જીવ સુધારે;
લક્ષ્ય તથા લક્ષણ આપીને,ત્રિગુણ બંધથી તારે.૨

પ્રથમ શુદ્ધ વૈરાગ્ય હોય, તો તેજ બને સન્યાસી,
વિષ જેવા વિષયોને માને, રહે એકાંત નિવાસી;
દંડ કમંડળ કોપીન કંથા, એથી અધિક ન રાખે,
ભિક્ષા માગી ભોજન કરવું, એક બ્રહ્મ સત ભાખે. ૩
દૃષ્ટપદારથ મિથ્યા માની છુટી સહુ આસક્તી,
પ્રણવજાપ પલમાત્ર ન ભૂલે, એ અખંડ અનુરક્તી;
મઠ મંદિર બાંધી નથી રહેતા, આશ્રય ન કરે કેનો,
લોક હિતારથ વિચરે સગળે, ત્યાગજ શોભે તેનો. ૪
કનક કામિની સ્પર્શ કરે નહિ, સદા બ્રહ્મરસ ભોગી,
જગત જીવને પાવન કરવા, વિચરે એવા યોગી;
ગંગાપ્રત્યે કહે ભગીરથ, વચન સાંભળો મારાં,
શાંત સાધુ જે છે સન્યાસી, પાપ હરી લે તારાં. ૫
એ બ્રહ્મિષ્ટા ત્રિલોક પાવન, એવા ગુણ છે એમાં,
જેના ઉરમાં વિષ્ણુ વસેછે, પાપ હરેછે તેમાં;
જે બ્રહ્માંડ બધાનાં પાતક, એક પલકમાં બાળે,
પરબ્રહ્મનો પંથ બતાવી, ત્રિવિધ તાપને ટાળે. ૬
પદ્મપુરાણે શિવે કહ્યું છે, ભક્ત બ્રહ્મના એવા,
પૃથ્વીપર પાતક હણનારા, દીસે અગ્નિ જેવા;
ચંદ્ર નિર્મલો દીસે જેવો, વાદળ અળગું ટળતાં,
જીવ પાપથી થાય નિરાળો, ભક્ત બ્રહ્મના મળતાં. ૭

દોહા.

સૂક્ષમથી સૂક્ષમ ઘણું, રૂપ પરાનું જેહ;

જાણે તેને હંસજન, લક્ષણ બીજુ એહ.
વૃક્ષતણા એક બીજમાં, વૃક્ષ રહ્યું છે જેમ;
પ્રાણિમાત્રના પ્રાણમાં, પરાશક્તિ છે તેમ. ૨
પરાપાર કાંઈ પેચછે, જ્યાંથી આવે સેર;
સ્વર અક્ષર રૂપે કરે, એજ પરાની પેર. ૩
પરાપાર પરબ્રહ્મ છે, લાગી તે શું પ્રીત્ય;
એક પલકના વીસરે, પરાભક્તિ એ રીત્ય. ૪
પરાભક્તિથી થાયછે, પ્રભુ સાથે સંજોગ;
અથાહ આનંદ તેહનો, ભક્ત ભોગવે ભોગ. ૫
રોમ રોમ પિહુને રટે, સમરે શ્વાસો શ્વાસ;
અષ્ટ પહોર આપે રમે, પ્રેમ સનેહી પાસ. ૬

મનહર છંદ.

ભૂમીવિષે રચેલા છે જેટલા રજોના કણ
તેટલી તો જીવ જાતી કરી કરતારે છે,
જીવ જાતી માહે કોય શ્રેષ્ટ છે મનુષ જાતી
મનુષમાં કોય કોય નિજ શ્રેય ધારેછે;
શ્રેય ધારનાર માંહે માનવી મુમુક્ષ કોય,
મુમુક્ષુ કોટીમાં કોય તત્વનો વિચારે છે;
તત્વના વિચારનાર કોય કોય બને સિદ્ધ,
છેટમ સિદ્ધોમાં કોય બ્રહ્મને વિચારે છે. ૧
તપીથી અધિક યોગી જ્ઞાનીથી અધિક યોગી,
કર્મીથી અધિક યોગી ગીતામાંહિ ગાયછે;

તે માટે તું યોગી થાને અર્જુનને કહે કૃષ્ણ,
યોગીથકી ભક્ત મારો શ્રેષ્ટમાં ગણાય છે;
કારણ છે તેનું એક જેમાં છે વડો વિવેક,
સરવસ સોંપી મને આપે ન્યારો થાયછે;
સર્વથકી ન્યારો થઈ મજ સાથે બાંધે નેહ,
મારી તુલ્યતાએ આવી મજમાં સમાય છે. ૨

કુંડળિયા છંદ.

દીન ઉપર કરવી દયા, ત્રીજું લક્ષણ તેહ;
જોગીને જનકે કહ્યું, તીર્થરૂપ તમ દેહ;
તીર્થરૂપ તમદેહ, તીર્થને તીરથ કરતા,
ઉરધારી અવિનાશ, ફરેછે સગળે ફરતાં;
તમને મળતાં સહજ, સંસૃતી સરિતા તરવી,
ત્રીજું લક્ષણ તેહ, દયા દીન ઉપર કરવી. ૧
વસુદેવે વાણી કહી, નારદ પ્રત્યે એહ,
ભવસાગરથી તારવા, નાવ રૂપ છે જેહ;
નાવ રૂપછે જેહ, બ્રહ્મનિષ્ટા જે સાધુ,
તારે તતક્ષણ તેહ, વિશ્વ જો વળગે બાધુ;
છોટમ આણી સ્નેહ, સંતને જે જન સેવે;
નારદ પ્રત્યે એમ, કહી વાણી વસુદેવે. ૨
ચોથું લક્ષણ ચતુર્ભુજ, કહે ભાગવત માંય;
એકાંતિક જન માહરા, મુખે ન માગે કાંય;
મુખે ન માગે કાંય, લોક ચઉદની રીદ્ધી;

વળી ન માગે મોક્ષ, યોગ અણિમાદિકસિદ્ધી;
કહે છોટમ લહે એક, ભક્તિવિન સરવે થોથું;
કહે ભાગવત માંહિ, ભક્તનું લક્ષણ ચોથું. ૩
મારા જન માગે નહિ, એમ કહે હરિરાય;
પરમેષ્ટીપદ જો મળે, તે ચિતમાં નવિ ચાહાય;
તે ચિતમાં નવિ ચાહાય, સાર્વભૌમાદિક એવું;
ચતુર્વર્ગમાં કાંય, કશું આપ્યું નવિ લેવું;
છોટમ ભગવત ચરણ, પરમ તે લાગે પ્યારા;
એમ કહે હરિરાય, નહિ માગે જન મારા. ૪
માગે જે ભક્તીકરી, તેતો ભક્ત મજૂર;
સેવકની સ્વામી વિષે, પ્રીતિ ન રહે ઉર;
પ્રીતિ ન રહે ઉર, મૂલ જો માગી લીધું;
સેવાનું ફળ મળ્યું, પછી શું અદકું કીધું;
છોટમ શાણા સંત, સર્વ સુખ તેમાં ત્યાગે;
તેતો ભક્ત મજૂર, કરી ભક્તી ફળ માગે. ૫
વૈભવ સારો વિશ્વનો, કરે એક મર કોય;
એક પલક હરિ ભક્તીની, સમતા નાવે સોય;
સમતા નાવે સોય, સિદ્ધિયો સગળી એવી;
અવિનાશીની તુલ્ય, આવશે નાશી કેવી;
છોટમ સગળું તુચ્છ, બ્રહ્મ એક જેને પ્યારો;
નાવે ભક્તી તુલ્ય, વિશ્વનો વૈભવ સારો. ૬
વશ કરનારાં જીવને, જડી મંત્ર કે જંત્ર;

ભક્તિ પ્રભુને વશ કરે, જેછે સદા સ્વતંત્ર;
જેછે સદા સ્વતંત્ર, ભક્તને આધીન રેહેછે;
પડે કદાપી કષ્ટ, તરત તે દૂર કરેછે;
છોટમ એથી કોણ, પદારથ બીજાં સારાં;
જડી મંત્ર કે જંત્ર, જીવને વશ કરનારાં. ૬
ભક્તિથી મોટું નહિ, જગમાં બીજું કોય;
કર્ત્તા અગણિત અંડનો, ભક્તતણે વશ હોય;
ભક્તતણે વશ હોય, સર્વ તે કામ કરેછે;
ભક્તકૃપાથી જીવ, સર્વ સંસાર તરેછે;
છોટમ ભક્તી વિના, અન્યછે સગળું ખોટું;
જગમાં બીજું કોય, નહિ ભક્તિથી મોટું. ૮
ભગવતની સેવા વિના, ભક્ત ન માગે કાંય;
એકાદશ ઈંદ્રિયં સહુ, વરતે સેવા માંય;
વરતે સેવા માંય, બાહ્યને ભીતર ધારે;
અંતરંગ બહિરંગ, સેવના ઉભય પ્રકારે;
છોટમ સાચા ભક્ત, અહોનિશ વરતે એવા;
ભક્ત ન માને કાંય, વિના ભગવતની સેવા. ૯
પાવન લક્ષણ પાંચમું, શુચિતા છે સર્વાંગ;
વસે ભક્તના દેહમાં, ગયા ગોમતી ગંગ;
ગયા ગોમતી ગંગ, સંગ હરિજનનો કરતાં;
પાપ હરે તતકાળ, તેમ નહિ તીરથ કરતાં;
છોટમ જન ઉરમાંય, વસે પ્રભુ જગસેભાવન;

છે શુચિતા સર્વાંગ, પાંચમું લક્ષણ પાવન. ૧૦
અગ્ની સૂરજ ચંદ્રમા, નભ પૃથ્વી મન વાય;
એવા દેવ ઉપાસતાં, પાપ વિલંબે જાય;
પાપ વિલંબે જાય, તરત સતસંગતિ ટાળે;
મુંકી એવું મૂળ, મૂઢ જન વળગે ડાળે;
કહે છોટમ સતસંગ, કરે નહિ જીવ કૃતઘ્ની;
જેવાં ટાળે પાપ, ચંદ્રમા સૂરજ અગ્ની. ૧૧
છઠું લક્ષણ સંતનું, ગ્રંથ ભાગવત ગાય;
ભક્ત હોય ભગવંતના, કર્મે ના લેપાય;
કર્મે ના લેપાય, કમલ જળ મધ્યે જેવું;
લેપે નહી લગાર, ભક્તને ભવજલ તેવું;
છોટમ સગળે ઠામ, કરે પ્રભુ જનનું રક્ષણ;
ગ્રંથ ભાગવત ગાય, સંતનું છઠું લક્ષણ. ૧૨
સુખ લક્ષણ છે સાતમું, તેના ભોગી ભક્ત,
બાકી દુખ દરિયાવમાં, છે બુડેલું જક્ત;
છે બુડેલું જક્ત, પાપમય બ્રહ્મવિજોગે,
હરીના જન હરિમાંય, મગન બ્રહ્માનંદ ભોગે;
છોટમ બ્રહ્મ પ્રસાદ, ભક્ત કરનારા ભક્ષણ.
તેને ભોગી તેહ, સાતમું છે સુખ લક્ષણ. ૧૩
વધતા વલ્લભ ભક્ત છે, નહિ કોય તેહ સમાન;
પાયું અર્જુનને જુવો, ગીતા અમૃતપાન,
ગીતા અમતપાન, ઘણો પ્રિય પોતે જાણી;

પાપ થઈ જશે માપ, વિભુ એમ બોલ્યા વાણી,
દરસાવ્યું નિજ રૂપ, દેવમુનિયોને દુર્લભ;
છોટમ સહુથી એમ, ભક્ત છે વધતા વલ્લભ. ૧૪
ઉત્તમ લક્ષણ આઠમું, વશ કરવા વિશ્વેશ,
મહા મોહથી જીવને, તારે દઈ ઉપદેશ;
તારે દઈ ઉપદેશ, સર્વ ભ્રમ દૂર કરાવે,
દેખાડે રજ્જુ જેમ, એમ આત્મા દરસાવે;
છોટમ વાદલ જાય, તપન દેખાય તતક્ષણ,
વશ થઈ રહે વિશ્વેશ, આઠમું ઉત્તમ લક્ષણ. ૧૫
નવમો ગુણ નિશ્ચે કરી, જનકે કહ્યું જરૂર,
ભગવત જનને ભેઠિયે, પ્રેમધરી ભરપૂર;
પ્રેમધરી ભરપૂર, મનુજ તનુ દુર્લભ જાણી,
તેમાં દુર્લભ ભક્ત મળે, મહા પુણ્યે પ્રાણી;
છોટમ ભેઠે સંત જન્મ હોય છેલો ભવમો,
જનકે કહ્યું જરૂર, કરી નિશ્ચે ગુણ નવમો. ૧૬
નવગુણવાળા નરે મળે, કરવું ન પડે કાંય,
જપ તપ તીરથ ત્યાગવ્રત, સઘળું સેવામાંય;
સઘળું સેવા માંય, પતિવ્રતાપત્ની જેવી,
પામે સિદ્ધિ સમસ્ત, એમજન પ્રભુના સેવી;
છોટમ જો નવિ હોય, ભાલ તિલક કે માળા,
ભજિયે આણી ભાવ, હોય નર નવ ગુણવાળા. ૧૭
સતસંગે સુધરી ગયા, આગળ પુરૂષ અનેક,

સ્વારથ પરમારથ બહી, વિદ્યા વિનય વિવેક;
વિદ્યા વિનય વિવેક, ભાવભક્તિ દ્રઢધારી,
અંતે પામ્યા મોક્ષ, ભિન્ન પરબ્રહ્મ વિચારી;
છોટમ શ્રેય ન હોય, જીવને ક્ષય કુસંગે,
આગળ પુરૂષ અનેક, ગયા સુધરી સતસંગે. ૧૮
પાણીમાં પથરો રહે, ભીતરના ભેદાય,
ખળ આવે સતસંગમાં, ખળતા મળના જાય;
ખળતા મળના જાય, રહે એવા ને એવા,
ગંગાકાંઠે જૈન, રહે ગંધાતા તેવા;
છોટમ મનનો ભાવ, જાય જાણ્યો વાણીમાં,
ભીતર ના ભેદાય, રહે પથરો પાણીમાં. ૧૯

મનહર છંદ.

ખલજનતણું મન જાણવું ગહન વન,
અવિદ્યા અનીતિ ઘોર કંટકનાં ઝાડ છે;
તૃષ્ણા છે વિશાળનદ જૂઠને પ્રપંચ હદ,
અદેખાઈ છે કુખદ પાપરૂપી પાઠ છે;
ચોરી જારી વરૂ વાઘ, દુષ્ટતા ઉલૂક કાગ,
નિંદા ચાડી નિર્લજતા, ઘણા ભીલ ધાઢ છે;
છોટમ એવાઓ સંગ, કરે ધર્મ કર્મ ભંગ,
નરને બુડાવનાર, કુસંગતિ ખાડ છે. ૧
સર્પ ક્રૂર ખલ ક્રૂર કહેવાય જગત માંહિ,
ખલ થકી સર્પ કાંય ગુણેકરી સારો છે;

જંત્ર મંત્ર જડી વડે, સર્પ ક્રૂર થાયે સાધ્ય,
ખલ નાવે મંત્રે સાધ્ય એવો એ નકારો છે;
સાધવા નિજસ્વારથ મીઠું મીઠું બોલે મુખ,
વિશ્વાસ જો રાખે તેને દગો કરનારો છે;
છોટમ એ સાધુ જેવો રાખે ખલ ઠાઠ માઠ,
સંગ કરનારને તો ભયતણો ભારો છે.

દોહા.

સાધુ વેશ રાવણે, કર્યું જાનકી હરણ;
કાલનેમિ હનુમંતને, છળતાં પામ્યો મરણ. ૧
બાનું દેખી ભકતનું, જન રાખે વિશ્વાસ;
ખળ ખોટાને સેવતાં, નિશ્ચય હોય નિરાશ. ૨

इतिश्री भक्तिभास्करे सतसंग निरूपणे पंचदशो गुः॥

अथ भक्तरीति.

કુંડળિયા છંદ.

હરિનાજન હરિને જુવે, ત્રણ ગુણથી ભિન્ન,
માયાના ગુણ જૂજવા, ઉત્તમ મધ્યમ હીન;
ઉત્તમ મધ્યમ હીન, દેહ તો થયા વિકારી,
કરિ ગુણકર્મવિભાગ, સૃષ્ટિ સઘળી વિસ્તારી;
છોટમ જળથી દૂધ, હંસલે અલગ કરીને,
માયાગુણથી ભિન્ન, જુવે હરિના જન હરિને. ૧
જાણે હરિજન જગતને, જગકર્તા નોભાગ,

તરે તરેના તરૂતણો, જાણે કરી વિભાગ;
જાણે કરી વિભાગ, કોય કટુ કંટક ઝેરી,
મીઠા મોળા કોય, વાસના કોઈની ઘેરી;
છોટમ રાગ દ્વૈષ, એમ સમજી નવ આણે,
જગકર્ત્તાનો બાગ, જગતને હરિજન જાણે. ૨
દુનિયાં વાડી દેવની, દુર્જન કરે અનાડ,
ચાખે ફૂળ આપ્યાવિના, જડથી કાપે ઝાડ;
જડથી કાપે ઝાડ, રખોપિ તેને ઝાલે,
મારે ઝાઝો માર, કેદ કોઠામાં ઘાલે;
કહે છોટમ જો બાગ, બગાડે કોય અનાડી,
પામે દુઃખ અપાર, દેવની દુનિયાં વાડી. ૩
સજ્જન વાડી સાચવે, પ્રીત્યે પાણી પાય,
ફાલ્યાં દેખી ફૂલ ફળ, લેવાના લલચાય;
લેવાના લલચાય, ધણીનું સઘળું ધારે,
રીઝે જગનો રાય, અમિતફળ આપે ત્યારે;
છોટમ સૃષ્ટીમાત્ર, જાણવી સ્થિરચર ઝાડી,
પાળે આણી પ્રેમ, સાચવે સજ્જન વાડી. ૪
સુખનો દાતા સર્વને, સાધુ કહિયે સાર,
પરમારથને કારણે, લીધો છે અવતાર;
લીધો છે અવતાર, કષ્ટ સર્વેનાં કાપે,
દેઈ સારો ઉપદેશ, પરમ પદમાં લેઈ થાપે;
છોટમ વેદપુરાણ, સદા તેના જસ ગાતા,

સાધુ કહિયે સાર, સર્વને સુખનો દાતા. ૫
જુઠું બોલે જીભથી, તે નર થાય *વિંગીત,
સત્ય ન્યાયથી બોલવું, એજ સંતની રીત;
એજ સંતની રીત, કરે નહિ નિંદા ચાડી,
ધરી સંતનો વેશ, અસતતો બકે અનાડી;
કહે છોટમ જગમાંહિ, જીવ તે પશુને તોલે,
તે નર થાય વિંગીત, જીભથી જુઠું બોલે. ૬

છપય છંદ.

જાડો છે જડ દેહ, કેમ કરી બોલે વાણી;
કર્ત્તાએ તે માટ, દેવ થાપ્યાછે જાણી;
બ્રહ્મ અક્ષરા તીત, ત્યાં થકી અક્ષર આવે;
પ્રાણ વાયુની માંહિ, શક્તિ સંયોગ મેળાવે;
પછી નાભીમાં વિષ્ણુ, મળે ઘાટ હૃદે બ્રહ્મા ઘડે;
જેવો આશય મન તણો, તેવી વાણી ઉમડે. ૧
રૂદ્ર દેવછે કંઠ, વરૂણ જિંહાએ વલગા;
મુખમાં અગ્ની દેવ, કરેછે અક્ષર અલગા;
સદ્યોજાતા આદ્ય, પ્રાણના દેવ કહ્યાછે;
ચંદ્ર સૂર્ય બે પાસ, નાડિયો માંહિ રહ્યાછે;
વળી ગંગા જમુના સરસ્વતી, તે શ્વાસા મધ્યે ધારછે:
કહે છોટમ સગળા દેવથી, વાણીનો ઉચ્ચાર છે. ૨

---

*નિંદિત.

દેવોના બળવડે, જીવ બોલેછે વાણી;
દુષ્ટવચન ઉચ્ચાર, કરે તે પામર પ્રાણી;
અસત્ય કે અન્યાય, કરે પરનિંદા જ્યારે;
પરને પીડા થાય, વચન એવાં ઉચ્ચારે;
પાપ ઘણાં વાણી વડે, કરતાં નરકે જાયછે;
દંડ સહે જમદૂતનો, પછી દેહ વૃક્ષનો થાયછે. ૩
વાણીમાં છે ઝેર, વેર વાણી ઉપજાવે;
વાણીથી હોય મોક્ષ, વાણી બંધનમાં લાવે;
વાણીથી હોય લાભ, થાય વાણીથી હાણી;
વાણીથી બુડાય, તરે વાણીથી પ્રાણી;
તે માટે હરિભક્તને, વાણી સર્વ સુધારવી;
જેથી રીઝે જગપતી, એ વાણી ઉચ્ચારવી. ૪
વાણી કેરા દેવ, જૂઠયથી કોપે જ્યારે;
અક્ષર કેરાં બીજ, દગ્ધ કરી દેછે ત્યારે;
જપતાં મંત્ર કરોડ્ય, ફળે નહિ કિંચિત તેને;
ધરે સંતનો વેશ, ભક્તિ ના ઉપજે એને;
તે માટે નર દેહમાં, વાણી સારી સાધિયે;
કૂડ કપટ છલ પરહરી, એક બ્રહ્મ આરાધિયે. ૫

મનહર છંદ.

વાણી અને પાણી વિષે નભમાં નથી વિકાર,
વપુને વસુધા સંગે, વિવિધ વિકારછે;
કોય ગંગાજળ કોય કહેવાય કરમ નાશા,

કોય મિષ્ટ મોળાં કડુ કોય જળ ખારછે;
કોય વાણી કીર હંસ કોકિલા મયૂર જેવી,
કોય ખર ઉલુકની ભાષા ભયંકારછે.
છોટમ વિચિત્ર ભેદ દીસે વાણી પાણી માંહિ;
કોય છે અસાર અતિ કોય અતિસાર છે. ૧

છપય છંદ.

દ્રષ્ટીએજ પવિત્ર, જોઈ જોઈ જુગતે ચાલે,
પાણી હોય પવિત્ર, વસ્ત્રથી જો તે ગાળે;
વાણી એજ પવિત્ર, સત્ય સગળે ઉચ્ચારે;
મનતો તેજ પવિત્ર નિરંતર બ્રહ્મ વિચારે;
એમ બાહ્ય ભિંતર વિષે, રહે પવિત્ર હરિજન સદા;
કહે છોટમ જન ભગવંતના, પાપકર્મ ન કરે કદા. ૧
જ્ઞાનઅગ્નિ ઘટમાંહિ, જ્યોતિ પ્રકટી હોય જેને;
હોય કર્મના એધ, ભસ્મ કરી દેછે તેને;
સંચિતને ક્રિયમાણ, જ્ઞાન ઉપજતાં બળશે;
પરાલબ્ધ છે જેહ, ભોગવ્યા પૂઠે ટળશે;
એમ કર્મ હરિજનતણાં, જ્ઞાન થકી બળી જાયછે;
કહે છોટમ દેહ ગયા પછી, પ્રભુના ભેળા થાયછે. ૨
સત્ય તિલક નિજ ભાળ, માળ અનુરાગ અચળની;
છાપ ખરો વિશ્વાસ, ત્યાગ તે ગોષ્ટિ ખળની;
તત્વજ્ઞાન સિર ટોપ, શીલ શૃંગાર સોહાવે;
દીર્ઘ દ્રષ્ટિ કરદંડ, મોહ મદ શ્વાન નસાવે;

પરોપકાર પુસ્તક પઢે, દયા દક્ષતા સારછે;
કહે છોટમ સાચા સંતનો, બ્રહ્મભિખ્ય નિરધારછે. ૩

મનહર છંદ.

બ્રહ્મવિદ્યા મહાવિદ્યા પવિત્રને પાપહારી,
સદાય છે સુખરૂપ ભકત જન ભોગીછે;
ભક્તિ વિના દમે દેહ આનંદ ન પામે તેહ,
સિદ્ધિયોની લાલચમાં લપટાયા જોગીછે;
સિદ્ધિયોછે માયારૂપ કળે જઈ મોહકૂપ,
જેની આશે જન્મ ખુવે જોગી એવા રોગીછે;
છોટમ શ્રીહરિ સાથે સાચો નથી સ્નેહ જેને,
જોગી નામ ધરે પણ સદાય વિજોગી છે. ૧
પ્રભુનો વિજોગ રોગ જિહાં લગી જીવનેછે,
તિહાં લગી તાપ પાપ વિવિધ સંતાપછે;
દેહને ગણેછે આપ જપે અન્યદેવ જાપ,
માગે સુખ માયાતણું એવોજ આલાપછે;
સત્યને અસત્યનો વિવેક તો ન આવે ઉર,
દૂર દૂર કહે કોય જગતનો બાપછે;
છોટમ સાક્ષાતકાર જાણે ન નિજસ્વરૂપ,
તિહાં લગી જૂદા જૂદા થાપે પ્રભુ થાપ છે. ૨

इतिश्री भक्तिभास्करे भक्तरीति निरूपणे षोडशो गुः ॥

अथ भक्तमाहिमा.

દોહા.

મહિમા ભગવત ભક્તનો, જાણી દેવ મહેશ;
મહામંગલ દાયક થયા, સહિત અમંગલ વેશ. ૧
જે મુખ હરિકીર્તન કથા, હરિ હરિ રટણ હમેશ;
તે શિરની માળા કરી, કંઠે ધરે ઉમેશ. ૨

છપય છંદ.

એક સમે શિવરાય, સંગ લેઈ દક્ષકુમારી;
નંદી વાહન યુક્ત, વિચરતા અવની સારી;
જાતાં મારગ માંહિ, ગામ એક ઉજડ આવ્યું;
દેખી તેણે ઠામ, શંકરે શીશ નમાવ્યું;
ત્યાંથી આગળ ચાલતાં, સ્થળ બીજું આવ્યું સહી;
પ્રણામ કીધો શંકરે, એ સ્થાનક ઉભારહી. ૧
સતી કહે શિવરાય, તમે છો અંતરજામી;
ઉજડ વસ્તી માંહિ, નમોછો કેને સ્વામી;
વળતી કહે શિવ વાત, સાંભળી સંશય વામે;
ભક્ત થયોતો એક, ભલો એ ઉજડ ઠામે;
વળી થાવાનો છે ભલો, આ વસ્તીવાળા ગામમાં;
માટે હું તેને નમ્યો, મહાપવિત્ર બેહુ ઠામમાં. ૨
સતી કહે મહાદેવ, દેવમાં મોટા કહાવો;
નમો ભક્ત તે ઠામ, અધિક શો મહિમા આવો;

સંશય મુજને થાય, હરો હાવે વૃષકેતુ;
કેમ અધિકછે ભક્ત, કહી સમજાવો હેતુ;
વળતો શંકર બોલીયા, દેવિ સત્ય તજને કહું;
ભક્ત તણે વશ હરીરહે, તે માટે મહિમા બહુ. ૩
અંબરિષ નામે રાય, ભક્ત ભગવનનો કહાવે;
અભયા કેરૂં વ્રત, ભૂપ તે કરતો ભાવે;
દુર્વાસા મુનિરાય, જઈ તેને દુઃખ દીધું;
ચક્રસુદર્શન તરત, પ્રભુએ પુઠળ કીધું;
ત્રાહિ ત્રાહિ પોકરતા તે, ચૌદ ભુવન માંહે ફર્યા;
અંબરિષ શરણે આવિયા, તો જીવેથી ઉગર્યા. ૪
મહારૂદ્ર અવતાર, હુતા પોતે દુરવાસા;
કર્યો ભક્તનો દ્રોહ, તજી જીવ્યાની આશા;
ચક્રતણા ભયથકી, કોય પણ ન શક્યું રાખી;
હુંછું ભક્તાધીન, વિષ્ણુએ વાણી ભાખી;
માટે મહિમા ભક્તનો, દેવથકી પણ છે ઘણો;
તેથી સગળે હું નમું, જ્યાં જ્યાં જન હોય હરિતણો. ૫
પરમભક્ત પ્રલ્હાદ, વળી નારદજી કહિયે;
પરાશર પુંડરીક, વ્યાસને અંબરિષ લહિયે;
શુક શૌનકને ભીષ્મ, વળી રૂક્માંગદ જાણું;
અર્જુન તથા વસિષ્ટ, વિભીષણ ભક્ત પ્રમાણું;
વળી ધ્રુવજી ને ચંદ્રહાસજી, ભક્ત ભલા જગમાં થયા;
અપાર ભવ સાગર થકી, તે અનેક જીવ તારી ગયા. ૬

પૂરા પ્રભુના ભક્ત, જન્મ જે કુળમાં ધારે;
સાતગોત્ર તેતણાં, તરત ભવજળથી તારે;
પિતાતણાં પચવીસ, વીસ માતુલનાં કહિયે;
ફોઈ માશીનાં વીસ, બહેનનાં વીશજ લહિયે;
વળી સસરાને દુહિતાતણી, પંદર પેઢી ઉધરે;
જન્મે જન જગદીશના, તે કુળ સગળાં પાવન કરે. ૭
જંગમતીરથ ભક્ત, જગતને પાવનકારી;
ગંગા નિર્મળ જ્ઞાન, જોગ જમુનાં મળહારી;
ગિરા બ્રહ્મગુણ ગાન, તત્વવિચાર ત્રિવેણી;
પ્રેમભક્તિ સુપ્રયાગ, સકલ સદ્ગુણની શ્રેણી;
પંચકાશી નિજ પિંડમાં, વિશ્વેશ્વર વાસો કરે;
કોટ છોટમ પદરજ પરસતાં, પાપ તાપ સગળા હરે. ૮
શાંડિલને કહે વ્યાસ, પરાભક્તિ કહી જેવી;
સહજ સમાધિ સદાય, રહે જ્ઞાનીને તેવી;
વૃત્તિ બ્રહ્માકાર, કરી વિચરે તે જ્ઞાની;
નામ રૂપ ઓંકાર, ભક્ત સગળું લે માની;
તે મુક્તરૂપ સંસારમાં, એવા નરને જાણિયે;
ગ્રંથ ભણી બકના કરે, તે દાંભિકજન પરમાણિયે. ૯
બ્રહ્મવારતા માંહિ, કુશળ તો દીસે સારા;
વૃત્તિ વિષયાકાર, રહે તે નીચ નકારા;
સેવા કરવા સોય, સુંદરી આવે સારી;
એક બ્રહ્મ કહી મૂઢ, રમે તે સંગે જારી;
એ અજ્ઞાની જાણવા, કેવળ કળિનું રૂપ છે;

વિષયવાસના જે તજે, જ્ઞાની એજ અનૂપ છે. ૧૦
આદિત્યમાં અંધકાર, કોય કાળે હોય જ્યારે;
જ્ઞાનીકેરૂં ચિત્ત, વિષયમાં ભટકે ત્યારે;
પાવક પાણી માંહિ, કોય રીત્યે જો સળગે;
તો જ્ઞાનીનું ચિત્ત, જઈ વિષયોમાં વળગે;
બ્રહ્માકાર વૃત્તી થઈ તો વિષય વાસના ના રહે;
વ્યાસ કહે શાંડિલ સુણો, જ્ઞાનવંત તેને કહે. ૧૧

દોહા.

શાંડિલ કહે જ્ઞાની જુવો, સાક્ષી કહેછે આપ;
કિંચિત ઇચ્છા ઉપજે તો, હોય સગળાં પાપ. ૧
બને નહિ ઇચ્છાવિના, દેહ ઇંદ્રિયનાં કર્મ;
એ સ્થલ આશય અટપટો, કોયક સમજે મર્મ. ૨
મન તુરંગને દેહ રથ, આત્મા હાંકણહાર;
જો તુરંગ વશ ના રહે, પડે કૂપ નિરધાર. ૩
હરિમારગમાં હાકયો, એ મન મત્ત તુરંગ;
ભય માને ભગવંતનો, કોય ન કરે કુસંગ. ૪
મહાઘોર કલિકાલમાં, ઉત્તમભક્તિ આજ;
રહે ઇશને આશરે, તેનું સરશે કાજ. ૫
અહં બ્રહ્મ મુખથી કહે, મન વિષયોમાં ધાય;
હરિહરની નિંદા કરી, મૂઢ નરકમાં જાય. ૬
દાનવને વળી દેવને, વૈર અનાદી જેહ;
તે લેવાને દાનવો, ધારે નરનો દેહ. ૭

યવન મ્લેચ્છ ચાંડાળને, આહીર ભિલ્લ કિરાત;
તેમાં દાનવ અવતરે, જે હોય નીચી જાત. ૮
તે કહે અમને મોકલ્યા કર્ત્તારે આ ઠાર;
જ્ઞાન અમારૂં સાંભળે, તે પામે ભવપાર. ૯
પાપ હોય પ્રાણીતણાં, સર્વ અમારે શીષ;
તન મન ધન અર્પણ કરે, તે દેખે જગદીશ. ૧૦
જૂઠી ગપો હાકતાં, ડરે ન મનમાં સોય;
જીવ અજાણ્યા ધર્મના, તે તેને વશ હોય. ૧૧
પુજે પરમેશ્વર કહી, જપે જીવનું નામ;
સજ્જનની નિંદા કરી, નરકે જાય તમામ. ૧૨
જેમ અંધારી રાત્રમાં, હોય ઊલુકનું જોર;
તેમ વેદવિદ્યા જતાં, પ્રકટ્યા પંથી ચોર. ૧૩
ભક્તિ ભાસ્કર ગ્રંથનું, શ્રવણ જીવને થાય;
અંધારૂં પાખંડનું, સહજે અલગું જાય. ૧૪

इतिश्री भक्तिभास्करे भक्तमहिमा वर्णन सप्तदशों शुः॥

अथ विष्णुपादोदक महिमा.

ગીતિ છંદ.

અકાલમૃત્યુ હરણું, વ્યાધિમાત્રને વિનાશ કરનારૂં:
ચરણોદક ભગવતનું, સ્નેહ ધરીને શિર ઉપર ધારૂં. ૧
હરિચરણોદક જેને, સદા મળે જો શીષ ઉપર ધરવા;
કોટિ તીર્થના તેને, કદા મનોરથ પડે નહિ કરવા. ૨

જો જો સ્કંદપુરાણે, રૂદ્રદેવનું વાયક છે એવું;
જિજ્ઞાસુજન જાણે, ચરણોદકનું ઉત્તમ ફળ તેવું. ૩

છપય છંદ.

ગંગા તથા પ્રયાગ, વળી જે પુષ્કર કહેછે;
ઘણા દિવસ જો ન્હાય, પછી ફળ સારૂં દેછે;
હરિચરણોદક પાન, કરે જો એકજ વારે;
ટાળે પાપ અપાર, તરત ભવસાગર તારે;
એવો મહિમા છે ઘણો, નૃસિંહપુરાણવિષે કહ્યો;
કહે છોટમ આ જગતમાં, શ્રીમહાદેવે તે લહ્યો. ૧
તુલસીમિશ્રિત તોય, વિષ્ણુચરણામૃત કેરૂં;
લેતાં ત્રણે કાળ, પાપ તે હરે ઘણેરૂં;
કહેછે ગરૂડપુરાણ, અધિક છે મહિમા એનો;
હોય હરિના હંસ, તોલ કરી જાણે તેનો;
મહા મોટાં તીર્થોથકી, પાપ તાપ હરનાર છે;
કહે છોટમ આ જગતમાં, સારથકી બહુ સાર છે. ૨
ચરણામૃતનું પાન, કરે તે સહુથી ડાહ્યો;
ચરણામૃતનું પાન, કરે તે તીરથ ન્હાયો;
સર્વયજ્ઞની માંહિ, થયો તે દીક્ષિત કહિયે;
પ્રાયશ્ચિત અનેક કર્યાં, પણ તેણે લહિયે;
એવું પદ્મપુરાણમાં, વ્યાસમુનિ કહેછે કથી,
હરિચરણોદક જે પિયે, તે પુનર્જન્મ ધરશે નથી. ૩

દોહા.

ગંગાને ગોદાવરી, આદિ તીરથ જેહ;
વિષ્ણુચરણોદકતણી, તુલ્ય ન આવે તેહ. ૧
કોટિક હત્યા હોય તે, સઘળી દૂર પળાય;
પણ બિંદુ હેઠું પડે, તો મહાપાપી થાય. ૨

इतिश्री भक्तिभास्करे विष्णु चरणोदक महिमा वर्णने ऽष्टादशो गुः॥

अथ प्रसाद.

ગીતિ છંદ.

કરી નિવેદન હરિને, તુળસી મિશ્રિત પ્રસાદ જે લેછે;
યજ્ઞતણું ફળ પામે, સ્કંદપુરાણે એ મહિમા કહેછે. ૧
પ્રસાદ પ્રભુનો પ્રીત્યે, તુળસીમિશ્રિત જન લેછે જ્યારે;
શતચાંદ્રાયણકેરૂં, તે નર નિત્યે ફળ પામે ત્યારે. ૨
ગૌતમમુનિ એમ કહેછે, સાંભળ અંબરિષ હરિ પ્રસાદ જેછે;
અશન તેહનું કરતાં, અશ્વમેધનું ફળ નિશ્ચે દેછે. ૩

દોહા.

પ્રસાદ શાળિગ્રામનો, ચાર વર્ણમાં કોય;
લેતાં પાવન થાયછે, પ્રભુપદ પામે સોય. ૧
ગ્રહણ કરે ભક્તિવડે, જે નર વિષ્ણુ પ્રસાદ;
પાપરહિત હોય પ્રાણિયો, એમ કહે ઉરગાદ. ૨

इतिश्री भक्तिभास्करे प्रसादमाहिमा वर्णने एकोनविंशो गुः।

अथ तिलक.

दोहा.

લલાટ મધ્યે ધારવું, ઉર્ધ્વપુંડ્રછે જેહ;
પાપ હરેછે જીવનાં, પવિત્ર થાયછે દેહ. ૧
શ્રુતિ સ્મૃતિ પુરાણમાં, તિલક કહ્યું છે જેહ;
છે બાનું ઈશ્વર તણું, એમાં નહિ સંદેહ. ૨
ધારે બાંનું ધણીતણું, જિમ સોહાગણ્ય નારેય;
કંઠી ચૂડો ચાંદલો, વળી હેમના હાર. ૩
એમ હરિના ભક્તને, હરિનું બાનું જેહ;
માળા તિલક ધારવાં, ત્યાગ ન કરવાં તેહ. ૪
શિવ વિષ્ણુકેરૂં હૃદય, વિષ્ણુ હૃદય શિવરાય;
માટે શિવવિષ્ણુ વિષે, ભેદ બુદ્ધિના થાય. ૫
આડું કે ઠાડું કરો, જેને જે રૂચિ હોય;
બાંનું છે ઇશ્વર તણું, વાદ ન કરવો કોય. ૬
પવિત્ર સ્થળની મૃત્તિકા, ભસ્મ હોમની જેહ;
ચંદન વિષ્ણુ અંગનું, તિલક ધારવું તેહ. ૭

ઈંદવ છંદ.

પુંડ્ર કહે તુળસી તણી જે મૃદ પુંડ્રછે તીરથ માત્રની માટી,
પર્વત અગ્ર નદી ઉદધી તટ ગોપીનું ચંદન મેળવું વાટી;
રામતણી રજ કે વિભૂતી વળી તે ગુટિકા કરી રાખવી ઘાટી,
પુંડ્રને દેખી ડરે જમ કિંકર ભૂત પિશાચ બળી મરે ફાટી. ૧

છંદ મનહર.

કસ્તૂરી કેસર અને કંકુનું તિલક થાય,
હરિદ્રા સુકડચ ખાખ ખડી તણું થાયછે;
વિષ્ણુંની પૂજામાં શેપ રહેલું ચંદન હોય,
ધારિયે લલાટે સ્મૃતિ પુરાણમાં ગાયછે;
કમળને પોરણીનો ડોડો દીપ વેણુપત્ર,
શંખ ચક્ર મછ કૂર્મ આકૃતિ ધરાયછે;
નાસાથકી કેશલગી ધારવું તિલક બાળ,
તેના તન તણાં પાપ વેગળાં પળાયછે. ૧
ઉર્ધ્વપુંડ્ર ધાર્યા વિના કરે કોય કર્મ શુભ,
જપ તપ આદિ ક્રિયા નિષ્ફળ તે થાયછે;
ઉર્ધ્વપુંડ્રકે ત્રિપુંડ્ર ધારે કોય ચીર્યા વિના,
શ્વાનલતિકા સમાન સ્મૃતિમાંહિ ગાયછે;
માટે મધ્યે ચીરી કરી ચિન્હ જો નકરે કાંય,
તિલક તે હરિતણું મંદિર ગણાયછે;
છોટમ એ તિલકમાં વાસ કરે પંચે દેવ,
દરશન કરે તેનાં પાપ દૂર જાયછે. ૨
વેદમાર્ગથકી જન પતિત થયેલ હોય,
તેને અંગે શંખ ચક્ર ચિન્હ નિત્યે ધારવાં;
વૈદિક જનોને વળી તપ્તમુદ્રા લેવી નહિ,
પતિતને ડામ દેવા કહેલાં વિચારવાં;

શંખરૂષિકેરાં વાક્ય કહ્યાં શૂદ્રજાતિકાજ,
વેદમાર્ગ વાળાએ એ વચન વિડારવાં;
છોટમ સાવિત્રીતણો સંસ્કાર ન હોય જેને
તેને શંખ ચક્રાદિક ચિન્હ અંગે કારવાં. ૩

દોહા.

ત્રિપુંડ્ર કરવું ભસ્મનું, ત્રિકાળ સંધ્યા માંહિ;
અથવા શિવપૂજન સમે, ધારણ કરવું ત્યાંહિ. ૧
દેવ પિતૃનાં કર્મ તે, ઉર્ધ્વપુંડ્રથી થાય;
ઉર્ધ્વપુંડ્રવિન જે કરે, તે સહુ નિષ્ફળ જાય. ૨

इतिश्री भक्तिभास्करे तिलकमहिमा विंशतितमो गुः।

अथ माला धारण.

દોહા.

તુલસી માળા કંઠમાં, ધરે નિરંતર જેહ;
તીરથ સરખો જાણવો, તે પ્રાણીનો દેહ. ૧
તુલસી માળા કંઠમાં, ધરી કરે જે સ્નાન;
સદાય તેને થાયછે, ગંગાસ્નાન સમાન. ૨
તુલસી ધારી કંઠમાં સ્નાન કરે જન કોય;
ગંગાજલ જેવું બને, તેને સઘળું તોય. ૩
સ્નાન સમે જે માનવી, તુલસી રાખે પાસ;
તેના જળમાં થાયછે, તીર્થ માત્રનો વાસ. ૪

તુલસીને રૂદ્રાક્ષનું, છે ફળ તીર્થ સમાન;
માટે ધારી કંઠમાં, કરવું સરમાં સ્નાન. ૫
તુલસીમિશ્રિત સ્નાન જળ, ચરણ તળે ચંપાય;
તે માટે જન હરિતણા, સર સરિતામાં ન્હાય. ૬
તુલસી ધારે કંઠમાં, હોય વિષ્ણુ સમ દેહ;
છે વારાહપુરાણમાં, ગરૂડપુરાણે તેહ. ૭

છંદ મનહર.

તુલસીની માલા થાય થાયછે રૂદ્રાક્ષતણી,
કમલના બીજતણી માલા રૂડી થાયછે;
આમળાંની બને માળા સ્ફટિક પ્રવાલ તણી,
એવી એવી માલા પદ્મપુરાણમાં ગાયછે;
જપને અર્થેછે અન્ય તુલસીથી મળે મોક્ષ,
રૂદ્રાક્ષધારણ થકી પાપ દૂર થાયછે;
છોટમ અનન્યભક્તિ ઉપજેછે ઉર જેને,
તેનેતો અહરનિશ માલાજ સદાયછે. ૧
તુલસી રૂદ્રાક્ષ ધારી કરે કોય ચોરી જારી,
પરનિંદા જૂઠ્ય ચાડી કરે અનાચારને;
તેને અંગે થાય રોગ ભોગવે અશુચિ ભોગ,
અંતકાલે જમદૂત મારે બહુ મારને;
દંડે હણી દેછે ડામ સાણશીથી ચુંટે ચામ,
ઘણાં ઘણાં દુઃખ પછી દેછે તે ગમારને;
વેદ વિપ્ર વિષ્ણુ તણી નિંદા કરનાર જન,

અંતકાલે પામે પશુ અંધ અવતારને. ૨

સોરઠા.

મંત્ર વિના જન કોય, જો ધારે રૂદ્રાક્ષને;
પડે પાપમાં સોય, ઉમયાને શંકર કહે. ૧
ગોપીચંદન ભાળ, દ્વાદશ અક્ષર જે જપે;
ધારે તુલસી માલ, તે વાસી વૈકુંઠના. ૨

इतिश्री भक्तिभास्करे माला धारणे एकविंशतितमों शुः।

अथ ईश्वर भक्त्यादि निरुपण

દોહા.

લક્ષ્મી અને સરસ્વતી, જેની શક્તિ હોય;
ભક્તિ કરી તે દેવની, સુખ પામો સહુ કોય. ૧
લક્ષ્મી અને સરસ્વતી, પ્રભુ શક્તિ કહેવાય;
એજ ઉભય આ સૃષ્ટિનું, *ઉપાદાન લહેવાય. ૨
ચતુર્વિંશતિતત્વમય, મૂલપ્રકૃતિ જેહ;
પરમાણુ રૂપે રહી, લક્ષ્મીશક્તી એહ. ૩
મૂલશબ્દ ઓંકારછે, પ્રણવ નામનો તેજ;
ગગન સંગ માંહે રહે, સરસ્વતી છે એજ. ૪
બેઉ શક્તીમાંથી રચ્યો, નામનામિવિસ્તાર;
એજ સૃષ્ટિ સૃષ્ટાતણી, એનો કહું પ્રકાર. ૫
ચોવિશતત્વતણાં રચ્યાં, સ્થૂલ સૂક્ષ્મ બહુ રૂપ;
દૃષ્ટાદૃષ્ટપદાર્થ તે, લક્ષ્મીતણું સ્વરૂપ. ૬

*સમવાયિકરણ.

આદ્યશક્તિ ઓંકારના, સૃજ્યા અક્ષરો સાર;
નામ કર્યાં અક્ષર તણાં, દેવે કરી વિચાર. ૭
દૃષ્ટાદૃષ્ટપદાર્થ જે, લક્ષ્મીનો વિસ્તાર;
નામ પાડિયાં તેહનાં, કરવાને વ્યવહાર. ૮
નામ રૂપ એ ઉભયમળી, સૃષ્ટિ શ્રુતિયો ગાય;
માટે નામને રૂપ જદ, તેજ પ્રલય કહેવાય. ૯
નામ સરસ્વતી જાણિયે, રૂપ લક્ષ્મીનું રૂપ;
નામ રૂપ કર્ત્તા કહ્યો, તે સચ્ચિદસુખરૂપ. ૧૦
નામ રૂપ આ બાગનો, માળી છે મહાદેવ;
એજ અખંડિત છે સદા, તેની કરિયે સેવ. ૧૧

છપય છંદ.

લક્ષ્મીમાંથી સૃષ્ટિ, રચીછે શ્રીકર્ત્તારે;
પછી કાયદો વેદ, રચ્યો એને અનુસારે;
સરસ્વતી કહેવાય, પ્રણવરૂપે જે વાણી;
શબ્દબ્રહ્મછે તેજ, કહે વેત્તાજન જાણી;
સહુવેદ રચ્યાછે પ્રણવથી, અક્ષર કરીને તેહના;
બહુ નામ કરી અક્ષર તણાં, વાક્ય રચ્યાં પછી એહનાં. ૧
સૂક્ષ્મવેદ છે પ્રણવ, તેતણો મહિમા ભારી;
કરે ઉપાસન વિપ્ર, અન્ય નહિ કોઈ અધિકારી;
વેદમંત્રની આદ્ય, પ્રણવ માટે ઉચ્ચારે;
તોજ પાઠફળ થાય, એમ નક્કી મન ધારે;
છે પ્રણવ નામ પરબ્રહ્મનું, યોગશાસ્ત્ર માંહે કહે;

બહુ યોગી એજ ઉપાસતાં, સિદ્ધિવાન સુખિયા રહે.૨

દોહા.

માણસની સૃષ્ટી કરી, ઇશે કર્યો વિચાર;
હવે કરૂં હું કાયદો; માણસનો નિર્ધાર. ૧
પ્રેરી પ્રભુએ સરસ્વતી, બ્રહ્મદેવમનમાંહ;
અંતરમાં આપે રહી, અક્ષર ઘડિયા ત્યાંહ. ૨
નામ કર્યાં અક્ષરતણાં, નામી દેખી સાર;
વળતી વાક્ય ઘડી કરી, કર્યો વેદ ઉચ્ચાર. ૩
ઋચા ઉચારી ઇશ્વરે,પૂર્વવદનથી સાર;
દેવોની સ્તુતિયો તણા, જેમાં વિમલ વિચાર. ૪
દક્ષિણમુખથી યજુષનો, ઇશે કર્યો પ્રસાર;
યજ્ઞક્રિયા કરવાતણો, જેમાં કહ્યો પ્રકાર. ૫
પશ્ચિમમુખથી ઈશ્વરે, ગાઈ બતાવ્યાં સામ;
ગાતાં ગુણ દેવો તણા, મનના પૂરે કામ. ૬
અથર્વ ઉત્તરવદનથી, ઉપજાવિયાં અનેક;
સુખ સગળાં જેથી મળે, રહે મનુષનો ટેક. ૭
બ્રહ્મદેવ હૃદયે રહી, એમ ઉચાર્યા વેદ;
સર્વે પુરૂષારથતણા, જેમાં ઝાઝા ભેદ. ૮
બ્રહ્મદેવના પુત્ર જે, થયા સપ્તઋષિ જેહ;
બ્રહ્માએ ભાવે કરી, ભણાવિયાછે તેહ. ૯
ભૃગુએ વેદ ભણાવિયા, ચ્યવનાદિકને સાર;
દક્ષાદિકમાં ચ્યવનથી, પ્રસર્યો વેદ પ્રસાર. ૧૦

બ્રહ્મદેવનો વંશ જે, બ્રાહ્મણ જેનું નામ;
આદ્ય વર્ણ એ એકછે, તેણે ગૃહ્યા તમામ. ૧૧
ચાર વેદ આદિક ગણે, વિદ્યાજનો અરાઢ;
સૂક્ષ્મવેદ નિજ બીજથી, પ્રકટ્યું વિદ્યા ઝાડ. ૧૨
ચારવેદ પહિલા થયા, પછી થયાં ખટ અંગ;
ઉપઅંગો વળતી થયાં, ચૌદ વિદ્યાએ ઢંગ. ૧૩
ચારવેદની માંહિથી, થયા ચાર ઉપવેદ;
અરાઢ વિદ્યા એ તણા, કહું વિસ્તારી ભેદ. ૧૪
પહિલી વિદ્યા વેદ છે, ઋચા યજુષને સામ;
અથર્વને ઉતપન કર્યા, એ ઈશ્વરનું કામ. ૧૫
અંગ કહું ખટ એહનાં, જેથી ઉપજે જ્ઞાન;
જેમાં ચારે વેદનું, કર્યું સુગમ વ્યાખ્યાન. ૧૬
શિક્ષા પહિલું અંગ છે, એમાં અક્ષર જ્ઞાન;
સ્વર વ્યંજન ઉચ્ચારની, રીતિનું વ્યાખ્યાન. ૧૭
સહુ શિક્ષામાં મુખ્ય છે, પાણિનિ શિક્ષા એહ;
ચાર વેદના વિપ્ર સહુ, મુખે ભણેછે તેહ. ૧૮
વળી બીજું છે વેદનું, કલ્પસૂત્ર એ અંગ;
કર્મકાંડના પ્રયોગનો, એમાં કહ્યો પ્રસંગ. ૧૯

ચોપાઈ.

આશ્વલાયન કલ્પસૂત્રે કરી, હોત્રપ્રયોગ વિધિ વિસ્તરી;
આધ્વર્યવપ્રયોગની વાત, આપસ્તંબે કરી વિખ્યાત. ૧
ઔદ્ગાત્રપ્રયોગ છે જેહ, લાટ્યાયને કહ્યો છે તેહ;

કર્મવિધિ જે વેદ કહી, કલ્પસૂત્રોમાં કહી છે સહી. ૨
ત્રીજુ અંગ વેદનું જોય, વ્યાકરણ કહિયે સોય;
શબ્દ વેદને શાસ્ત્રો તણા, તે સાધી દેખાડ્યા ઘણા. ૩
પાણિનિયે શિવની ગ્રહી સાહાય, પહિલા રચિયા આઠ અધ્યાય;
કાત્યાયને તો વાર્તિક કર્યું, ભાષ્યપતંજલિયે ઉચ્ચર્યું. ૪
ત્રિમુનિવ્યાકરણ તે કહેવાય, અંગ વેદનું એહ ગણાય;
ચોથું વેદનું અંગ નિરૂક્ત, શબ્દારથ વર્ણે જે યુક્ત. ૫
અધ્યા તેર તેહના જેહ, યાસ્કમુનિયે કીધા તેહ;
તાત્પર્ય અર્થ વેદનો હોય, એ ભણનારો જાણે સોય. ૬
નિઘંટકોશ પંચ અધ્યાય, એજ મુનિ કરતા કહેવાય;
અમર હલાયુધ આદિક બહુ, નિઘંટના પેટામાં સહુ. ૭
છંદશાસ્ત્ર કહેવાયે જેહ, અંગ પાંચમું કહિયે તેહ;
તેહતણા છે અધ્યાય આઠ, પિંગલ મુનિયે બાંધ્યો ઠાઠ. ૮
કહ્યા છંદ સહુ વેદો તણા, પછી કાવ્ય કરવાના ઘણા;
વૃત્તરત્નાકર આદિક જેહ, ગ્રંથ છંદના કહિયે તેહ. ૯
એથી કવિતા સર્વ રચાય, એટલા માટે કર્યો ઉપાય;
છઠું અંગ જ્યોતિષ વ્યાખ્યાન, જેથી હોય કાલનું જ્ઞાન. ૧૦
ભૂગોળ ગ્રહ તારાની ગતિ, તે જાણે સહુ જ્યોતિષવતી;
તિથિવાર પર્વનો સમે, જ્યોતિષ વિના ન જાણે કયમે. ૧૧
ભાસ્કરગર્ગાદિત્રઋષિ જેહ, જ્યોતિષ કેરા કરતા તેહ;
જ્યોતિષથી જો સમય જણાય, તેથી ક્રિયા વેદની થાય. ૧૨
ચાર ઉપાંગ વેદનાં જેહ, વિસ્તારી સંભળાવું તેહ;

પ્રથમ ઉપાંગ મીમાંસા કહું, ધર્મ બ્રહ્મનો ભેદજ લહુ. ૧૩
ધર્મમીમાંસા અધ્યા બાર, જૈમિનિમુનિ તેના કરનાર;
ધર્મકાંડ નિરૂપણ જેહ, કર્મમીમાંસા કહિયે તેહ. ૧૪
દેવકાંડ બીજો કહેવાય, તેથી દેવ ઉપાસન થાય;
બ્રહ્મમીમાંસા અધ્યા ચાર, વ્યાસમુનિ તેના કરનાર. ૧૫
વિશ્વતણો કર્ત્તા જે એક, તે ઈશ્વરનો કહ્યો વિવેક;
તેનું નામ ધર્યું વેદાંત, તે સમજે તે થાએ શાંત. ૧૬
ભક્તિમીમાંસા તેવી ખરી, તે શાંડિલ મુનિયે ઉચરી;
ધર્મવડે પાતક ધોવાય, વેદાંતે ઈશ્વર ઓળખાય. ૧૭
ભક્તિ કરતાં મુક્તિ થાય, ત્રણ મીમાંસા કહે ઉપાય;
બીજું ઉપાંગ વેદનું ન્યાય, એથી જ્ઞાન ઈશનું થાય. ૧૮
પંચ અધ્યાય ગૌતમે કર્યા, તર્ક કરી ખોટા મત હર્યા;
સોળ પદારથ કીધા સિદ્ધ, અનુમાને પ્રભુ કર્યો પ્રસિદ્ધ. ૧૯
વળી વૈશેષિક બીજું જેહ, આને મળતું જાણો તેહ;
દશ અધ્યાય કણાદે કરી, સાત પદારથ થાપ્યા ઠરી. ૨૦
સોળ પદારથનો નિર્ધાર, કર્યો સાતમાં સઘળો સાર;
જુવે વિચાર કરીજન જેહ, તત્વજ્ઞાની થાયે તેહ. ૨૧
કલ્પિત મત બીજા જેટલા, ન્યાયે ખંડ્યાછે તેટલા;
એ વિદ્યા છે આન્વિક્ષિકી, મુક્તિ પંથ દેખાડે નકી. ૨૨
ન્યાય વિશેષીતાણું મત એક, હોય પદાર્થજ્ઞાનવિવેક;
ધર્મશાસ્ત્ર ત્રીજું ઉપાંગ,સહુ સ્મૃતિયોમાં ધર્મ પ્રસંગ. ૨૩
ગઈ શ્રુતિયોનું સ્મરણજ કર્યું, સ્મૃતિ નામ માટે છે ધર્યું.

જે જે આચારજ જે સમે, નામ કહું સાંભળજો તમે. ૨૪
તેને નામે રચિયા ગ્રંથ, ચલાવ્યો વેદધર્મનો પંથ;
વિષ્ણુ, વસિષ્ટ, મનુને દક્ષ, યાજ્ઞવલ્ક્ય, અંગિરા, પ્રતક્ષ. ૨૫
યમ, સંવર્ત્ત, શતાતપ, સાર, વ્યાસ, ઉશતા, થયા ઉદાર;
પરાશર, ગૌતમ, હારીત, આપસ્તંભને શંખ, લિખિત. ૨૬
કાત્યાયન, દેવલ, બૃહસ્પતી, નારદ, પૈઠિનસ, મહામતી;
એ ઋષિયોની સ્મૃતિયો જેહ, આજ પ્રસિદ્ધ સર્વેછે તેહ. ૨૭
રામાયણ ભારત કહેવાય, તે પણ સ્મૃતિયો માંહિ ગણાય;
શાસ્ત્ર સાંખ્યને પાતાંજલી, ધર્મશાસ્ત્રમાં ગણવાં વળી. ૨૮
કપિલમુનિ પ્રભુનો અવતાર, સાંખ્યશાસ્ત્રનો કર્યો વિચાર;
અધ્યાત્મનો રચના કરી, તત્વ વિચાર વિધિ વિસ્તરી. ૨૯

દોહા.

સાંખ્ય શાસ્ત્રથી થાયછે, પુરૂષપ્રકૃતિજ્ઞાન;
ચોવિશતત્વ પ્રકૃતિ જડ, ચૈતન પુરૂષ નિદાન. ૧
પતંજલી મુનિયે કર્યું, શાસ્ત્ર પાતાંજલ જેહ;
જેમાં સાધન જોગનાં, અંગ આઠ છે એહ. ૨
પ્રકૃતિ મલે જઈ પુરૂષમાં, હોયે શુદ્ધ સમાધિ;
મોક્ષ પરંપદમાં મળે, તનની ટળે ઉપાધિ. ૩
પાશુપતને શૈવનાં, વૈષ્ણવ આગમ જેહ;
મલતાં વૈદિક માર્ગને, ધર્મશાસ્ત્રમાં તેહ. ૪
ભ્રષ્ટ થયેલા પુરૂષકૃત, વામ કૌલના ગ્રંથ;
વેદબાહ્ય એ જાણવા, સઘળા કલ્પિત પંથ. ૫

વેદબાહ્ય વળી જાણવા, નાસ્તિકના જે પંથ;
*મુગ્ધજીવ ભરમાવવા, જેણે બાંધ્યા ગ્રંથ. ૬
ઉપાંગ ચોથું વેદનું, ભાખે સર્વપુરાણ;
ઉપપુરાણ બીજાંવળી, મુનિયે કર્યાં વખાણ. ૭

કુંડળિયા છંદ.

છેલું શ્રીમદભાગવત, પહિલું પદ્મપુરાણ,
બ્રહ્મ, વિષ્ણુ, વાયુ, કૂરમ, ભવિષ્યોત્તર પરમાણ;
ભવિષ્યોત્તર પરમાણ, અગ્નિ માર્કંડ, વખાણું,
નારદ, લિંગ, વરાહ, સ્કંદ, વામન, પરમાણું;
મચ્છ, ગરૂડ, બ્રહ્માંડ, બ્રહ્મવૈવર્ત્તક સેલું,
પહિલું પદ્મપુરાણ, ભાગવત શ્રીમદ છેલું. ૧

દોહા.

ચાર વેદની માંહિથી, થયા ચાર ઉપવેદ;
સંક્ષેપે તેના હવે, ભલા ભાખિયે ભેદ. ૧
ઉપવેદ ઋગવેદનો, આયુર્વેદ એ નામ;
વૈદ્યકની વિદ્યાથકી, સરે સર્વનું કામ. ૨
બ્રહ્માને ધન્વંતરી, અત્રિ અશ્વિનીકુમાર;
ભરદ્વાજ પ્રજાપતી, એ ઋષિયો રચનાર. ૩
ચરકગ્રંથ ચરકે રચ્યો, સુશ્રુતે સુશ્રુત;
વાગ્ભટ્ટે વાગ્ભટ રચ્યો, એ વિદ્યા અદ્ભુત. ૪
યજુર્વેદકેરો થયો, ધનુર્વેદ ઉપવેદ;
યુદ્ધકળા જેમાં કહી, વ્યૂહતણા બહુ ભેદ. ૫

---

* મૂઢ.

વિશ્વામિત્રે એ રચ્યો, વધવા નિજનું નૂર;
પ્રજા સર્વને પાળવા, શીખે ક્ષત્રિય શૂર. ૬
ગાંધર્વ નામે વેદ છે, સામતણો ઉપવેદ;
ગીત નૃત્ય વાદિત્રના, રાગ રાગિણી ભેદ. ૭
વામદેવને તુંબરૂ, નારદ આદિક સાર;
હાહા હૂહૂ ગાંધર્વે, કીધો છે વિસ્તાર. ૮
અથર્વ વેદમાંથી થયો, વળી એક ઉપવેદ;
ધનરળવા ધંધા ઘણા, શિલ્પશાસ્ત્રના ભેદ. ૯
સોની લવાર સુતારનાં, શિલ્પકારનાં કામ;
એ વિદ્યા સહુ અર્થની અર્થશાસ્ત્ર છે નામ. ૧૦
વિશ્વકર્માએ બાંધિયા, સહુ શિલ્પના ગ્રંથ;
કારીગરે વધારિયો, એ વિદ્યાનો પંથ. ૧૧

ચોપાઈ.

કોએ બાંધ્યાં નીતિશાસ્ત્ર, કોએ ખેતીવાડી માત્ર;
કોયે કળા ચોસટ વિસ્તાર, કોયે પાકના કરેચા પ્રકાર. ૧
ગજ ઘોડા આદિક પશુ જેહ, કોએ વિદ્યા બાંધી તેહ;
એવા હુંનર થયા હજાર, તોલ માપ આદિક વિસ્તાર. ૨
અરાઢ વિદ્યા એવી જેહ, આર્યજનો સહુ ભણતા તેહ;
રાજા પ્રજા શીખતા સહુ, એથી બુદ્ધિ વધતી બહુ. ૩

દોહા.

વિદ્યા એજ અરાઢનું, કલંદિકા એક નામ;
ભાવે તે આર્યો ભણે, પૂરે મનના કામ. ૧

એકવર્ણમાંથી પડ્યા, પૂર્વે વર્ણો ચાર;
ભારતમાં જે ભાખિયો, વર્ણું તેહ વિચાર. ૨
બ્રહ્મકર્મ છોડી કરી, કરવા લાગ્યા રાજ;
તે બ્રાહ્મણ ક્ષત્રિય થયા, કરે રાજનું કાજ. ૩
પશુપાલન કૃષિકર્મને, કરે વણજને જેહ;
બન્યા વૈશ્ય તે ક્ષત્રિયો, કહ્યું ભારતે તેહ. ૪
શૂદ્ર થયાછે તે જનો, કર્યું દાસનું કામ;
એજ પ્રકારે ભારતે, ચારવર્ણ વ્યાખ્યાન. ૫
વેદવાણી પરમેશની, તે સંસ્કૃત છે સાર;
એ ભાષાછે આર્યની, જેમાં ગ્રંથ અપાર. ૬
ભરતખંડમાં આવિયા, ઉત્તરથી સહુ આર્ય;
ચારવર્ણના લોક તે, સાથે લઈ આચાર્ય. ૭
મ્લેચ્છ આર્ય સંસર્ગથી, ભાષામાંહિ વિકાર;
થશે એમ જાણી રચ્યાં, વ્યાકરણો નિર્ધાર. ૮
સંસ્કૃતના અપભ્રંશજે, પ્રાકૃત શબ્દ ગણાય;
નીચ જાતિના લોકમાં ભાષા એજ ભણાય. ૯

ચોપાઈ.

ભરતખંડમાં આવ્યા જેહ, પૂરો વેદ ન લાવ્યા તેહ;
પ્રમાણવાક્યોનો ખપ પડે, તેતો ક્યાંથી શોધ્યાં જડે. ૧
મન્વાદિકે મન કરી વિચાર,સ્મરણ કરી સ્મૃતિ કીધાસાર;
શ્રુતિસ્મૃતી બે થયાં પ્રમાણ, તેને માને આર્યો જાણ. ૨
તેમાંથી જે નાસ્તિક થયા, શ્રુતિ સ્મૃતિથી અળગા રહ્યા;

કોઈ કલ્પિત મત ભેળી કરી, શ્રુતિ સ્મૃતી માનેછે ખરી. ૩
વેદાદિક બહુ ગ્રંથો માંહ્ય, કર્યાં ઉમેરણ ઝાઝાં ત્યાંય;
અભિપ્રાય મનમાં જે હોય, તેવો અર્થ કરેછે સોય. ૪
મનગમતા બહુ ગ્રંથો કરી, આચારજ થઈ બેઠા ઠરી;
અનેક ભેદ પડ્યાછે એમ, ખરોપંથ ખોવાયો તેમ. ૫
જિજ્ઞાસુજનને મન કોય, ખરા પંથનો લાભ ન હોય;
મોક્ષમાર્ગ રૂંધાયો જથા, દૃષ્ટાંતે દેખાડું તથા. ૬

છપ્પો.

નિર્મલ જલે ભરેલ, સરોવર વનમાં રાજે;
તૃષા વનેચર તણી, નીર પીતામાં ભાગે;
ગ્રીષ્મઋતુની માંહિ, પડ્યા ત્યાં વનના પાડા;
લડ્યા પરસ્પર રહી, ખરીથી પાડ્યા ખાડા;
તે ડોળી નાખ્યું જળ સકળ, પીવામાં આવે નહિ;
ત્યાં વનના પ્રાણીમાત્રતો, તૃષા દુઃખ પામ્યા સહિ. ૧

દોહા.

પ્રાણિ તૃષા દુખ ટાળવા, સુજને કર્યો વિચાર;
પાડા જળથી નીકળે, સુધરે જળ નિર્ધાર. ૧
ગોફણ ગોળા ઝાપટ્યા, પાડાને તે કાળ;
પાડા જળથી નીકળી, નાઠા પડતાં ફાળ. ૨
નીર ઠરી નિર્મલ થયું, પીવા જેવું સાર;
એમ તૃષા વનચર તણી, ભાગીછે નિર્ધાર. ૩

છપો.

પાખંડી જન થાય, વેદનો પંથ બગાડે;
સત્યાચાર્યો થાય, તેજ તેમને નસાડે;
ઘણા કાળથી એમ, જગતમાં ચાલે ધારો;
વધે કુધારા જોર, તરત પછી થાય સુધારો;
કોઈ સારા માઠા માણસો, આ જગમાંહિ થાયછે;
છે માયા ત્રિગુણી એથકી, એવું ચાલ્યું જાયછે. १
પ્રકટે નાસ્તિક જોર, બ્રહ્મની ભક્તિ ભાગે;
દુર્ગુણતણો સમૂહ, લોક મનમાંહિ જાગે;
પ્રકટે આસ્તિકજોર, બ્રહ્મભક્તી પ્રકટાવે
છેદી અનીતિ પંથ, નીતિને પંથ ચઢાવે;
બહુ બૌદ્ધોએ બોધી જગત, બ્રહ્મજ્ઞાન સુવાડિયું;
પછી શંકર ગુરુએ પ્રકટ થઈ,પાછું તેજ જગાડિયું. २

દોહા.

બ્રહ્મભક્તિ પ્રકટાવવા, થયા શંકરાચાર્ય;
ભરતખંડ છોડી ગયા, સર્વનાસ્તિકાચાર્ય. १
ધર્મભેદ આર્યોવિષે, હુતા પડેલા જેહ;
વેદખડ્ગથી શંકરે, વિદારી નાખ્યા તેહ. २
નિષ્કંટક કીધો, સરલ, બ્રહ્મભક્તિનો પંથ;
જિજ્ઞાસુજન કારણે, બાંધ્યા ઉત્તમ ગ્રંથ. ३
મળજાએ સોનાતણા, તો તે કુંદન થાય;
જીવતણા મળ જાય તો બ્રહ્મરૂપ થઈ જાય. ४

બ્રહ્મભક્તિ મળ ટાળવા, કેરો કહ્યો ઉપાય;
બ્રહ્મભક્તિ જે આચરે, તે નિષ્પાપી થાય. ૫
વેદોક્તવિષ્ણુધર્મનો, વ્યાસે કહ્યો પ્રકાર;
તેજ થાપિયો શંકરે, વિમળો કરી વિચાર. ૬
રહે શારદા મઠવિષે, પૂજ્યપાદ ગુરૂ જેહ;
વેદોક્તવિષ્ણુધર્મના, પ્રતિપાદક છે તેહ. ૭
ઘણા દેવની પ્રાર્થના, દીસે વેદો માંહિ;
જગકર્ત્તા એમાં કિયો, નિર્ણય ન જડે ત્યાંહિ. ૮
ઉત્તર કહુ એ પ્રશ્નનો, કર્ત્તા એકજ ઈશ;
બહુનામી કહેવાયછે, આપે એ જગદીશ. ૯
રાજાની સત્તાવસે, સહુ યોદ્ધામાં જેમ;
પરમેશ્વર સત્તાવસે, સહુ દેવોમાં તેમ. ૧૦
સરિતા કૂપ તળાવમાં, મેઘતણું જળ હોય;
એમ સર્વ દેવો વિષે, સત્તા પ્રભુની સોય. ૧૧
એકમેવ પરબ્રહ્મ છે, વેદો બોલે બોલ;
એથી અન્યો જીવ છે, એનો કરવો તોલ. ૧૨
ઈશ્વર સત્તા જોઇને, માન્યા દેવ અનેક;
પણ સત્તા તો એક છે, માટે ઈશ્વર એક. ૧૩

છપા.

ગામ મલાતજ જેહ, ગેહ હરિભક્તિકેરૂં;
નાગરનું પ્રાચીન, જિહાં નારાયણ ડેરૂ;
વૈષ્ણવ નાગર વિપ્ર, તિહાં વિદ્વાનો લહિયે;

વૈષ્ણવ પાટીદાર, ભક્ત સહુ તેઓ કહિયે;
શુભ ભક્ત થયા રઘુનાથ ત્યાં, હવણાં ભક્ત બકોરછે;
જેનું જગકર્ત્તાવિષે, પૂર્ણપ્રેમનું જોરછે. ૧
ઠગથી ઠગ્યા ન જાય, આજ છે જગમાં એવા;
મોતાળા દ્વિજમાંહિ, ભલા ભાઈશંકર જેવા;
ગામ લિંગડા માંહિ, નાથજી એવે નામે;
ગિરધર ભક્ત સુજાણ, વળી રહેછે તે ઠામે;
મોતી શંકર માલજી, હરખવંત હરિદાસ છે;
બાબરભટ બુદ્ધિ આગળો, વેદધર્મ વિશ્વાસ છે. ૨

દોહા.

ભક્તિ ભાસ્કર ગ્રંથનું, શ્રવણ કરે જન કોય;
શુદ્ધ મુમુક્ષુ હોય તે, ધર્મવિષે દ્રઢ હોય. ૧
સગળા શાંડિલ સૂત્રનો, આશય હતો જેહ;
ગુજરાતી ભાષાવિષે, પ્રકટ કર્યો છે તેહ. ૨
શુભ ન્યાતી સાઠોદરા, ગામ મલાતજ વાસ;
રચ્યો ગ્રંથ આ છોટમે, કરવા ભક્તિ પ્રકાશ. ૩
વિક્રમ સંવત ઓગણી, ઓગણત્રીસો સાર;
દ્વિતીયા શ્રાવણ શુદિની, વાર ભલો રવિવાર. ૪
તે દિવસે પૂરણ થયો, પોચ્યા મનના કોડ;
શ્રોતાજન સહુ મળી, બોલો જે રણછોડ. ૫

इतिश्री भक्तिभास्करे ईश्वर शक्त्यादि निरूपणे
द्वाविंशतितमो गुः ॥

કઠિન શબ્દોના અર્થ.

અનન્ય—એકનું.
અમિતફળ—બહુફળ.
અહમસ્મિ—હુંછું.
આડંબર—ધનનો ઉદ્યોગ.
આલાપ—ભાષણ.
ઉડુગણ—તારા.
ઉત્સંગ—ખોળો.
એકાંતિક—એકનિષ્ટ.
કુસુમ—ફૂલ.
ગુટિકા—ગોળી.
જડ—અચેતન.
જનક—ઉપજાવનાર.
જિજ્ઞાસા—જાણવાની ઇચ્છા.
તપન—સૂર્ય.
તદાધ્યાસ—ભ્રાંતિ.
નિ:કિંચન—નિર્વિકાર.
નિર્વેદ—વૈરાગ.
પરમેષ્ટિપદ—બ્રહ્મલોક.
પાથોજ—કમળ.
પુંડ્ર—તિલક.
પ્રાયશ્ચિત્ત—શુદ્ધિ.
ભૃંગ—ભમરો.
મખ—યાગ.
મશક—મચ્છરૂ.
મૃદ—માટી.
યજન—યાગ.
રજ્જુ—દોરી.
વ્યાલ—સાપ.
શ્વાનલતિકા—કૂતરા ટોપી.
સર્વાવાસ—સહુમાં વસેલ.
સર્વગત—વ્યાપક.
સંસૃતિ—સંસાર.
સંસૃતિચક્રારૂઢ—સંસારરૂપી ચાકે ચઢેલ.
સાર્વભૌમ—સહુ પૃથ્વીપતિ.
સોહમસ્મિ—તે હુંછું.
હરિદ્રા—હલદર.
હિરણ્ય—સોનું.
હિરણ્યગર્ભ—બ્રહ્મા.
હ્રદ—ધરો. (પાણીનો)

દોહરો.

ગુરૂવા ગૂર્જર દેશની, ભૂમિ ચરોતરમાંહિ;
ગામ મલાતજમાં ગુરૂ, છોટમ રહે છે ત્યાંહિ. ૧

જાહેર ખબર.

ભક્તી ભાસ્કર.	કીમત.	રૂ૦-૬-૦
અક્ષરમાળા.	,,	રૂ૦-૮-૦
છોટમકૃત કીર્ત્તનમાળા.	,,	રૂ૦-૮-૦

આ ઉપરના ગ્રંથો અમદાવાદ યુનાઇટેડ પ્રીન્ટીંગ એન્ડ જનરલ એજનસી કંપની લીમીટેડના પ્રેસમાં મામાની હવેલીમાંથી રોકડી કીમતે મળશે. પ્રદેશના ઘરાકોએ ટપાલ ખરચ જુદું મોકલવું.